

БІБЛОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 1(243) 2018**Засновники**

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор**Володимир ПОПИК,**

член-кореспондент НАН України,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Editor-in-Chief**Volodymyr POPYK,**

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General
of Vernadsky National Library of Ukraine

Редакційна колегія

В. Горовий (*заступник головного редактора*)
Л. Дубровіна (*заступник головного редактора*)
Н. Маслакова (*заступник головного редактора*)

Г. Боряк**О. Василенко****О. Воскобойнікова-Гузєва****Т. Гранчак****І. Давидова****Т. Добко****Г. Ковальчук****С. Кулешов****К. Лобузїна****В. Омельчук****О. Онищенко****М. Романюк****Г. Солоїденко****Н. Стрішенець****В. Широков****В. Леонов** (Російська Федерація)**Р. Мотульський** (Білорусь)**С. Нарбутас** (Литва)**Є. Потшебницька** (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Видання індексується Google Scholar

Журнал включено

до Переліку наукових фахових видань України
у галузях історичні науки
(наказ МОН України №1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України №1328 від 21 грудня 2015 р.)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

V. Horovyi (*Deputy Editor-in-Chief*)
L. Dubrovina (*Deputy Editor-in-Chief*)
N. Maslakova (*Deputy Editor-in-Chief*)

H. Boriak**O. Vasylenko****O. Voskoboinikova-Huzeva****T. Hranchak****I. Davydova****T. Dobko****H. Kovalchuk****S. Kuleshov****K. Lobuzina****V. Omelchuk****O. Onyshchenko****M. Romaniuk****H. Soloidenko****N. Strishenets****V. Shyrokov****V. Leonov** (Russian Federation)**R. Motulskyi** (Belarus)**S. Narbutas** (Lithuania)**Ye. Potshebnytska** (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt Holiivskyi, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The journal is indexed in Google Scholar

The opinions expressed herein are solely the views
of the authors and do not necessarily reflect those
of the editorial board.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Зміст

Шкаріна В. Розвиток системи національних
метабібліографічних посібників в Україні. 3

Островська О. Мережа українських військових
бібліотек: сучасний стан та перспективи
входження в соціокомунікаційний простір 9

**ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Попик В. Здобутки, проблеми, завдання
і перспективи розвитку
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 20

**ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(1917–1921)**

Шпаргало Є. Висвітлення подій
Української революції 1917–1921 рр.
часописом «Вісті комбатанта» 28

Добко Т., Дуднік О. Бібліографічні покажчики
з історії національно-визвольних змагань
українського народу 1917–1921 рр.
(друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) 34

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Дубровіна Л. Час плинний... бібліотека вічна
Рец. на кн.: Вергунов В. А. Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека Національної академії
аграрних наук України: історія та сучасність (до 100-річчя
від дня створення): монографія. Київ, 2017. 463 с. 45

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Бібліотекознавчі читання пам'яті
Павли Іванівни Рогової. 47

Contents

Shkarina V. Development of The System of National
Metabibliographic Manuals in Ukraine 3

Ostrovska O. The Network of Ukrainian Military
Libraries: the Current State and Prospects
of Entry in the Social Communicative Space 9

**TO THE 100th ANNIVERSARY
OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Popyk V. Achievements, Problems, Tasks
and Prospects for Development
of Vernadsky National Library
of Ukraine 20

**TO THE 100th ANNIVERSARY
OF UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)**

Shparhalo Ye. Elucidation of Ukrainian Revolution
Events 1917–1921
in Journal «The News of the Combatant» 28

Dobko T., Dudnik O. Bibliographic Indexes
to the History of the Ukrainian People's
National Liberation Struggle (1917–1921)
(the Second Half of the 20th Century
and the Beginning of the 21st Century). 34

REVIEWS

Dubrovina L. Time is Running... the Library is Eternal
Rew. of book: Verhunov V. A. Natsionalna naukova
silskohospodarska biblioteka Natsionalnoi akademii
ahrarykh nauk Ukrainy: istoriia ta suchasnist (do 100-richehia
vid dnia stvorennia) : monohrafiia. Kyiv, 2017. 463 s 45

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Librarian Studios Dedicated to the Memory
of Pavla Ivanivna Rohova. 47

Віталіна Шкаріна,

наук. співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розвиток системи національних метабібліографічних посібників в Україні

У статті розглядаються питання національної метабібліографії як складової національної бібліографії України. Прослідковується розвиток системи національних метабібліографічних посібників, аналізуються інші ґрунтовні метабібліографічні ресурси, зокрема електронні, які слугують матеріалами для національних метабібліографічних посібників.

К л ю ч о в і с л о в а: національна бібліографія України, національна бібліографія другого ступеня, національна метабібліографія, національні метабібліографічні посібники, метабібліографічні ресурси.

С трімке зростання кількості бібліографічних посібників породжує проблеми їх обліку та систематизації. Ця специфічна ділянка бібліографічної роботи та створювана нею продукція була названа у 1920-ті рр. відомим українським вченим М. І. Ясинським «бібліографією бібліографії» у його праці «Головні моменти з історії бібліографії» [24]. Паралельно фахівці послуговуються словосполученням «бібліографія другого ступеня». На початку 2000-х рр. І. С. Моргенштерн запропонував більш вдалий синонім – «метабібліографія», і він був підтриманий українськими та російськими дослідниками [10, с. 8]. Об'єктом обліку метабібліографії є всі види і форми бібліографічних посібників: як окремо видані, так і латентні форми (прикнижкові, внутрішньокнижкові, внутрішньожурнальні, пристатейні тощо). Враховуються джерела на традиційних носіях та електронні документи.

Зародження української метабібліографії наприкінці ХІХ ст. та її розвиток на початку ХХ ст. пов'язані з іменами Я. Ф. Головацького, І. О. Левицького, С. О. Єфремова, І. Т. Калиновича, Ф. П. Максименка, В. В. Дорошенка, Є.-Ю. Пеленського, М. І. Ясинського та ін. У ХХ ст. до справи поточно- та ретроспективного обліку бібліографічних посібників долучилися Книжкова палата, провідні бібліотеки України. Теоретично осмислювати метабібліографію та розробляти методику складання покажчиків бібліографічних посібників почав М. І. Ясинський. Прослідкувати історію становлення та розвитку української метабібліографії, а також її сучасний стан і перспективи розвитку можна за дослідженнями І. І. Корнейчика, Н. А. Рибчинської, О. Л. Промської, Г. М. Швецової-Водки та ін.

Перш ніж розглянути джерела української метабібліографічної інформації, які варто вважати складником національної бібліографії України,

з'ясуємо рамки самого поняття «національна бібліографія». Існуюча на сьогоднішній день багатозначність цього терміна є історично зумовленою. Саме тому фахівцями висловлюється думка про недоцільність його уніфікації [12, с. 111].

У фаховій літературі побутує як вузьке, так і розширене розуміння національної бібліографії та багатоваріантність розширеного. У вузькому розумінні вона визначається як загальна (універсальна) бібліографія, що забезпечує реєстрацію документів, виданих на території країни та інформує про них, тобто тлумачиться як «державна бібліографія». Широкі розуміння поняття «національна бібліографія» враховує шість принципів обліку залежно від охоплення друкованої продукції. Таким чином, національним бібліографічним посібником є такий, що відповідає будь-якій комбінації шести критеріїв відображення творів друку: видані на території даної країни; мовою чи мовами даної країни; твори уродженців даної країни, незалежно від місця їх проживання та мови творів; тематично пов'язані з даною країною, її нацією; видання, авторське право на які зареєстровані у даній країні; видані для даної країни поза її межами. Поступово ми відходимо від тлумачення національної бібліографії як суто державної, головним завданням якої є універсальний облік переважної більшості документів, що видаються на території країни. Вважаючи при цьому державну бібліографію її базовим елементом.

Сучасний розвиток уявлень про національну бібліографію як багатогранну систему бібліографічного пізнання документів україніки торкається і метабібліографічної складової. Її специфіка проявляється через властивості метабібліографічного посібника, а саме: він розширює коло інформаційних ресурсів не лише за рахунок екстеріоріки, як це відбувається при описі первинних документів. Відображаючи вторинні доку-

менти, метабібліографічний посібник через посередництво описаних у ньому джерел виводить нас за рамки найширшого розуміння національного ресурсу, бо інформує про знання, накопичені нацією, людством загалом.

Паралельно з системою національного бібліографічного обліку розвивається і система метабібліографічного обліку, однак фахівці, як правило, уникають цього терміна. Винятком є Н. А. Рибчинська, яка досліджувала внесок західноукраїнських діячів у розвиток «національної метабібліографії» [21]. Вочевидь, це пов'язано з тим, що система національної метабібліографії України поки що не є такою розвинутою, як система національної бібліографії, у рамках якої вона функціонує в якості специфічного сегмента. Національна бібліографія, обліковуючи і первинні, і вторинні документи, певним чином виконує функцію інформування про наявні бібліографічні посібники, однак, зростаючі інформаційні масиви коригують потреби науки і практики, змушуючи бібліографів рухатися у напрямі прискореного розвитку системи метабібліографії з чітко організованими ланками поточного і ретроспективного аналізу різноманітної бібліографічної продукції – як самостійних, так і латентних форм. Підґрунтя для такого розвитку вже закладено.

На державному рівні поточне обліковування джерел вторинної інформації в Україні здійснювалося спочатку лише у «Літописі книг» поряд з первинними документами, з 1969 р. – у піврічному покажчику Національної бібліотеки України (НБУ) ім. Ярослава Мудрого «Бібліотекознавство і бібліографія України», поряд з відображенням фахових публікацій. З 1939-го до 1991 р. українські бібліографічні посібники відображалися також у загальносоюзному покажчику «Библиография советской библиографии». З 2007 р. бібліографічні джерела почали фіксуватися у щорічному Національній бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого «Метабібліографія України». Мали місце слушні зауваження стосовно назви покажчика у публікаціях, зокрема, Г. М. Шведової-Водки [23]. З одного боку, метабібліографія – це бібліографічна діяльність щодо створення метабібліографічних посібників, а не самі посібники. З іншого боку – назва бібліографічного посібника зазвичай говорить про те, що відображає даний посібник: літопис книг, літопис журнальних статей тощо. Тому доречніше було б назвати його інакше, наприклад: «Літопис бібліографічних посібників», «Бібліографічні посібники України» тощо.

Варто окремо зупинитися на спеціалізованих поточних метабібліографічних посібниках, які відоб-

ражають вторинні документи – автореферати і рецензії. «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис рецензій», як правило, не розглядаються як метабібліографічні посібники, хоча є такими за своєю суттю, адже обліковано у них такі різновиди бібліографічної інформації, як автореферат і рецензія. Особливість названих літописів полягає у тому, що описуються бібліографічні посібники, кожен з яких відображає не певну множину документів, а лише один документ (автореферат – одну дисертацію, рецензія – одну рецензовану працю) з розширеною бібліографічною характеристикою.

Зародками української ретроспективної бібліографії другого ступеня є відомості про бібліографічні посібники, які ми зустрічаємо у покажчиках І. О. Левицького, С. О. Єфремова, І. Т. Калиновича. Першим українським універсальним ретроспективним покажчиком бібліографічних посібників вважається праця М. І. Ясинського «Орієнтований список», поданий додатком до статті «Головні моменти з історії бібліографії» [24, с. 11–22]. У ньому відображено 264 українські окремо видані бібліографічні посібники за 1837–1926 рр. Серед перших окремо виданих універсальних ретроспективних покажчиків бібліографічних посібників є праця Є. Ю. Пеленського «Бібліографія української бібліографії» [14], в якій описано 2358 бібліографічних джерел: як окремо виданих, так і внутрішньокнижкових, внутрішньожурнальних бібліографічних посібників українською, російською, німецькою, польською та чеською мовами. Значні за обсягом видання підготовлені Книжковою палатою України: багатогалузевий покажчик «Книга про книги, 1917–1963: Техніка. Промисловість. Транспорт. Комунальне господарство: бібліогр. покажчик» (Харків, 1964) та універсальний покажчик «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» (Харків, 1985). В останньому обліковані окремі неперіодичні та періодичні бібліографічні видання, внутрішньожурнальні бібліографічні покажчики, списки, огляди, а також (на відміну від «Літопису книг») малотиражні видання. Метабібліографічними джерелами, які відображають лише науково-допоміжні бібліографічні посібники та хронологічно продовжують останній, є «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981–1990 рр.» (Київ, 1993) та «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991–2005) : у 2 ч.» (Київ, 2011), підготовлені НБУ ім. Ярослава Мудрого.

З-поміж ретроспективних окремо виданих метабібліографічних посібників варто виокремити українознавчі покажчики – універсальні та галу-

зеві. Важливим універсальним українознавчим ретроспективним показником бібліографічних посібників є праця «Джерела українознавства (1574–1924)» (Київ, 1990) з ретроспекцією 350 років. Перший випуск – «Вітчизняні бібліографічні джерела» (Київ, 1990) [5] – відображає показники неперіодичних видань, що вийшли на території України та колишнього СРСР, але тут не враховано посібники, видані в інших країнах. Випуск другий – «Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань» (Київ, 1998) [6] – інформує як про вітчизняні, так і зарубіжні показники періодичних видань, які видавалися на території України незалежно від мови та за кордоном – українською мовою. Враховано універсальні і галузеві показники періодичних видань та збірників, показники змісту окремих періодичних видань.

Національною історичною бібліотекою України (НБУ) підготовлено галузевий українознавчий метабібліографічний показник «Бібліографічні посібники з історії України та архівні довідники, 1991–2010» (Київ, 2011). Він інформує про комплекс вторинних документів і є друкованим варіантом електронної бази даних. Краснавчий бібліографічний репертуар державних та регіональних бібліотек за кожні п'ять років відображається у виданні Бібліотеки «Краснавчі бібліографічні посібники бібліотек України»: 1976–1980, 1981–1985, 1986–1990, 1991–1995, 1996–2000, 2001–2005, 2006–2010 рр. В них зареєстровано показники бібліотек системи Міністерства культури України (державних наукових, обласних універсальних, для юнацтва, для дітей, центральних районних, міських), а також окремі видання галузевих бібліотек, навчальних закладів, музеїв, громадських організацій. Джерелами виявлення документів слугували видання державної реєстраційної бібліографії, поточні інформаційні посібники, звіти бібліотек.

Важливу роль у системі метабібліографії відіграють показники персональних (бібліографічних та біобібліографічних) показників. Значними за обсягом та хронологічним охопленням є такі видання: Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України підготовлено показник персональних посібників «Науковці України ХХ – ХХІ століть : метабібліографія» (Київ, 2010). Позитивно позначилась на якості видання увага укладачів до афінних форм бібліографічної інформації в описаних джерелах, зокрема, подання змісту показників у бібліографічному записі. Ґрунтовним підсумовуючим виданням є анований метабібліографічний посібник Інституту біографічних досліджень НБУВ

«Українські персональні бібліографічні показники (1856–2013)» (Київ, 2015). Він відображає посібники більш як за 150 років. У 2012 р. в НБУВ розпочато роботу над проектом «Бібліографічна Шевченкіана», основна мета якого – показати картину історичного розвитку та сучасного стану бібліографії шевченківської бібліографії [13]. Сформована база даних, відбір матеріалу до якої триває, слугуватиме цінним джерелом для подальших досліджень життя та творчості Тараса Шевченка.

Слід зауважити, що підготовлені на сьогодні в Україні універсальні метабібліографічні посібники загальноукраїнського охоплення недостатньо повно відображають національну бібліографічну продукцію, на що неодноразово зверталася увага науковців. Іноді сама концепція відбору матеріалу, а також інші об'єктивні та суб'єктивні причини не дають змоги таку повноту забезпечити. У системі, що складалася, деякі ланки доповнюють інші, деякі дублюють, деякі просто відсутні. Суттєвим аспектом є також повнота бібліографічної характеристики вторинного документа: подача хоча б основних елементів змісту (частин, розділів тощо), перелік усіх укладачів та інших осіб, які долучалися до підготовки видання, інформація про усі допоміжні показники, анотація. У зв'язку з цим важливого значення набувають ґрунтовні метабібліографічні ресурси (універсальні, галузеві, видові), які слугують матеріалами для формування найбільш повного національного метабібліографічного ресурсу, для створення українського метабібліографічного репертуару.

Незамінним джерелом для виявлення неврахованих бібліографічних посібників є показники видань бібліотек та інших установ. Як правило, це показники, які є метабібліографічними частково. Так, видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 1918–1998» (Київ, 1998), «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003) рр.» (Київ, 2005) відображають окремо видані та внутрішньожурнальні бібліографічні посібники (універсального змісту та галузеві, ретроспективні та поточні бібліографічні показники, списки літератури, бібліографічні огляди, бібліографічні посібники іноземної літератури, біобібліографічні показники, друковані каталоги, показники бібліографічних посібників). У науково-допоміжному бібліографічному показнику «Національна парламентська бібліотека України (1866–2015)» (Київ, 2016) описано і вторинні ресурси: типові і зведені каталоги, посібники національної ретроспективної бібліографії, показники змісту періодичних видань та показники періодичних видань, науково-до-

поміжні бібліографічні посібники, колекції НПУ, рекомендаційні та професійно-виробничі бібліографічні покажчики, біобібліографічні посібники. На нашу думку, усі установи, покликані займатися бібліографуванням, мають видавати окремі підсумовуючі покажчики власної вторинної продукції – наприклад, за 5 чи 10 років. Окремим напрямом роботи є підготовка метабібліографічних посібників (довідників, путівників тощо), які описують бібліотечно-каталожні вторинні ресурси (неопубліковані бібліографічні посібники відкритого типу).

Заслужують на увагу нові галузеві ретроспективні метабібліографічні посібники, підготовлені відділом науково-бібліографічної інформації НБУВ. Наприклад, анотований каталог «Держава і право. Бібліографічні посібники» (Київ, 2010) відображає різні за жанром тематичні та галузеві бібліографічні посібники з питань держави і права, опубліковані окремим виданням або окремим додатком, а також деякі праці, значну частину яких становить бібліографія [3]. Особливістю бібліографічної характеристики документів у цьому каталозі є подання змісту та анотацій. Описані джерела мають широку ретроспекцію – з 1831-го по 2007 р. Інше видання – покажчик бібліографічних посібників «Економіка. Економічні науки» (Київ, 2012) – відображає бібліографічні джерела з економіки, що вийшли окремим виданням або окремим додатком з 1858-го по 2010 р. і зберігаються у фондах НБУВ [7].

Додатковим джерелом метабібліографічної інформації є поточні та ретроспективні покажчики неопублікованої бібліографічної продукції, які видаються бібліотеками. Так, у відділі науково-бібліографічної інформації НБУВ готуються інформаційні покажчики неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України [8].

Організаційно складним питанням є інформування про джерела зарубіжної бібліографічної україніки (бібліографічної екстеріоріки). Тут дослідники схиляються до думки про доречність відображення зарубіжних бібліографічних посібників в окремих метабібліографічних покажчиках. У відділі зарубіжної україніки НБУВ нині триває підготовка науково-допоміжного метабібліографічного покажчика «Бібліографічні джерела зарубіжної україніки».

2012 р. вперше в Україні побачив світ універсальний науково-допоміжний бібліографічний покажчик третього ступеня «Українські метабібліографічні посібники (кінець XIX — початок XXI ст.)» [22], укладений О. Л. Промською. У ньому підбито підсумки бібліографічної діяльності в галузі метабібліо-

графії в Україні. Описано окремо видані, внутрішньокнижкові та внутрішньожурнальні метабібліографічні посібники, бібліографічні розділи в покажчиках, опубліковані на історичній території України з кінця XIX ст. і до 2010 р. Не враховано праці українських бібліографів, що були видані за межами України та неопубліковані метабібліографічні посібники. Подано чотири допоміжні покажчики: іменний; покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про видання яких вміщено у посібнику; хронологічний і предметний покажчики.

Здобутки української метабібліографії відображено не лише в друкованій продукції, а й в електронному середовищі. Актуальним джерелом метабібліографічної інформації є бібліотечні сайти. Представлену на них інформацію О. Л. Промська аналізує за чотирма основними блоками: інформація про традиційні бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки; інформація про електронні каталоги (ЕК), власні та запозичені бази даних (БД); інформація про бібліографічну продукцію бібліотек та наявність повних текстів бібліографічних посібників; наявність метабібліографічних покажчиків і метабібліографічних БД [17]. Переглянуто 88 вебсторінок, серед яких сайти національних, державних, обласних, міських і районних бібліотек. Проведений дослідницею аналіз виявив, що найменше інформації подано про традиційні бібліотечні каталоги і картотеки. Мінімальні відомості подаються про ЕК та інші БД (рік, з якого розпочато формування ресурсу та кількість записів). Досить рідко подається інформація про тип БД, види та мову описаних документів, дату останнього оновлення. Інформація про власну бібліографічну продукцію представлена на бібліотечних сайтах або окремо, або у загальному переліку видань бібліотеки. Подаються лише бібліографічні описи посібників або лише їхні назви. На сайтах багатьох бібліотек розміщено електронні версії підготовлених покажчиків. Дуже мало подано анотацій, рецензії на покажчики не відображаються. Відсутня також інформація про видання, які готуються або заплановані. З власне метабібліографічних ресурсів присутні: огляди, архіви виконаних довідок, БД бібліографічних посібників.

На жаль, навіть сьогодні в Україні видається обмаль метабібліографічних посібників, які описують БД. Першим таким покажчиком є каталог, підготовлений Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ) «Базы данных НТИ Украины» (Київ, 1995). З бібліотек такий каталог однією з перших підготувала НБУВ [1]. У 2017 р. тут видано довідник (метабібліографічний посібник),

який комплексно описує систему карткових каталогів і картотек НБУВ, основних друкованих каталогів, електронних каталогів і БД, сканованих каталогів [9].

У 2001 р. відділом науково-бібліографічної інформації НБУВ започатковано базу даних «Електронний каталог довідково-бібліографічних видань». Здійснюється ретроспективна та поточна каталогізація довідково-бібліографічних видань, які зберігаються в НБУВ. На сьогоднішній день база даних налічує приблизно 23,5 тис. записів. Бібліографічна складова БД стала основою для видання галузевих метабібліографічних посібників. З 2011 р. формується база даних неопублікованих бібліографічних посібників «Архів виконаних довідок». У найближчих планах – виокремлення бази даних бібліографічних посібників з «Електронного каталогу довідково-бібліографічних видань». Вона відображатиме друковані та електронні джерела бібліографічної інформації з виходом на існуючі електронні версії покажчиків та неопублікованих бібліографічних посібників. Мета роботи – створення ґрунтового електронного ресурсу з розширеними пошуковими можливостями, що слугуватиме базою для створення ретроспективних метабібліографічних посібників.

Основними напрямками метабібліографічної діяльності бібліотек в електронному середовищі є створення різнопланових БД, які відображають: друковану вторинну продукцію; електронні покажчики та БД; неопубліковані бібліографічні посібники (нові в електронному вигляді та за минулі роки оцифровані). Попереду робота над зведеними метабібліографічними ресурсами та на їхній основі – над ресурсом національним.

Незважаючи на істотні зрушення у справі розвитку національного метабібліографічного обліку, його система й досі є недостатньо розвинутою. Залишаються відкритими питання: повноти відображення бібліографічних посібників, критеріїв включення латентних форм бібліографічної інформації, відображення неопублікованих бібліографічних посібників та зарубіжних джерел, особливостей бібліографічної характеристики документів, недостатньої координації між установами – створювачами метабібліографічних посібників тощо. Варто також активніше використовувати метабібліографію як елемент управління бібліографічною діяльністю зі створення оптимальної системи бібліографічних посібників першого ступеня. Потребує вдосконалення методика складання різножанрових покажчиків бібліографічних посібників. При підготовці ретроспективних метабібліографічних покажчиків

потрібно відображати рецензії на бібліографічну продукцію. Інформацію про електронні вторинні ресурси доцільно подавати в єдиній структурі метабібліографічного посібника поряд з друкованими джерелами. Національним бібліотекам необхідно формувати метабібліографічні бази даних, які комплексно відображатимуть різні за видами та носіями інформації вторинні документи, розвивати міжвідомчу співпрацю у цьому напрямі.

Бібліографічні посилання

1. Добко Т. В. *Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування* : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1996. 20 с.
2. Добко Т., Штих П. Відкритий електронний архів неопублікованих бібліографічних посібників: історія, формування та використання. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 223–232.
3. *Держава і право. Бібліографічні посібники* : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна; наук. ред. і авт. передм. Т. В. Добко. Київ, 2010. 292 с.
4. *Держава і право: електронні бібліографічні ресурси* : путівник / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Н. І. Моїсеєнко, А. М. Колесніченко; наук. ред. Т. В. Добко. Київ, 2010. 118 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/msd/dip10_vdbo.pdf.
5. *Джерела українознавства*. Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела / Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського АН УРСР, Держ. респ. б-ка УРСР ім. КІПС, Археогр. коміс. АН УРСР; упоряд. : Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька, С. О. Рильков, В. І. Костира. Київ, 1990. 239 с. Покажч. : с. 175–238.
6. *Джерела українознавства*. Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко. Київ, 1998. 130 с. Покажч. : с. 89–129.
7. *Економіка. Економічні науки* : покажч. бібліогр. посіб. / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна; наук. ред. Т. В. Добко; відп. ред. В. М. Горючий. Київ, 2012. 139 с.
8. *Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України, 1996–2001* / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України; уклад. І. М. Архіпова; ред. : Т. В. Добко, М. А. Чиж. Київ, 2002. 33 с.
9. *Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Ю. Л. Фіх, Т. В. Добко; за участю Л. В. Коновал, О. П. Ткаченко; наук. ред. Т. П. Павлуша; відп. ред. Т. В. Добко. Київ, 2017. 92 с.
10. Моргенштерн И. Г. *Библиография: учеб. систематизир. терминолог. слов. Тезаурус библиогр. понятий и терминов* / Челябин. гос. акад. культуры и искусств. Челябинск : ЧГАКИ, 2002. 26 с.
11. Моргенштерн И. Г. *Метабиблиография (библиография библиографии)*. *Библиография*. 2007. № 5. С. 135–139.
12. *Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України* / О. С. Онищенко, В. М. Горючий, В. І. Попик, Ю. М. Половинчак, Л. Й. Костенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 222 с.
13. Новосьолова Л., Дзюбич С. *Метабібліографія шевченкіани (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): стан та проблеми*.

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. Вип. 44. С. 529–544.

14. Пеленський С. Ю. *Бібліографія української бібліографії*. Львів, 1934. 198 с. (Видання «Богословії»; число 18; Бібліотека «Дзвонів»; число 4).

15. Промська О. Бібліографія бібліографії: термінологічний аспект. *Вісн. Кн. палати*. 2007. № 3. С. 22–24.

16. Промська О. Випуск універсальних ретроспективних метабібліографічних показників в Україні. *Вісн. Кн. палати*. 2011. № 3. С. 14–17.

17. Промська О. Метабібліографія і електронне середовище. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 27. С. 191–199.

18. Промська О. Перші кроки української метабібліографії. *Бібл. вісник*. 2010. № 1. С. 32–36.

19. Промська О. Л., Глазунова Л. В. Метабібліографічні ресурси України: сучасний стан та напрями вдосконалення в електронному середовищі. *Створення бібліографічних ресурсів: проблеми та перспективи*: матеріали п'ятих бібліогр. студій [м. Харків], 25 квіт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. С. 4–12.

20. Радченко В., Шкаріна В. Метабібліографія з проблем держави і права. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 32. С. 95–102.

21. Рибчинська Н. Загальноукраїнський характер метабібліографії західноукраїнських бібліографів першої половини ХХ ст. *Зап. Львів. нац. наук. б-ки України ім. В. Стефаника*. 2008. № 1. С. 317–329.

22. *Українські метабібліографічні посібники (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): наук.-допом. бібліогр. покажч. третього ступеня* / Нац. парлам. б-ка України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т; авт.-уклад. О. Л. Промська; наук. ред. В. О. Кононенко; наук. консультант Г. М. Швецова-Водка. Київ, 2012. 120 с.

23. Швецова-Водка Г. М. Українська метабібліографія. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2017. Т. 22, вип. 1. С. 175–188.

24. Ясинський М. І. *Головні моменти з історії бібліографії*. Всенар. б-ка України. Київ, 1927. 29 с. Бібліогр. : с. 11–22.

References

1. Dobko, T. V. (1996). *Bazy danykh sluzhby dovidkovo-bibliografichnoho obsluhovuvannia: anot. kat.* [Databases of service of reference-bibliographical service: the annotated catalogue]. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Dobko, T., Shtykh, P. (2015). Vidkrytyi elektronnyi arkhiv neopublikovanykh bibliografichnykh posibnykiv: istoriia, formuvannia ta vykorystannia [Open electronic archive of unpublished bibliographic aids: history, formation and use]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Issue 42*, pp. 223-232. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Shkarina, V. A., Radchenko, V. Iu. (Eds.). (2010). *Derzhava i pravo. Bibliografichni posibnyky: anot. kat.* [State and Law. Bibliographic manuals: annotated catalog]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Moiseienko, N. I., Kolesnichenko, A. M. (Eds.). (2010). *Derzhava i pravo: elektronni bibliografichni resursy: putivnyk [State and Law: Electronic Bibliographic Resources: A Guidebook]*. Kyiv. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/msd/dip10_vdbo.pdf [in Ukrainian].

5. Hranovskyi, B. V., Pohrebetska, N. M., Rylkov, S. O., Kostyra, V. I. (Eds.). (1990). *Dzherela ukrainoznavstva. Vyp. 1. Vitchyzniani bibliografichni dzherela* [Sources of Ukrainian Studies. Vol. 1. Domestic bibliographical sources]. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Pohrebetska, N. M., Kovinchenko, L. M. (Eds.). (1998). *Dzherela ukrainoznavstva. Vyp. 2. Bibliografiia bibliografichnykh posibnykiv ukrainskykh periodychnykh vydan* [Sources of Ukrainian Studies. Vol. 2. Bibliography of bibliographic manuals of Ukrainian periodicals]. Kyiv. [in Ukrainian].

7. Radchenko, V. Iu., Shkarina, V. A. (Eds.). (2012). *Ekonomika. Ekonomichni nauky: pokazhch. bibliohr. posib.* [Economy. Economic Sciences: Index of Bibliographic Aids]. Kyiv. [in Ukrainian].

8. Arkhipova, I. M. (Ed.). (2002). *Informatsiyni pokazhchyk neopublikovanykh bibliografichnykh spyskiv, vykonanykh bibliotekamy naukovo-doslidnykh ustanov NAN Ukrainy, 1996-2001* [Information index of unpublished bibliographic lists made by the libraries of research institutes of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1996-2001]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Fikh, Iu. L., Dobko, T. V. (Eds.). (2017). *Katalohy Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dovidnyk* [Catalogs of the Vernadsky National Library of Ukraine: reference book]. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Morgenshtern, I. G. (2002). *Bibliografiya: ucheb. sistemizir: terminol. slov. Tezaurus bibliogr. ponyatiy i terminov* [Bibliography: educational systematized terminological dictionary. Thesaurus bibliogr. concepts and terms]. Cheliabinsk: CHGAKI. [in Russian].

11. Morgenshtern, I. G. (2007). Metabibliografiya (bibliografiya bibliografii) [Metabibliography (bibliography of the bibliography)]. *Bibliografiia*, 5, 135-139. [in Russian].

12. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I., Polovynchak, Iu. M., Kostenko, L. I. (2013). *Tendentsiyi vplyvu hlobalnoho informatsiynoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy* [Trends in the Influence of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Novosiolova, L., Dziubych, S. (2016). Mebibibliografiia shevchenkiany (kinets XIX - pochatok XXI st.): stan ta problemy [Mebibliography of Shevchenko (the end of the XIX and early XXI centuries): state and problems]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Issue 44*, pp. 529-544. Kyiv. [in Ukrainian].

14. Pelenskyi, Ie. Iu. (1934). *Bibliografiia ukrayinskoj bibliohrafii* [Bibliography of the Ukrainian bibliography]. Lviv. [in Ukrainian].

15. Promska, O. (2007). Bibliografiia bibliografii: terminolohichniy aspekt [Bibliography of the bibliography: the terminology aspect]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 3, 22-24. [in Ukrainian].

16. Promska, O. (2011). Vypusk universalnykh retrospektivnykh metabibliografichnykh pokazhchykiv v Ukraini [Issue of universal retrospective metabibliographic indexes in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 3, 14-17. [in Ukrainian].

17. Promska, O. (2010). Metabibliografiya i elektronne sere-dovyshche [Metabibliography and the electronic environment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Issue 27*, pp. 191-199. Kyiv. [in Ukrainian].

18. Promska, O. (2010). Pershi kroky ukrainskoj metabibliohrafii [The first steps of Ukrainian metabibliography]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 32-36. [in Ukrainian].

19. Promska, O. L., Glazunova, L. V. (2012). *Metabibliografichni resursy Ukrainy: suchasnyy stan ta napryamy vdoskonalennya v elektronnomu sere-dovyshchi* [Metabibliographic resources of Ukraine: the current state and directions of improvement in the electronic environment]. Stvorennia bibliografichnykh resursiv: problemy ta perspektyvy: materialy piatykh bibliohr. studii, [m. Kharkiv], 25 kvit. 2012 r., pp. 4-12. Kharkiv [in Ukrainian].

20. Radchenko, V., Shkarina, V. (2011). Metabibliografiia z problem derzhavy i prava [Metabibliography on state and law prob-

lems]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, Issue 32, pp. 952-102. Kyiv. [in Ukrainian].

21. Rybchynska, N. (2008). Zahalnoukrainskyi kharakter metabibliografii zakhidnoukrainskykh bibliografiv pershoi polovyny XX st. [The all-Ukrainian character of the metabibliography of the Western Ukrainian bibliographers of the first half of the twentieth century]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoї biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 1, 317-329. [in Ukrainian].

22. Promska, O. (Ed.). (2012). *Ukrainski metabibliografichni posibnyky (kinets XIX - pochatok XXI st.): nauk.-dopom. bibliohr.*

pokazhch. tretoho stupenia [Ukrainian bibliographic aids (the end of the nineteenth and early twenty-first centuries): scientific supplementary bibliographic index of the third degree]. Kyiv. [in Ukrainian].

23. Shvetsova-Vodka, H. M. (2017). Ukrainiska metabibliografiia [Ukrainian metabibliography]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo*, 22(1), 175-188. [in Ukrainian].

24. Yasynskyi, M. I. (1927). *Holovni momenty z istorii bibliohrafii* [Highlights from the history of bibliography]. Kyiv. [in Ukrainian].

Vitalina Shkarina,

Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF NATIONAL METABIBLIOGRAPHIC MANUALS IN UKRAINE

The article deals with the questions of the national metabibliography as a part of the national bibliography of Ukraine. The stages of the development of the system of national metabibliographic manuals from its origin to the present are observed. The content of the concept «national bibliography» is derived. The system of current and retrospective accounting of sources of secondary information is distinguished. The state bibliographic registration manuals, which partially reflect bibliographical references, as well as publications that are completely metabibliographic, are analyzed. Separately, bibliographic textbooks of Ukrainian-speaking content and biobibliographic metabibliographic indexes are allocated. Attention is also drawn to other solid metabibliographic resources, including electronic ones, which serve as materials for national bibliophysical manuals. The metabibliographic manuals and databases of the Vernadsky National Library of Ukraine are characterized.

К е у о р д с: national bibliography of Ukraine, national bibliography of the second degree, national metabibliography, national metabibliographic manuals, metabibliographic resources.

Стаття надійшла до редакції 1.02.2018 р.

УДК 026:351(477)"20"

Олена Островська,

аспірант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Мережа українських військових бібліотек: сучасний стан та перспективи входження в соціокомунікаційний простір

У статті досліджується мережа військових бібліотек України, розкриваються їхні функції, специфічні завдання, охарактеризовано бібліотечні ресурси, колекції документів. Проаналізовано сайти деяких сучасних військових книгозбірень та електронних бібліотек військової літератури, обґрунтовано необхідність розроблення типового сайту української військової бібліотеки.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна мережа оборонного відомства, функції українських військових книгозбірень, електронні ресурси військових бібліотек, типовий сайт військової бібліотеки.

Докорінним змінам, що відбуваються останніми роками в українському війську, його реформуванню, переоснащенню, відродженню великою мірою сприяють і бібліотечні установи.

Бібліотеки Збройних Сил України – невід’ємна складова бібліотечної справи країни. Військові бібліотеки роблять вагомий внесок у бібліотечно-інформаційне, освітнє та культурне обслуговування військовослужбовців в інтересах максимально повного задоволення їхніх інформаційних запитів, підвищення їхнього загальнотеоретичного, ідео-

логічного та культурного рівня, рівня військових знань, фахової та службової кваліфікації, бойової готовності, зміцнення військової дисципліни [10]. Сучасні військові бібліотеки вирішують специфічні завдання, пов’язані з особливостями військової служби своїх користувачів.

У липні 2002 р. наказом Міністра оборони України була чітко визначена бібліотечна мережа оборонного відомства [11]. У грудні 2013 р. побачило світ Положення про бібліотеки у Збройних Силах України, де уточнена мережа бібліотек, їх кла-

сифікація та функції [12]. Згідно з цим документом, військові бібліотеки поділяються на два типи:

публічні бібліотеки, що є універсальними бібліотечно-інформаційними, культурнопросвітницькими структурними підрозділами військових частин, закладів і установ;

спеціальні бібліотеки – освітні, наукові, науково-допоміжні підрозділи, перед якими поставлене завдання бібліотечно-інформаційного забезпечення освітньої, наукової, науково-дослідної діяльності військових частин, закладів і установ в інтересах розвитку військової теорії і практики, озброєння і військової техніки, професійної підготовки офіцерів.

До публічних бібліотечних установ належать бібліотеки будинків офіцерів, бібліотеки клубів військових частин, фонди художньої літератури бібліотек вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів. При деяких публічних бібліотеках сформовані фонди спеціальної літератури, виходячи зі специфіки, характеру та потреб діяльності військового закладу.

Функції центральної публічної бібліотеки виконує бібліотека Центрального будинку офіцерів Збройних Сил України, яка є науково-методичним центром для всіх бібліотек ЗСУ. Її місія – формування світогляду читачів у галузі військових наук, розвиток інтересів користувачів, пов'язаних з безпекою і обороноздатністю, а також суміжних з ними науками. Фонди цієї установи зберігають книги, журнали, навчальну літературу, спеціальні документи (стародруки, рукописи, фотографії, карти, військові нагороди, документи про життя військовослужбовців та ін.). Поряд з матеріалами з військової історії, обороноздатності країни і міжнародної безпеки, що становлять основу колекції, книгозбірня має великі збірки з таких галузей, як політологія, міжнародні відносини, управління, маркетинг, економіка, право, соціологія, педагогіка, психологія, філософія, релігієзнавство тощо.

До спеціальних бібліотек ЗСУ належать наукові бібліотеки, бібліотеки вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, довідкові бібліотеки, фонди довідкової або науково-технічної інформації установ і закладів Збройних Сил України. Їхні фонди орієнтовані на сприяння процесам навчання, підготовки і виховання військових кадрів, вони здійснюють інформаційну підтримку наукових досліджень у галузі національної оборони і безпеки, а також проводять велику культурно-просвітницьку роботу.

Центральною установою серед спеціальних бібліотек виступає бібліотека Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, яка організовує зберігання та використання навчальної, наукової літератури, надає консультативно-методичну допомогу, проводить навчально-методичні збори, семінари, видає методичні та бібліографічні посібники.

Наукові бібліотеки зобов'язані надавати ресурси і послуги, необхідні для роботи штабів і управлінь, готувати інформаційно-довідкові матеріали для службової діяльності. До таких установ відносяться бібліотеки:

- органів військового управління Збройних Сил України;
- науково-дослідницьких установ ЗСУ;
- науково-технічні військові бібліотеки установ і закладів;
- фонди науково-технічної інформації вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів.

До останніх належать, і науково-історичні бібліотеки, зокрема, військові бібліотеки музеїв МОУ, які дбайливо зберігають і поповнюють книжкові фонди, цінні колекції картографічних і фотографічних документів. Так, наукова бібліотека Національного військово-історичного музею України утримує і систематично комплектує книжковий фонд вітчизняної і зарубіжної військово-історичної, суспільно-політичної, мемуарної, музеєзнавчої, художньої і спеціальної літератури за профілем музею, виявляє, збирає, систематизує цінні книги, фондові матеріали, колекції журналів і газет, зібрання книг видатних воєначальників, рукописи спогадів ветеранів воєн та Збройних Сил, веде велику культурно-просвітницьку роботу.

Бібліотеки вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів за характером фондів та функціональним призначенням є універсальними бібліотеками. Вони забезпечують навчальною літературою, інформаційними, довідковими матеріалами навчальний процес, науково-дослідницьку, виховну роботу та повсякденну діяльність освітніх закладів. Їхні фахівці комплектують, організовують зберігання і використання загальнодоступних навчальних, методичних посібників, матеріалів наукових конференцій, дисертацій, рефератів і дипломних робіт, підготовлених у військовому виші, інших бібліотечних ресурсів, розробляють і видають методичні посібники за відповідним профілем.

Персонал бібліотек військових училищ та інститутів, прагнучи зробити навчальні програми більш змістовними, цікавими, не обмежуються при комплектуванні фондів тільки фаховою літературою. До бібліотечних ресурсів з урахуванням побажань користувачів та рекомендацій фахівців включаються видання з права, соціології, етнографії та мистецтва, художня література. Фонди бібліотек військових навчальних закладів вирізняються наявністю колекцій старовинних і цінних видань, багато з яких віднесені до національної культурної спадщини.

Довідкові бібліотеки та фонди довідкової інформації установ і закладів Збройних Сил України покликані забезпечувати необхідною спеціалізованою інформацією та документами за окремою дисципліною чи галуззю знань поточної діяльності установ і закладів Збройних Сил України, що не займаються навчальною та науковою діяльністю.

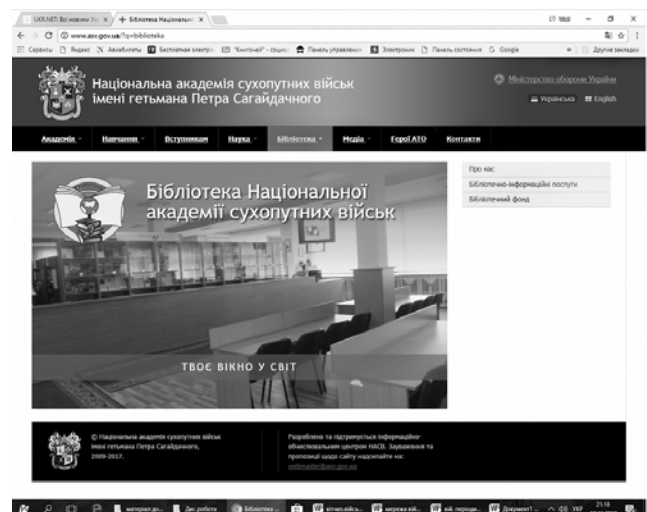
Особливе місце в мережі бібліотек Міністерства оборони України займають бібліотеки з обмеженим доступом, де зберігаються секретні видання, секретна науково-технічна документація, інші важливі документи, матеріальні носії інформації, які містять дані з обмеженим доступом. Персоналом ведеться їх ретельне зберігання, використання та перевірка наявності носіїв такої інформації відповідно до вимог законодавства у сфері захисту інформації з обмеженим доступом.

У книгосховищах військових бібліотек зберігаються сотні тисяч унікальних видань, військових документів, рукописні матеріали, карти, ноти, фотографії тощо. У зв'язку з цим актуальності набуває вивчення інформаційних ресурсів військових книгозбірень, розкриття перспектив їх розвитку, підвищення ефективності діяльності мережі, а саме використання бібліотечного фонду шляхом упровадження інноваційних технологій, розроблення універсальної моделі сучасного електронного інформаційного ресурсу та управління ним. Адже грамотно розроблена модель функціонування і розвитку інформаційних ресурсів військово-бібліотечної системи дала б змогу включити фонди військових бібліотек у сучасний соціокомунікаційний простір, піднести імідж військової бібліотеки в очах військовослужбовців усіх категорій, організувати широку пропаганду знань, залучити до бібліотечних фондів мережеві ресурси Інтернет, повноцінно використовувати інформаційно-освітній потенціал в сучасних суспільно-політичних умовах, зробити її привабливою не ли-

ше для військовослужбовців, а й для широкого кола читачів [8].

На наше переконання, ядром такої інформаційної системи має стати портал військових бібліотек України як сучасна форма реалізації інформаційно-комунікаційної функції бібліотек, максимально повного задоволення потреб користувачів XXI ст. Важливим сегментом такого порталу є предметно-орієнтований інтернет-навігатор ресурсів військової тематики. Зауважимо, сьогодні в Україні вже накопичено певний позитивний досвід створення сайтів військових бібліотек та електронних бібліотек військової літератури. Ось лише кілька прикладів.

Бібліотека Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (<http://www.asv.gov.ua/?q=biblioteka/>) [1] – своєрідна духовна скарбниця, невід'ємний складник інформаційної бази військового навчального закладу. Основне її завдання полягає у сприянні навчальному процесу та науковим дослідженням, забезпеченні збереження та поповнення бібліотечних фондів, їх комплексному розкриттю та доступності. Книгозбірня здійснює інформаційне та бібліотечно-бібліографічне обслуговування курсантів академії, офіцерів, професорсько-викладацького складу, військовослужбовців та працівників структурних підрозділів. Сьогодні це, по суті, інформаційно-довідковий центр на традиційних та електронних носіях інформації, який досяг реального покращення рівня обслуговування відвідувачів шляхом автоматизації робочих місць бібліотекарів та впровадження автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи «УФД/Бібліотека».

Сайт бібліотеки Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

На сайті книгозбірня представлена трьома розділами: Про нас. Віртуальні книжкові виставки. Електронні ресурси. У локальній мережі Національної академії та у програмі «УФД/Бібліотека» розміщено різні бази даних.

Щорічно послугами бібліотеки користується понад 3 тис. відвідувачів, яким видається більше 190 тис. документів. Для зручності користувачів діє база даних «Електронний каталог книг», яка налічує понад 163 тис. записів документів та «Електронна картотека статей», що містить більше 7 тис. повнотекстових статей періодики. З цією інформацією можна ознайомитися у локальній мережі академії. Локальна комп'ютерна мережа об'єднує понад 400 комп'ютерів академії, 25 з яких надаються користувачам для доступу до Інтернету у двох читальних залах бібліотеки. До послуг відвідувачів Wi-Fi, доступ до електронних баз даних, десятки найменувань журналів та газет, електронні книги, сторінка бібліотеки на веб-сайті академії, де можна ознайомитися з віртуальними книжковими виставками.

Співробітники бібліотеки регулярно готують заходи, присвячені історичним постатям та знаменним подіям. На сайті академії в переліку віртуальних книжкових виставок можна ознайомитися з тематичними виданнями та науковими статтями, які сприяють поглибленому засвоєнню матеріалу.

Фонд книгозбірні є досить унікальним завдяки її військовому сегменту. Він налічує понад 205 тис. примірників документів, які розподілені за такими галузями знань:

- воєнна та військово-технічна література;
- суспільно-політична;
- технічна;
- природничий цикл;
- гуманітарний цикл;
- мистецтво та спорт;
- художня література.

Окрім того, у бібліотеці сформовано фонд власних видань академії, фонд авторефератів дисертацій, звітів НДР, фонд випускних робіт курсантів, базу даних «Електронна книга».

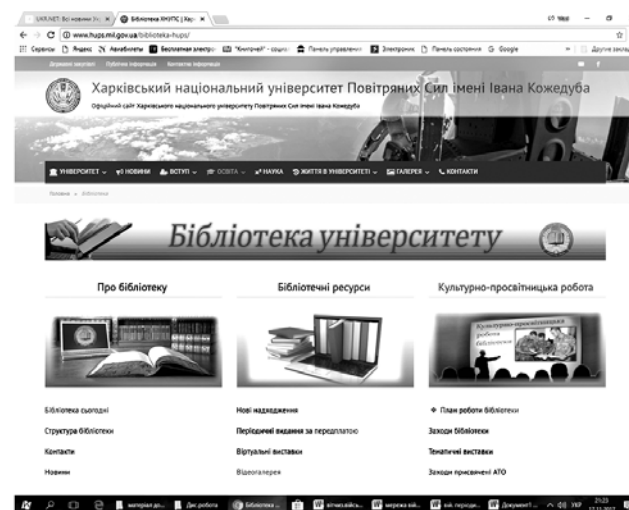
Гордістю бібліотеки є фонд рідкісної книги, який налічує 1055 примірників. Найстаріші друковані видання – це книга «Родословник Князей Великих и удельных родов» 1793 р. та «Образование древних народов» 1795 р. Є дуже цікаві й цінні книжки, видані у XIX – на початку XX ст. Серед них енциклопедичні словники Брокгауза та Ефрона, Граната, прижиттєві видання відомих письменників М. Гоголя, А. Чехова та ін.

Важливий складник бібліотечного фонду – періодика: майже 85 найменувань періодичних видань різних років, у т. ч. газети, видані під час Другої світової війни.

Фахівці бібліотеки активно працюють над створенням електронних копій навчальної літератури у зручному форматі оцифрування книг DJVU. На сервер бібліотеки вже завантажено понад півтори тисячі електронних версій видань. Зусилля працівників спрямовуються на подальше впровадження електронних технологій, що дає змогу розширити репертуар послуг і покращити їх якість.

Головне завдання бібліотеки **Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба** (<http://www.hups.mil.gov.ua/biblioteka-hups/>) [2] – забезпечення повного, якісного та оперативного бібліотечно-бібліографічного, інформаційного обслуговування курсантів, студентів, науково-педагогічних працівників, інших категорій читачів відповідно до їх інформаційних запитів.

У штаті установи нині 29 працівників: завідувач бібліотеки, 4 провідних бібліотекаря, 2 бібліографи, 21 бібліотекар, адміністратор системи. Читальні зали оснащені сучасними комп'ютерами, які мають доступ до мережі Internet та ІКС Moodle.

Сайт бібліотеки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сайт книгозбірні презентовано рубриками: Бібліотека сьогодні (Структура бібліотеки. Контакти. Новини). Бібліотечні ресурси (Нові надходження. Періодичні видання за передплатою. Віртуальні виставки. Відеогалерея). Культурно-просвітницька робота (План роботи. Заходи бібліотеки. Тематичні виставки. Заходи, присвячені АТО). Зміст сайту органічно доповнюють численні фотографії.

Фонд книгозбірні нині становить 674 862 примірники і є універсальним. Це зібрання творів з військових наук, стратегії і тактики ведення воєн та бойових дій, з історії воєнного мистецтва, з військової техніки, озброєння військ. Неабияк повно в фондах представлені видання з авіаційної техніки, озброєння військ протиповітряної оборони, ракетних та радіотехнічних військ. Немало літератури з гуманітарних питань, природознавства, математики, мовознавства тощо. Фонд наукової, навчальної та довідкової літератури нараховує 642 734 прим.; фонд рідкісних книг, рукописів, архіву – 19463 прим.; фонд стандартів – 9427 прим.; фонд періодичних видань – 3238 прим.

Серед рідкісних книг переважають видання XIX ст. Серед них варто виокремити «Очеркъ современнаго состоянія артилеріи» (1882), «Енциклопедія военныхъ и морскихъ наукъ» (1883–1893), «Энциклопедическій словарь» Ф. А. Брокгауза, И. А. Ефронъ (1890–1904), «Сборникъ новѣйшихъ свѣдѣній о вооруженныхъ силахъ европейскихъ и азиатскихъ государствъ» (1900), «Военная енциклопедія» (1911–15) тощо. З метою збереження найбільш цінних, рідкісних книг упродовж 1993–1994 рр. був сформований фонд РКРА, який складається з рідкісних книг, рукописів, архіву. До складу фонду також увійшли депоновані рукописи.

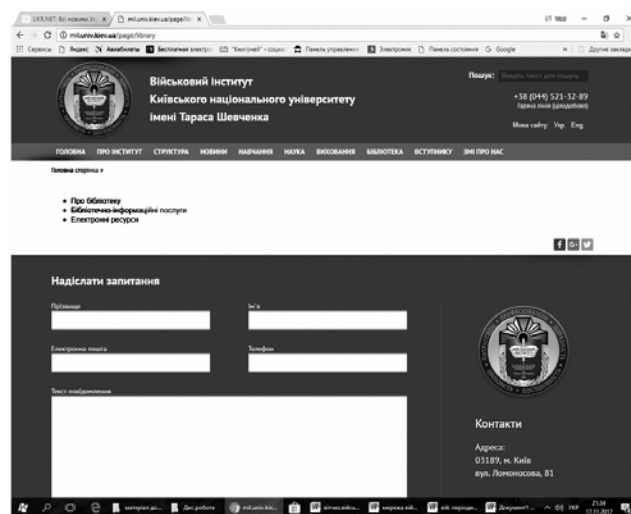
В архіві бібліотеки зберігається продукція друкарні університету, звіти з науково-дослідних робіт, дисертації, навчальні плани та програми. Режим зберігання фонду рідкісних книг, рукописів та архіву відповідає усім нормативним вимогам. Працівники бібліотеки ретельно бережуть цінні книжкові фонди і водночас дають читачам можливість ознайомитися з унікальними науковими розробками, над якими працювали та продовжують працювати наукові колективи ХНУПС.

Історія бібліотеки **Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка** (<http://www.mil.univ.kiev.ua/page/lib/44>) [3] розпочалася з невеликої книгозбірні військової літератури часів започаткування військової підготовки у Київському університеті. І нині вона є невід'ємною складовою інформаційної бази військового навчального закладу.

Сьогодні бібліотека – це сучасний інформаційний, культурний, освітній підрозділ Військового інституту, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації. Головним завданням цього підрозділу є задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, куль-

турних та інших потреб користувачів бібліотеки, підвищення їх загального, теоретичного, культурного рівня, рівня військових знань, фахової та службової кваліфікації.

Сучасний стан розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів у бібліотеці Військового інституту характеризується поєднанням традиційних форм обслуговування з можливостями автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи «УФД/Бібліотека», на базі якої функціонує електронний каталог, що забезпечує багатоаспектний пошук документів бібліотечного фонду. На сьогодні доступ до електронного каталогу став можливий у локальній мережі Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сайт бібліотеки Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

На сайті бібліотеки розміщено інформацію про ресурси книгозбірні, контакти, структуру, розпорядок її роботи, який можна завантажити у форматі pdf, перелік періодичних видань за передплатою.

Головними елементами інфраструктури книгозбірні є:

Читальний зал – інтелектуальний центр, де фахівці своєї справи надають консультативну допомогу курсантам і викладачам під час роботи з традиційним та електронним каталогом бібліотеки, пошуку необхідної літератури. Читальний зал оснащений комп'ютерами для пошуку та замовлення необхідних видань в електронному каталозі. Для користувачів обладнані комп'ютеризовані робочі місця з доступом до мережі Інтернет.

Книгосховище призначене для зберігання книг та періодичних видань. Нині тут зберігається близько 35 тисяч примірників. Домінує серед документів

навчальна література (до 80 %). Широко представлена також довідкова та нормативна література (3,5 тисяч прим.). Окремо розміщено фонд видань з грифом «Для службового користування». Більшу частину фонду становить військова, військово-технічна література, а також навчальні посібники та підручники з гуманітарних та суспільних наук (мовознавства, історії, філософії, економіки, права, педагогіки, психології, етики, естетики тощо). Є у фонді видання з історії культури, мистецтва, економіки, спорту, твори видатних вітчизняних та зарубіжних майстрів художнього слова.

Абонемент. Один з провідних підрозділів з обслуговування користувачів бібліотеки. Щорічно універсальними інформаційними ресурсами бібліотеки користується майже 2 тисячі курсантів, видається близько 39 тисяч документів.

Книгозбірня Інституту пропонує цілу низку бібліотечно-бібліографічних та інформаційних послуг:

- надання інформації про склад бібліотечних фондів за допомогою традиційного довідково-пошукового апарату бібліотеки та електронного каталогу;
- надання літератури для тривалого користування на абонементі;
- надання видань для тимчасового користування в читальному залі бібліотеки;
- надання доступу до повнотекстових ресурсів бібліотеки (книг, підручників, навчально-методичних посібників тощо);
- надання консультаційної допомоги з пошуку та вибору необхідної інформації;
- навчання основам бібліотечно-бібліографічної грамотності;
- бібліографічне редагування списків до рефератів, бакалаврських, магістерських, курсових, дипломних робіт;
- індексування і систематизація документів за системою ББК, УДК;
- доступ до мережі Інтернет.

У бібліотеці функціонують такі каталоги та картотеки:

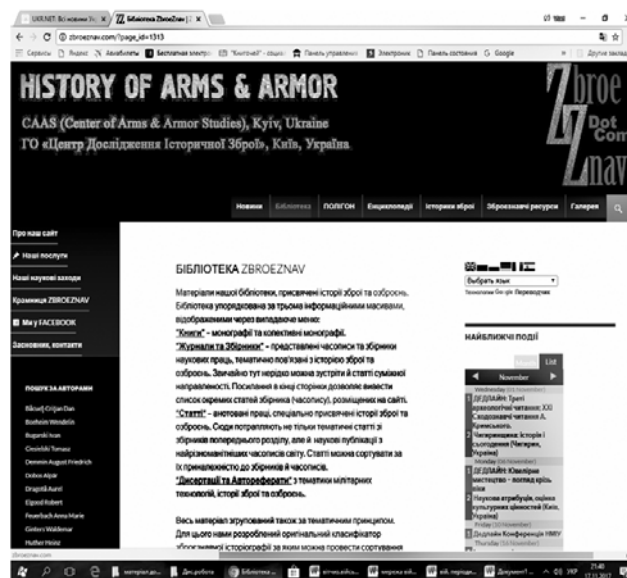
- електронний каталог, обсяг якого більше 25 тисяч записів;
- систематичний каталог;
- картотека газетних і журнальних статей;
- тематична картотека художніх творів;
- картотека видань Військового інституту;
- картотека нових надходжень.

З електронних ресурсів варто виокремити електронний каталог, який містить бібліографічні записи

на різні види документів: монографії, періодичні видання, збірники наукових праць, підручники і навчальні посібники, довідники, електронні ресурси (CD-ROM, дискети тощо), навчально-методичні посібники; забезпечує доступ до повнотекстових ресурсів і віддалених ресурсів Інтернет; пропонує різноманітні види пошуків.

З електронних текстів, до яких найчастіше звертаються курсанти, на увагу заслуговують такі: бібліотека ВКНУ; підручники, навчальні посібники, курси лекцій; словники; монографії; Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (військово-спеціальні науки); Збірник наукових праць Військового інституту; тези доповідей конференцій; газета «Універсент».

Важливе місце в мережі вітчизняних військових електронних бібліотек займає **Бібліотека ZbroeZnav** (http://zbroeznav.com/?page_id=1313) [4]. Її сайт містить матеріали, присвячені історії зброї та озброєнь. Він упорядкований за трьома інформаційними масивами, відображеними через випадаюче меню:

Сайт Бібліотеки ZbroeZnav

Книги – індивідуальні та колективні монографії. Журнали та збірники – часописи, збірники наукових праць, тематично пов'язані з історією зброї та озброєнь. Нерідко тут можна зустріти й статті з суміжних галузей. Посилання в кінці сторінки дасть змогу вивести список окремих статей збірника (часопису), розміщених на сайті.

Статті – ановані праці, спеціально присвячені історії зброї та озброєнь. Сюди потрапляють не тільки тематичні статті зі збірників попереднього

розділу, а й наукові публікації з різних часописів світу. Статті можна сортувати за їх приналежністю до збірників й часописів.

Дисертації та автореферати з тематики мілітарних технологій, історії зброї та озброєнь.

Можливий пошук інформації за категоріями в розділах «Книжки», «Дисертації та Автореферати», а саме:

- Альбом.
- Археологічні зброєзнавчі дослідження.
- Бойові мистецтва, військова тактика, військова антропологія.
- Військова техніка та оснащення.
- Довідкові видання (у т. ч. словники) зі зброєзнавства та військової історії.
- Захисне спорядження.
- Зброярське виробництво.
- Каталоги колекцій та виставок.
- Клеймівники великі (спеціалізовані видання).
- Клеймівники малі (як додаток).
- Міждисциплінарна проблематика у зброєзнавстві (гуманітарні науки у т. ч. спеціальні історичні дисципліни та військова історія).
- Методологія та історія зброєзнавства, посібники і навчальні матеріали.
- Міждисциплінарна проблематика у зброєзнавстві (природничі й точні науки).
- Наставови щодо використання зброї, військові статuti.
- Особиста зброя (спеціальні студії).
- Популярне видання, спрощений виклад матеріалу.
- Проблеми зброєзнавства та колекціонування у криміналістиці та юриспруденції.
- Реставрація та реконструкція.
- Ручна невро-балістична зброя та спорядження.
- Ручна вогнепальна зброя та спорядження.
- Термінологічні словники малі (як додаток).
- Фортифікаційні споруди.
- Холодна зброя та спорядження.

На сайті уможливлене сортування матеріалів за регіоном дослідження. Результат пошуку в цьому випадку буде зведений до праць, які тематично зосереджені саме на дослідженні регіонального матеріалу.

Сортувати матеріали можна також за прізвищами авторів (користувач отримує спільний перелік книг і статей). Для цього потрібно клікнути по прізвищу автора у заголовку матеріалу, або в бічному меню ліворуч. На сайті також працює пошукова система, яка дає змогу відразу віднайти потрібну публікацію або автора.

Частина матеріалів доступна для негайного завантаження у популярних форматах – PDF, DJVU, DOC, DOCX, RTF. Окремі статті та часописи представлені у вигляді галерей зображень. Для книжок, які є у продажу, додано гіперпосилання на Крамницю Zbroye Znav.

Українські фахівці, розробляючи сучасні підходи до побудови військово-бібліотечних ресурсів активно використовують досвід своїх зарубіжних колег. Йдеться, зокрема, про напрацювання **Military Education Research Library Network (MERLN) (Військова науково-освітня бібліотечна мережа)** <http://www.inf.pims.org:8000/> [5].

MERLN – це консорціум науково-дослідних бібліотек з військової освіти, які працюють разом, щоб забезпечити доступ до різних ресурсів, піднести ефективність використання напрацювань дослідників, військових фахівців-практиків. Веб-сайт MERLN підтримується співробітниками бібліотек Національного університету оборони у Вашингтоні.

На сайті цієї установи представлено комбіновані онлайн-каталоги восьми найбільших бібліотек департаментів міністерства оборони США, академічних та інститутських бібліотек.

Сайт Військової науково-освітньої бібліотечної мережі (США)

Бібліотека MERLN доступна для всіх, вона має низку ресурсів, призначених для підтримки навчальних програм військових навчальних закладів, зокрема:

- посібники по темах стратегії національної безпеки, тероризму та родинної безпеки;
- пошукову повнотекстову базу даних зі стратегії національної безпеки США;
- доступ до військових журналів, опублікованих професійними військовими установами;
- цифрові колекції, що містять історичні документи та урядові доповіді;

- колекцію бюлетенів з оборони з більш ніж 80 країн як англійською мовою, так і мовою оригіналу; попередні видання також доступні.

Працівники бібліотек Військово-Морських Сил України у своїх інноваціях найчастіше орієнтуються на накопичений досвід **Navy Libraries – Navy MWR (Бібліотеки ВМФ США)** <http://www.navy.mwr.org/libraries/> [6].

У рамках Загальної бібліотечної програми військово-морського флоту (ЗБП ВМФ) пропонується широкий спектр книг, періодичних видань, комп'ютерних ресурсів та програм, які розширюють можливості навчальних досліджень і рекреаційного читання. ЗБП ВМФ підтримує всі загальні бібліотеки на флоті, у т. ч. понад 300, що на плаву, і на 30 на берегових локаціях. ЗБП ВМФ також оснащує нові кораблі бібліотеками і забезпечує підтримку військових місій у Команді Уніфікованого Тихоокеанського регіону. ЗБП ВМФ співпрацює з Navy Knowledge Online (НКО), щоб безкоштовно скачувати аудіокниги, електронні книги, довідкові матеріали і практичні тести безкоштовно для моряків і морських піхотинців.

Що важливо, бібліотечні центри мультимедійних ресурсів (БЦМР) використовують компактну цифрову технологію для збільшення фондів бібліотек на плаву, даючи змогу зберігати матеріали для читання на комп'ютерних носіях і забезпечувати електронну пошту і підключення до Інтернету. Ця технологія підтримує доступ до акредитованих освітніх програм, які дають змогу членам екіпажу скористатися наявними можливостями розширеної освіти. Командний склад,

матроси позитивно оцінюють доступність комп'ютерів та підключення до Інтернету в БЦМР як важливий компонент інформаційного обслуговування особового складу на судах.

Сайт бібліотеки ВМФ США презентує програми: Берегові бібліотеки; Програма літнього читання DoD для всіх служб; Підтримка бібліотеки Брига – книги у м'якій обкладинці надаються трьома консолідованими бригами Мирамар, Чарльстоні Чесапик; Підтримка військової місії – книги в м'якій обкладинці і журнали, які надаються більш ніж 25 відділенням бібліотеки, що перебувають під юрисдикцією Тихоокеанського командування; Флотські бібліотеки – підтримка книгами у м'якій обкладинці бібліотек кораблів класу USS і кораблів класу USNS, укомплектованих військовослужбовцями; Зарубіжна підтримка на випадок непередбачуваних обставин – відвідувачі можуть замовити ноутбуки, довідкові колекції Джейн, Playaways (автономні аудіокниги), а також колекції DVD для особистого використання; Нова екіпіровка корабля / допоміжної бібліотеки – при фінансуванні від NAVSEA кожен новий корабель, підводний човен оснащуються бібліотекою, що складається з ноутбуків, книг з твердою обкладинкою, книг з м'якою обкладинкою, журналів, Playaways, DVD, невеликої електроніки, ігор та інших матеріалів, які визначаються персоналом судна.

З кожним роком поглиблюється співпраця українських військових бібліотек з **Royal Danish Defense College (RDDC) (Данський Королівський коледж оборони)** <http://www.fak.dk/fbc/Pages/default.aspx> [7]. Бібліотечний центр коледжу є науково-технічною бібліотекою й поділяється на два відділи: один у Сванемьольленсе Касерне, котрий зосереджений на підтримці наукових досліджень, а другий в Кастеллетській фортеці, де бібліотека має навчальні приміщення як для курсантів, так і для цивільних студентів.

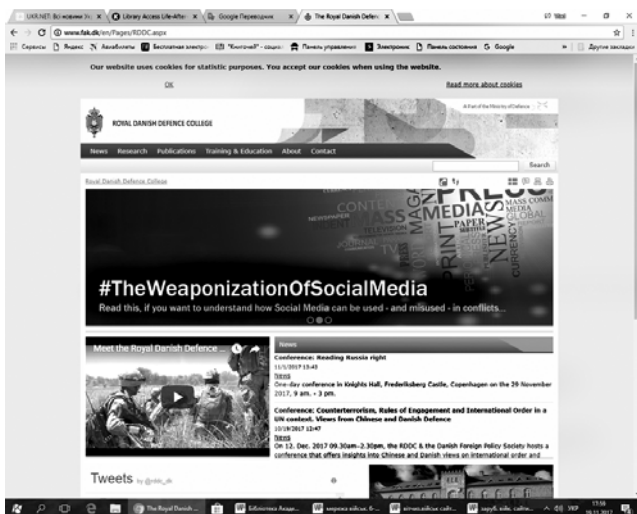
Бібліотечний центр тісно співпрацює з трьома військовими академіями, викладачами, вченими, пов'язаними з магістерськими дослідженнями у військовій справі. Фонди центру регулярно поповнюються новою актуальною літературою з військової тематики. Також є великий каталог відповідних електронних ресурсів, до якого можна одержати доступ з власної домашньої сторінки бібліотеки.

Співробітники бібліотеки підтримують творчі контакти з іншими відділами RDDC, задовольняючи потреби й вимоги користувачів щодо

Сайт бібліотеки Військово-морського флоту США

відповідних національних стандартів і досліджень на міжнародному рівні.

Сайт Данського Королівського коледжу оборони

На данськомовному веб-сайт бібліотеки є: Пошук і бронювання; Розширений пошук; Корисні посилання; Алфавітний список; Нормативні документи й довідники; Нові книги; Зарубіжні статті; Огляди журналів; Новини; Дослідницька база та ін.

Можна з певністю констатувати, що залучаючи зарубіжний досвід, вітчизняні фахівці дедалі глибше усвідомлюють необхідність вироблення типової моделі сайта української військової бібліотеки, яка має стати вузловою одиницею порталу військових бібліотек України та їх інтегрованого електронного мережевого ресурсу.

З урахуванням наших реалій основними інформаційними блоками типового сайта, на наш погляд, мають стати такі: Структура бібліотеки; Послуги; Новини та події; Ресурси; Фонди та колекції; Каталоги; Нові надходження; Тематичні виставки; Електронний каталог; Електронна бібліотека; Корисні посилання тощо. Безперечно, ця тема потребує поглибленого дослідження, системного аналізу, більш повного розкриття унікальних фондів військових книгозбірень, забезпечення вільного до них доступу, розроблення комфортних механізмів пошуку інформації та її ефективного використання.

Бібліографічні посилання

1. *Бібліотека Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*. URL: <http://www.asv.gov.ua/?q=biblioteka/>
2. *Бібліотека Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/biblioteka-hups/>

3. *Бібліотека Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. URL: <http://www.mil.univ.kiev.ua/page/lib/44>

4. *Бібліотека ZbroeZnav*. URL: http://zbroeznav.com/?page_id=1313

5. *Military Education Research Library Network (MERLN)*. URL: <http://www.inf.pims.org:8000/>

6. *Navy Libraries – Navy MWR*. URL: <http://www.navymwr.org/libraries/>

7. *Royal Danish Defense College*. URL: <http://www.fak.dk/fbc/Pages/default.aspx>

8. Боровик Т. Військово-бібліотечний роман, або слово про полиці книжкові. *Військо України*. 2005. № 10. С. 38–39.

9. Ивановский А. А. Концепция типового сайта научной библиотеки, входящей в структуру БЕН РАН. *Библиосфера*. 2015. № 1. С. 85–86.

10. Кочетков В. М. Бібліотеки ЗСУ: сучасний стан і перспективи розвитку. *Професійний бібліотечний рух: назустріч змін бібліотечно-інформаційного середовища* : зб. ст. наук.-практ. конф. "Професійний бібл. рух: назустріч змін бібл.-інформ. середовища" / Укр. бібл. асоціація, Публ. б-ка ім. Лесі Українки м. Києва ; [гол. редкол. : В. С. Пашкова]. К., 2001. С. 55–58.

11. *Положення про бібліотеки у Збройних Силах України*: затв. наказом Міністра оборони України 01 лип. 2002 р. № 218. К., 2002. 49 с.

12. *Положення про бібліотеки у Збройних Силах України*: затв. наказом Міністра оборони України 26 груд. 2013 р. № 916. К., 2013. 19 с.

References

1. *Biblioteka Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho* [Library of the Hetman Petro Sagaidachny National Academy of Army]. Retrieved from <http://www.asv.gov.ua/?q=biblioteka/> [in Ukrainian].

2. *Biblioteka Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba* [Library of Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University]. Retrieved from <http://www.hups.mil.gov.ua/biblioteka-hups/> [in Ukrainian].

3. *Biblioteka Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* [Library of the Military Institute of Kyiv National Taras Shevchenko University]. Retrieved from <http://www.mil.univ.kiev.ua/page/lib/44> [in Ukrainian].

4. *Biblioteka ZbroeZnav* [Library ZbroeZnav]. Retrieved from http://zbroeznav.com/?page_id=1313 [in Ukrainian].

5. *Military Education Research Library Network (MERLN)*. Retrieved from <http://www.inf.pims.org:8000/>

6. *Navy Libraries – Navy MWR*. Retrieved from <http://www.navymwr.org/libraries/>

7. *Royal Danish Defense College*. Retrieved from <http://www.fak.dk/fbc/Pages/default.aspx>

8. Borovyk, T. (2005). *Viiskovo-bibliotechnyi roman, abo slovo pro polutsi knyzhkovi* [Military-librarianship novel, or the word about the bookshelves]. *Viisko Ukrainy*, 10, 38-39. [in Ukrainian].

9. Ivanovskii, A. A. (2015). *Kontsepsiia tipovogo sayta nauchoi biblioteki, vkhodyaschei v strukturu BEN RAN* [The concept of a standard site of the scientific library, which is part of the structure of the BEN RAS]. *Byblyosfera*, 1, 85-86. [in Russian].

10. Kochetkov, V. M. (2001). *Biblioteky ZSU: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku* [Libraries of the AFU: current state and development prospects]. *Profesiyni bibliotechni rukh: nazus-*

trich zminam bibliotechno-informatsiinoho seredovyscha [Professional Library Movement: Towards Changes in the Library and Information Environment]. pp. 55-58. Kyiv. [in Ukrainian].

11. Ministerstvo obrony Ukrainy (2002). *Polozhennya pro biblioteku u Zbroynykh Sylakh Ukrainy: zatv. Nakazom Ministra obrony Ukrainy 01 lyp. 2002 r. № 218* [Regulation of the Library

in the Armed Forces of Ukraine dated July 1, 2002 № 218]. Kyiv. [in Ukrainian].

12. Ministerstvo obrony Ukrainy (2013). *Polozhennya pro biblioteku u Zbroynykh Sylakh Ukrainy: zatv. Nakazom Ministra obrony Ukrainy 26 hrud. 2013 r. № 916* [Regulation of the Library in the Armed Forces of Ukraine dated December 26, 2013 № 916] Kyiv. [in Ukrainian].

Olena Ostrovska,

Graduate Student, Vernadsky National Library of Ukraine

THE NETWORK OF UKRAINIAN MILITARY LIBRARIES: THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF ENTRY IN THE SOCIAL COMMUNICATIVE SPACE

The article investigates a network of military libraries, reveals their features, functions, specific tasks, describes library resources, collection of documents. The sites of some modern military books collections and electronic libraries of military literature are analyzed, the necessity of developing a typical site of the Ukrainian military library is substantiated.

The site should become an organic part of the library. With its successful development, military libraries can seriously declare themselves as full participants in the information communications system of tomorrow.

К е у о r d s: libraries of the network of the defense department, functions of military libraries, electronic resources of military libraries, a typical site of the military library.

Стаття надійшла до редакції 8.02.2018 р.

ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Україна повинна мати... національну... бібліотеку, гідну великої держави...
М. С. Грушевський

2 серпня 2018 р. Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського виповниться 100 років. Заснована за ініціативою видатних діячів української науки М. П. Василенка, В. І. Вернадського, указом гетьмана України Павла Скоропадського як Національна бібліотека Української Держави, вона стала першою установою Української академії наук.

Верховна Рада України постановою від 8 лютого 2018 р. № 7274 «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році» ухвалила рішення урочисто відзначити 100-річчя від часу заснування Національної бібліотеки Української Держави (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) у листопаді 2018 р.

31 січня 2018 р. Президія НАН України, заслухавши доповідь генерального директора НБУВ, члена-кореспондента НАН України В. І. Попика, прийняла постанову № 32 «Здобутки та перспективи розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 100-річчя від часу заснування». Відзначаючи вагомість результатів науково-інформаційної та науково-дослідної діяльності НБУВ як однієї з найбільших бібліотек світу і головного науково-інформаційного центру України, академічного інституту, що здійснює дослідження широкого діапазону проблем бібліотекознавства, книгознавства, соціальних комунікацій для забезпечення інформаційних потреб сфер науки, освіти, культури, управління, політико-правового, суспільно-політичного та інноваційного поступу України як суверенної європейської держави, Президія НАН України ухвалила рішення, спрямовані на розроблення й реалізацію упродовж 2019–2023 рр. комплексу заходів з подальшого розвитку її бібліотечно-інформаційної та наукової діяльності. Документом, зокрема, передбачено:

- оновлення і розширення інформаційних мереж та телекомунікаційних систем, усієї технологічної інфраструктури Бібліотеки, оснащення її сучасним програмним забезпеченням, високоінтелектуальними системами оперування масштабними базами знань, упровадження новітніх бібліотечних сервісів дистанційного цільового обслуговування віддалених користувачів, установ та організацій;
- створення належних умов для надійного збереження рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, документів Державного

архівного фонду України, а також формування ресурсу їх страхових копій на новітніх носіях інформації;

- відновлення закупівель вітчизняної та зарубіжної наукової та суспільно значущої літератури, розширення можливостей доступу до зарубіжних електронних баз наукової літератури та періодики;
- запровадження передавання електронних версій обов'язкового примірника вітчизняних друкованих наукових видань, дисертацій та авторефератів до фондів НБУВ для формування фундаментальної національної наукової електронної бібліотеки;
- забезпечення реалізації НБУВ функцій національної бібліотеки у світовому науковому та культурному інформаційному просторі шляхом розширення міжнародного книгообміну та інформаційних обмінів, активізації участі у діяльності міжнародних бібліотечних організацій;
- капітальний ремонт та технічну модернізацію комплексу споруд, що передбачає заміну систем тепло-, водо- та енергопостачання, бібліотечних технологічних комунікацій, обладнання бібліотечних приміщень новітніми системами автоматичного пожежогасіння, охоронної сигналізації та відеоспостереження;
- забезпечення додатковими площами для оптимального розміщення постійно зростаючих бібліотечних фондів, для зберігання фондів, що становлять національне надбання, шляхом передачі на баланс НБУВ будівель, що неефективно використовуються.
- збільшення у 2019–2023 рр. видатків НБУВ для забезпечення реалізації визначених заходів.

Президія НАН України затвердила основні напрями наукової діяльності НБУВ на період до 2023 р.:

- теоретичні, методичні та інформаційно-технологічні проблеми управління знаннями у бібліотеках; формування фондів та бібліотечних баз знань; інтеграція та використання інформаційних ресурсів; розвиток національного науково-інформаційного простору; бібліометрія та наукометрія;
- вивчення, збереження і видання рукописної, книжкової, документальної спадщини України; створення національної бібліографії та біобібліографії, розвиток української біографістики;

- інформаційні проблеми постіндустріального суспільства; глобальна інформатизація, еволюція системи соціальних комунікацій; інформаційна безпека України.

Постановою Президії НАН України визначено також основні напрями науково-інформаційної діяльності НБУВ на період до 2023 р.:

- формування цілісного комплексу інформаційних ресурсів, що інтегрує електронні каталоги, бази реферативної інформації та повнотекстові документи електронної бібліотеки;
- розвиток комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі повнофункціонального впровадження автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС) та новітніх веб-сервісів;
- розбудова науково-інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», забезпечення інтегрованого доступу до ресурсів наукових бібліотек та науково-дослідних установ України;
- формування фундаментальної національної книжкової та рукописної колекції – електронної

бібліотеки «Україніка», інтеграція інформаційних баз спеціалізованих історико-культурних фондів;

- розгортання баз бібліометричної та наукометричної інформації. Інформаційна підтримка розвитку міжнародного наукового співробітництва;
- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади і управління на основі систематичного моніторингу бібліотечних та електронних інформаційних ресурсів, відтчизняних і зарубіжних засобів масової інформації.

Постановою Президії НАН України передбачено розроблення і затвердження у I півріччі 2018 р. нової Стратегії розвитку Бібліотеки на період до 2023 р.

Президія НАН України затвердила План заходів з підготовки до відзначення 100-річчя від часу заснування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Бібліотеці доручено внести на розгляд Президії НАН України пропозиції стосовно відзначення вчених і спеціалістів, які зробили найбільший внесок у розвиток наукової та інформаційно-бібліотечної діяльності НБУВ.

УДК 027.021(477-25)НБУВ

Володимир Попик,

д-р іст. наук, проф., член-кореспондент НАН України,
генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Здобутки, проблеми, завдання і перспективи розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розглянуто, визначені В. І. Вернадським, концептуальні засади діяльності Національної бібліотеки України, значення нагромадженого нею впродовж ста років досвіду збереження і вивчення рукописної та книжкової спадщини, науково-інформаційної діяльності для бібліотечної системи країни, параметри розбудови й використання електронних інформаційних ресурсів НБУВ, особливе місце і роль найбільшої бібліотеки країни у формуванні цілісного національного науково-інформаційного простору, її стратегічні завдання і пріоритети у забезпеченні потреб вітчизняної науки, освіти, культури, управління, політико-правового, соціально-економічного, інноваційного поступу України як суверенної європейської держави.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, рукописна та книжкова спадщина України, електронні інформаційні ресурси, національний науково-інформаційний простір.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського вступила у сотий рік свого служіння суспільству й державі на ниві забезпечення зростаючих інформаційних потреб сфер науки, освіти, культури, управління, політико-правового та соціально-економічного, науково-технологічного й інноваційного поступу України як суверенної європейської держави.

Наближення ювілею НБУВ спонукує віддати належну шану подвижницькій праці кількох поколінь

їх вчених і спеціалістів, згадати знаменні віхи тернистого шляху становлення й розвитку найбільшої бібліотеки України, відзначити зусилля наших славетних попередників, спрямовані на збирання та систематизацію її фондів, їх порятунком у часи воєнних лихоліть і утисків проти української культури, поцінувати зростання масштабів і збагачення форм обслуговування читачів, вагомі здобутки у розгортанні наукової діяльності. Про Бібліотеку, вчених і спеціалістів, які формували, досліджували

її фонди і колекції, написано вже чимало. Історія Національної Бібліотеки у багаті подіями, але непрості, суперечливі десятиліття від першого проголошення незалежності України у буремному 1918 р. і до народження сучасної суверенної Української держави, дуже докладно, і у визначальних для неї етапах, у численних повчальних для розуміння минулого деталях, висвітлена у тритомному дослідженні акад. НАН України О. С. Онищенко і чл.-кор. НАН України Л. А. Дубровіної [1–3], інших їхніх працях. Нині завершується підготовка четвертого тому «Історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», де на багатому матеріалі розкривається її поступ у роки незалежності. Впродовж останніх десятиліть побачили світ численні монографії і статті, присвячені окремим проблемам розвитку Бібліотеки, персоналіям її відомих вчених. Сподіваємося, що про це ще багато і змістовно розповідатимуть статті провідних вчених Бібліотеки у ювілейній рубриці, яку сьогодні відкриває «Бібліотечний вісник».

Для нас же чи не головне сьогодні – осмислити з висоти столітнього досвіду місце і роль НБУВ як головного науково-інформаційного центру, найбільшого хранителя й дослідника національної рукописної та книжкової спадщини у сучасній Україні, за доби інформаційної революції, розбудови суспільства знань, окреслити головні завдання, реалізовані й потенційні можливості, перспективи поступу головної бібліотеки країни.

Справа, з огляду на відсутність в Україні справді ґрунтовного стратегічного бачення проблем розвитку науки, науково-інформаційної діяльності й доволі поширені у зв'язку з цим серед громадянського загалу, політикуму, владних інституцій, і навіть серед науковців, освітян, студентів умоглядні уявлення про віджилість наукових бібліотек за доби розбудови віртуального інформаційного простору, перетворення їх на «музеї книги», доволі актуальна. Тим більше, якщо взяти до уваги й інше – певну розгубленість частини бібліотечного співтовариства, якому важко розставитися з образом традиційної «книгозбірні» і в якому багато хто й нині не хоче визнавати, що друкована і електронна книжка не є непримиренними протилежностями, що поза стінами бібліотек вже починає розбудовуватися, хоча й певною мірою хаотично, масштабний науково-інформаційний простір, формується конкурентний ринок наукової інформації, учасниками якого є не лише бібліотеки, а й численні наукові дослідницькі установи, заклади освіти, видавництва, редакції журналів, вітчизняні та зарубіжні інформаційні

корпорації, громадські організації науковців, приватні ініціативи. У цих нових реаліях бібліотекам ще належить по-справжньому знайти своє місце.

Усе, що відбувається нині як у фахових, так і у непрофесійних громадських дискусіях довкола бібліотек, особливо стосовно долі великих наукових бібліотек, є відображенням того крутого зламу, що відбувається на стрімкому переході людства від доби друкарської до доби електронної інформаційної культури. Така ситуація настійно вимагає прискіпливого аналізу усього комплексу різнорідних чинників, котрі в минулому визначили шляхи розвитку вітчизняної бібліотечної справи, зробили можливими її вагомі досягнення, а нині зумовили складність сучасних трансформаційних процесів. З цього погляду, звернення до досвіду, набутого за століття Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, становить першорядний інтерес, оскільки він багато у чому має визначальний характер для подальшого розвитку усієї бібліотечної системи України. Адже новітні мережеві інформаційні технології, методики інтеграції та опрацювання електронних ресурсів, перетворення їх на масштабні бази знань з'явилися не на порожньому місці, вони генетично пов'язані з усім комплексом теоретичних і практичних напрацювань попередніх поколінь бібліотекарів, зі сформованими ними традиціями високої інформаційної культури.

Національна бібліотека України, як і інші головні національні інституції, покликані скеровувати розвиток науки й культури нації і водночас репрезентувати її державу як суверенного суб'єкта європейського й світового цивілізаційного процесу – Академія наук, музеї та архіви, стали дітищем Української революції 1917–1921 рр. Ідея їх створення володіла тоді умами провідників національного відродження. Недарма перший глава нашої незалежної держави М. С. Грушевський у своїй програмній праці «На порозі нової України» спеціально наголосив: «Без “високої”, так би сказати, чи “чистої” науки ні освіта, ні школа, ні популярна література, ні, навіть, публіцистика не можуть держатись на відповідній висоті – се той фундамент, той рівень, по котрому рівняється все. **Україна повинна мати академію наук і через неї забезпечити можливість зайнятись чистою наукою людям, які виявляють до того потрібний хист і енергію, сотворити національну, чи пак, народну бібліотеку, гідну великої держави...**» [4].

Так само, у контексті європейської інтелектуальної і духовної традиції, розумів створення національної бібліотеки й М. П. Василенко, який, обіймаючи на той час високі державні посади,

доклав до її організації чимало зусиль. У його уявленні Бібліотека мала стати культурним скарбом всього українського народу та одночасно всеохоплюючою лабораторією науки [1, с. 9–16].

Проте, справді доленосною для Національної бібліотеки виявилася обґрунтована великим вченим ХХ ст. В. І. Вернадським ідея її створення при Українській академії наук. Розуміючи всю відмінність історично сформованих обставин організації і функціонування провідних бібліотек старої Європи і завдань створюваної в Україні в умовах становлення незалежної держави Національної бібліотеки, В. І. Вернадський прозорливо визначив її місце і роль не лише як бібліотечної установи переважно інформаційного, культурно-просвітницького призначення з широким публічним доступом, а й як потужного академічного наукового центру, покликаного цілеспрямовано забезпечити прорив соціально-економічного й духовного розвитку України у ХХ ст., піднесення її науки, освіти, культури. Й пізніше, вже за радянської доби, В. І. Вернадський категорично наполягав на приналежності Бібліотеки до Академії, поза якою, на його думку, вона неминуче втратить своє першорядне значення.

Ми пишаємося сьогодні тим, що наша Бібліотека заснована безпосередньо В. І. Вернадським, головою її Тимчасового (організаційного) комітету, і розбудовувалася за оригінальною концепцією, розробленою колективом видатних вчених під його керівництвом, яка ґрунтувалася на світовому досвіді, враховувала специфіку історичного шляху України та бачення віддалених перспектив майбутнього і тому суттєво виходила за межі усталеної на той час класичної європейської бібліотечної практики. Час переконливо довів плідність і життєдайність запропонованого В. І. Вернадським нерозривного поєднання функцій національної та наукової бібліотеки в європейському розумінні – тобто головної установи загальнодержавного значення, яка збирає усі опубліковані знання людства, формує світову колекцію літератури та окрему колекцію українки, надає повний і безкоштовний доступ до інформації, зберігає найціннішу частину національного рукописного й книжкового надбання і одночасно виконує роль академічного інституту, який розвиває книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство, досліджує національну культурну, наукову спадщину.

Наша Бібліотека стала першою реально створеною інституцією Української академії наук, від самого початку вона одержала статус національної ус-

танови. Проте, її історичний шлях у ХХ ст. виявився доволі тернистим, пов'язаним як з вагомими досягненнями, так і з великими випробуваннями, втратами. Він позначений не лише кадровими «чистками» 30-х років, загибеллю частини фондів у воєнні роки, але й спробами перетворити її то на головну державну публічну бібліотеку УРСР, то на суто відомчу за своїм значенням інституцію АН УРСР.

Хоча у різні часи свого існування, будучи Всенародною бібліотекою України, Бібліотекою АН УРСР, Державною публічною бібліотекою України, Центральною науковою бібліотекою АН УРСР, вона об'єктивно виконувала функції національної. Так само і Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника, також підпорядкована НАН України, яка за світовими критеріями, обсягом та цінністю своїх фондів і колекцій, що формувалися в умовах трагічної роз'єднаності українських земель, та за своїми функціями теж відповідає цьому високому статусу.

Однак реалізацію запропонованої свого часу В. І. Вернадським моделі національної бібліотеки, що тільки розпочиналось у 30-х роках, вдалося відновити лише після 1991 р., в умовах утвердження незалежності України, а правовий статус національної установи повернути лише у 1996-му. Зауважимо, однак, що сьогодні, відповідно до особливостей вітчизняного законодавства, вже вісім українських бібліотек здобули звання національних, що саме по собі є не зовсім зрозуміло для світового бібліотечного співтовариства, для країн, що традиційно мають одну загальнодержавну (національну) головну бібліотеку. Хоча існування декількох національних бібліотек як їх системи також має місце.

На щастя, провідні українські бібліотеки, з урахуванням сучасних реалій, спромоглися виробити певну, хоча й нестійку, практичну модель співіснування та розмежування своїх сфер секторальної відповідальності. Однак, явна перенасиченість вітчизняного бібліотечного простору установами, які, з європейського погляду, виступають *головними, центральними* бібліотеками держави, не може не продукувати перманентну неузгодженість їх дій, не сприяє реалізації багатьох конче необхідних вагомих і ефективних, з економічного та організаційного погляду, бібліотечно-інформаційних проектів, спрямованих на підтримку інтелектуального зростання України, її інноваційного розвитку. Так, схвалена на державному рівні Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. під назвою «Якісні зміни бібліотек

здля забезпечення сталого розвитку України» [6] не тільки не відповідає завданням розвитку великих наукових бібліотек, покликаних забезпечувати потреби наукового, технологічного, інноваційного розвитку, але й суттєво сприяє консервації старих, традиційних, форм і методів роботи у публічних та масових бібліотеках.

Відомчі підходи вже нині зробили проблемною можливість формування загальнодержавних проєктів на належному правовому, науково-методичному рівні, як, наприклад, загальнодержавного Реєстру книжкових пам'яток України у складі Державного реєстру національного культурного надбання, уповільнене розгортання діяльності Українського інституту книги, який, за первісним задумом, мав би перебрати на себе керівництво усією бібліотечною галуззю країни, забезпечення її літературою, не опрацьований проєкт загальнодержавної Цифрової бібліотеки, концепція якої до цього часу так і не представлена ні широкій громадськості, ні фахівцям, хоча її ідеї висловлені в деяких програмних документах Міністерства культури України.

Не менш гострими проблемами для НБУВ, як і інших наукових бібліотек, стали припинення закупівель вітчизняної і зарубіжної літератури, стрімке зменшення можливостей міжнародного книгообміну, обмеженість придбання онлайн-доступу до електронних баз світової наукової інформації, що містять журнали, наукові збірники, монографії. Результатом стала відчутна ізоляція українських вчених від новітніх досягнень світової науки, повільне входження вітчизняної науки у європейський і світовий науковий простір.

Розвиваючи свою діяльність, складаючи плани на майбутнє, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського змушена протистояти жорстким реаліям сьогодення, активно протидіяти негативним тенденціям, постійно спрямовувати зусилля на подолання труднощів, випробувань, які не здаються колективу непереборними, тому що за століття Бібліотекою їх пережито вже чимало. При цьому головним орієнтиром для вчених і спеціалістів НБУВ виступає особливе місце і значення нашої Бібліотеки у науковому, культурному інформаційному просторі України. Її провідна роль у збереженні і вивченні національної рукописної, книжкової, документальної спадщини, у інформаційному і науково-аналітичному забезпеченні інтелектуального і духовного зростання суспільства, потреб вітчизняної фундаментальної науки має бути захищена і примножена, вона не

може «делегуватися» комусь іншому або розподілятися між іншими установами. Успішно протистояти існуючим викликам нам допоможуть постійне розширення діапазону науково-інформаційної і дослідницької роботи НБУВ, зосередження зусиль на провідних, визначальних напрямках її діяльності. Одним з головних пріоритетів є консолідація навколо НБУВ цілісного національного науково-інформаційного простору, заснованого на застосуванні інтелектуальних технологій, розвиток адресного задоволення інформаційних потреб і запитів як окремих вчених, так і наукових установ загалом.

«Вернадка», як її за роки незалежності усі вже звикли називати, за обсягами і історико-культурною цінністю своїх фондів і колекцій є бібліотекою світового значення – єдиною в Україні, однією з небагатьох у слов'янських країнах і у всьому обширі Центрально-Східної Європи. Вона належить до двадцятки найбільших, головних бібліотек на усіх земних материках. Її фонди налічують нині понад 15,7 млн документів і, відповідно до українського законодавства, у повному складі мають правовий статус національного культурного надбання України. За оцінками спеціалістів, у стінах Бібліотеки зберігається понад 3,5 млн одиниць зберігання пам'яток вітчизняної, світової рукописної та книжкової спадщини, яка продовжує поповнюватися і включатися в науковий обіг.

НБУВ відіграє провідну роль і у вивченні цієї спадщини, і у науково-інформаційному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління у загальнонаціональному масштабі, про що свідчить 97 % її користувачів, які працюють поза межами Національної академії наук України.

Відповідно до вимог новітньої інформаційної революції, яка докорінно змінила місце і роль бібліотек в інформаційно-комунікаційних процесах, НБУВ пройшла за останні десятиліття шлях від традиційної книгозбірні до електронного інформаційного центру, який здійснює інтеграцію, опрацювання за допомогою інтелектуальних технологій і поширення наукової інформації, формує масштабні бази знань.

Вагомим досягненням стало те, що в процесі цієї роботи створено масштабний електронний ресурс загальнонаціонального значення, орієнтований не лише на завдання збереження та доступу до книжкових пам'яток, а й на проблеми сьогодення, на потреби сучасної науки. У Бібліотеці сформовано взаємопов'язану систему електронного каталогу, реферативної бази даних, унікального за своєю

повнотою репозиторію вітчизняної наукової періодики, повнотекстових електронних бібліотек, цифрових колекцій, архівів, баз даних – про минуле, і ще більшою мірою – про сучасну Україну, передусім її науку. Загалом електронні ресурси НБУВ налічують нині 4,3 млн записів, і понад 850 тис. повних текстів.

Серед наших новацій особливе місце посідає портал «Наука України: доступ до знань», який сьогодні інтегрує дані про 420 дослідницьких установ і організацій, університетів; забезпечує пошук по фондах 230 наукових бібліотек і по публікаціях понад 130 тис. науковців, надає доступ до повних текстів та даних про їх цитування. Створено й корпоративний каталог бібліотек установ Академії, до якого вже приєднано бібліотеки понад 20 інститутів. Усе це в комплексі з базою «Бібліометрика української науки» дає унікальні матеріали для аналізу стану й здобутків вітчизняної науки.

Принципово важливим є також створений у НБУВ веб-сайт «Центр досліджень соціальних комунікацій», який вже став відомим у інформаційному просторі брендом. Він містить матеріали моніторингу вітчизняного інформаційного простору у його суспільно-політичному вимірі і подає наукову аналітику, що здійснюється підрозділами Бібліотеки – Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, Фондом Президентів України та Національною юридичною бібліотекою. Водночас, створена Указом Президента України Служба інформаційно-аналітичного забезпечення працює і адресно – на президентській структурі (РНБО), вищі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також для Президії, установ НАН України. СІАЗ випускає нині 14 серій тематичних електронних бюлетенів.

Не менш активно Бібліотека, яка є головним оберігачем національної книжкової і рукописної спадщини, розбудовує електронні ресурси культурологічного спрямування. Впродовж останнього десятиліття розгорнуто цифрові колекції стародруків та рукописів, бази даних архівної документальної спадщини вітчизняних вчених. Наповнюється електронний «Український національний біографічний архів», електронні архіви видатних вчених України – академіків В. І. Вернадського і М. С. Грушевського (останній є спільним науково-інформаційним проектом з Інститутом історії України, який реалізується за підтримки Канадського інституту українських студій Албертського університету та за участю інших академічних інститутів, архівів та музеїв).

НБУВ започатковано практичне розгортання масштабної цифрової бібліотеки «Україніка». Вона нараховує вже багато тисяч документів і в найближчій перспективі стане подібною до тих фундаментальних національних книжкових та рукописних колекцій, які вже тривалий час інтенсивно поповнюються у провідних країнах світу й стали важливою частиною їх віртуальних національних інформаційних комплексів. Призначенням «Україніки» є інтеграція усього різноманіття знань про український народ, його історію, традиції та культуру, природне й географічне середовище нашої Батьківщини, надання актуальної наукової інформації про минуле України, її сьогодення та майбутнє.

Електронний ресурс «Україніка» не буде переважно «антикварним», він відображатиме й усі новітні досягнення науки з вивчення України, а отже надаватиме віддаленим користувачам ресурсу можливість знайомитися з працями сучасних вітчизняних вчених з проблем історії національно-визвольного руху, вітчизняної суспільно-політичної думки, розбудови української політичної нації та держави, розвитку демографічного, економічного, соціального, освітнього, наукового потенціалу України, її місця у світовій цивілізації. Сьогодні в «Україніку» інтегрується й зібрана НБУВ цифрова колекція національних доповідей, підготовлених НАН України та іншими відомствами, й уся сучасна наукова та документальна література про Україну, звичайно, з дотриманням авторських прав.

Інформаційна революція докорінно змінила місце і роль бібліотек в інформаційному процесі, істотно трансформувала взаємодію читача з бібліотекою, сформувала запити на електронну інформацію, тому НБУВ сьогодні визнає пріоритетним створення електронних ресурсів. Сьогодні найбільша бібліотека України працює для усієї держави і для світу: 20 % віддалених користувачів ресурсів НБУВ – з зарубіжжя. Загальна чисельність наших віддалених користувачів сягнула 4 млн, середньодобова кількість сеансів їх звернень до веб-ресурсів НБУВ – до 60 тис., упродовж 2017 р. загалом було здійснено 401,5 млн різних запитів. При цьому, користувачі завантажили з ресурсів Бібліотеки на власні комп'ютери 26,1 млн текстових файлів. Через Мережу Бібліотека відкрила вільний доступ і до власних наукових напрацювань, які користуються великим попитом серед користувачів усього світу.

Примножуючи здобутки попередніх поколінь, НБУВ за роки незалежності перетворилася на

один з провідних комплексних, багатопрофільних інститутів НАН України у галузі гуманітарних і суспільних наук.

Цьому особливою мірою сприяло зніщений у 90-х рр. генеральним директором НБУВ, академіком НАН України О. С. Онищенко створення у структурі Бібліотеки спеціалізованих наукових підрозділів – інститутів рукопису, архівознавства, української книги – нині книгознавства, біографічних досліджень, бібліотекознавства, інформаційних технологій, а також прирівненої до них Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ).

Широке розгортання наукових досліджень відкрило простір зростанню наукового потенціалу установи, у якій сьогодні, завдяки роботі спеціалізованої вченої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій, 12 штатних докторів та 110 кандидатів наук.

Вчені НБУВ мають значні здобутки у галузі вивчення, збереження і видання рукописної, книжкової та документальної спадщини України; створення національної бібліографії та біобібліографії, розвитку української біографістики. Вони розробляють теоретичні, методичні та інформаційно-технологічні проблеми управління знаннями у бібліотеках; формування фондів та бібліотечних баз знань; інтеграції та використання інформаційних ресурсів; розвитку національного науково-інформаційного простору; бібліометрії та наукометрії; досліджують процеси глобальної інформатизації, постіндустріального суспільства, еволюції системи соціальних комунікацій, питання інформаційної безпеки України.

Зусиллями провідних вчених НБУВ – її багаторічного директора, академіка НАН України О. С. Онищенка, члена-кореспондента НАН України Л. А. Дубровіної, докторів історичних наук Г. І. Ковальчук, В. Ю. Омельчука, В. С. Чижка, доктора наук із соціальних комунікацій Т. В. Добко, кандидата історичних наук Л. М. Яременко – за роки незалежності сформувалися наукові школи з книгознавства, дослідження рукописної спадщини, архівознавства, національної бібліографії та біографістики. Вивчаються проблеми сучасного бібліотекознавства (кандидат історичних наук О. М. Василенко), збереження фондів (кандидат історичних наук Л. В. Муха). Новими дослідницькими напрямками стали: вивчення соціальних комунікацій; дослідження проблем консолідації національного науково-інформаційного простору (доктор історичних наук В. М. Горювий), управління знаннями у бібліотеках (доктор наук із соціальних

комунікацій К. В. Лобузін); бібліометрія і наукометрія (кандидат технічних наук Л. Й. Костенко).

Загалом, розвиток наукової діяльності НБУВ позначений у наш час високим динамізмом. У провідних напрямках дослідницької роботи за останні роки відбулися суттєві якісні зміни, які сприяють поглибленому осмисленню складних процесів еволюції інформаційної сфери постіндустріального суспільства, справляють визначальний вплив на поступ бібліотечної науки, всієї бібліотечно-інформаційної сфери в Україні, піднесення її теоретичних, методичних, науково-організаційних засад, удосконалення науково-інформаційної, науково-аналітичної діяльності наукових бібліотек та інформаційних центрів.

Зусиллями вчених і спеціалістів НБУВ упродовж останніх років вироблене принципово нове стратегічне бачення місця і ролі, функцій і потенційних можливостей наукових бібліотек у забезпеченні інтелектуального, наукового, технологічного, суспільно-політичного і духовного піднесення України. Воно, зокрема, передбачає утвердження бібліотек в якості оновлених інформаційних центрів суспільства – інтеграторів зусиль усіх учасників інформаційного процесу – бібліотек, електронних інформаційних центрів, наукових установ, закладів освіти і культури, видавництва та книготорговельних організацій, редакцій наукових журналів, наукових товариств, громадських осередків вчених.

У сучасних умовах НБУВ перегруповує сили, спрямовує їх, у першу чергу, на розвиток пріоритетних напрямів, які забезпечують прогрес вітчизняної науково-інформаційної справи, впровадження новітніх інтелектуальних бібліотечно-інформаційних технологій.

НБУВ розгортає видавничу діяльність – щороку випускає до 30 друкованих видань: колективних та індивідуальних монографій, збірників документів, публікацій джерел, каталогів, довідкових бібліографічних, науково-інформаційних, науково-методичних праць. Серед них: археографічне видання рукописного «Пересопницького Євангелія» 1556–1561 рр.; документальна серія «Історія Національної академії наук України»; перші сім томів «Вибраних наукових праць» В. І. Вернадського (видання, яке постійно поповнюється новими матеріалами, документами); двадцятитомний звіт національної бібліографії «Книга в Україні, 1861–1917» та «Україномовна книга»; вичерпний за повнотою довідник «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів, 1840–2014»;

унікальний, перший в українській науці, бібліографічний довідник, присвячений історії і сучасності Сходу й Півдня України; біобібліографічна серія «Джерела української біографістики»; випущені кількома томами наукові каталоги слов'янської кириличної рукописної книги (по століттях) та путівники по рукописних та архівних фондах, каталоги стародруків, нотних і образотворчих видань, газет України 1917–1960 рр., українського друкованого плаката у фондах НБУВ; каталог старовинних мідних гравірувальних дощок з колекції відділу образотворчих мистецтв, видаються фундаментальні монографії співробітників НБУВ в галузі історії книги та книгознавства. Важливим здобутком є цикл підготовлених під керівництвом академіка НАН України О. С. Онищенко і доктора історичних наук В. М. Горového колективних монографій з проблем еволюції соціальних комунікацій в умовах розвитку інформаційного суспільства, розвитку ресурсної бази та системи інформаційних обмінів національного інформаційного простору, інформаційної безпеки України, протистояння негативним інформаційним впливам в умовах гібридної війни, розв'язаної проти нашої держави.

Вчені бібліотеки щороку публікують сотні статей у науково-теоретичному журналі «Бібліотечний вісник», у продовжуваних фахових наукових збірниках «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Рукописна і книжкова спадщина України», «Українська біографістика», «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития», численних виданнях вітчизняних та зарубіжних наукових установ.

НБУВ є важливим центром розвитку міжнародного наукового і культурного співробітництва, сприяє реалізації дослідницьких проектів, зв'язків з провідними бібліотеками та науковими установами зарубіжних країн, бере участь у проектах «Європейська бібліотека», «Світова бібліотека», співпрацює з міжнародними бібліотечними асоціаціями IFLA, CENL. Бібліотека виступає базовою установою у роботі Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН, Українського національного комітету славістів, забезпечує організаційну підтримку співробітництва НАН України з Македонською академією наук і мистецтв тощо.

У сучасних умовах НБУВ дедалі більшою мірою стає осередком інтелектуального спілкування наукового і освітянського співтовариства, громадсь-

ких організацій. У її стінах проводяться численні конференції, круглі столи, наукові читання, книгознавчі студії та семінари-тренінги для бібліотечних фахівців, творчі зустрічі з вітчизняними та зарубіжними діячами науки, освіти, культури і мистецтва, письменниками, видавцями, громадськими діячами, зарубіжними делегаціями та представниками національно-культурних товариств, а також книжково-документальні, художні виставки, мистецькі акції.

При цьому завданням особливого значення НБУВ визначила подолання поширеного в українському суспільстві хибного уявлення про те, що за доби Інтернету бібліотеки втрачають своє значення, привернення уваги науковців, політикуму, усієї громади до наукової інформації, яка в Україні на усіх рівнях дуже серйозно недооцінюється, до забезпечення належних умов діяльності головної бібліотеки країни.

На шляху реалізації накреслених НБУВ планів нагромадилося чимало складних проблем, розв'язання яких настійно вимагає дієвої допомоги з боку держави. Динамічний розвиток бібліотечно-інформаційної та науково-дослідницької діяльності НБУВ нині стримується гострою недостатністю фінансування та матеріально-технічного забезпечення. Через це завершені теоретичні, методичні та інформаційно-технологічні розробки вчених і спеціалістів НБУВ можуть лише в обмеженому обсязі впроваджуватися у практику. Неналежна матеріально-технічна база гальмує впровадження повнофункціональної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи, інтеграцію, опрацювання і аналіз стрімко зростаючих масивів електронної інформації на вітчизняних обшарах та в глобальному інформаційному просторі, ускладнює розвиток новітніх сервісів цільового дистанційного обслуговування читачів, установ і організацій.

Нагальною потребою є оновлення всього технологічного комп'ютерного та мережевого обладнання, яке вже морально застаріло і поступово виходить з ладу, що ставить під загрозу справу функціонування і розвитку електронних ресурсів.

Найбільш важливі для розвитку інформаційно-бібліотечної справи наукові та практичні, прикладні напрями недостатньо забезпечені кадрами, насамперед молодими вченими, які пройшли підготовку вже за доби інформаційної революції, що значною мірою пов'язано з рівнем оплати праці, який у НБУВ у 2–2,5 раза нижчий, ніж в інших бібліотечних установах, котрі мають статус національних.

Надзвичайно гострою проблемою для НБУВ є гостро відчутна нестача площ книгосховищ. Значну частину фондів доводиться зберігати у складський спосіб, стосами, що робить їх недоступними для читачів. Невирішеним є питання розміщення постійно зростаючого дисертаційного фонду, що унеможлиблює втілення у практику результатів найновіших досліджень вітчизняних вчених. Відсутні площі для прийому архівних фондів установ НАН України на постійне зберігання до НБУВ. Передача у користування НБУВ двох приміщень книгосховищ у 2017 р. жодною мірою не вирішує окреслених проблем.

Капітального ремонту потребують споруди комплексу НБУВ. Чимало елементів технічної інфраструктури НБУВ потребують негайної модернізації. Зокрема, йдеться про опалення, енергопостачання, кондиціонування повітря, технологічні ліфти і підйомники, водогони, систему автоматичного газового пожежогасіння.

Однак, є й певні надії на подолання негативних тенденцій. 31 січня 2018 р. Президія НАН України з нагоди відзначення 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розглянула на своєму засіданні питання про здобутки і перспективи розвитку Бібліотеки. Відзначивши вагомість результатів науково-інформаційної та науково-дослідницької діяльності НБУВ для задоволення інформаційних потреб суспільства, Президія НАН України ухвалила постанову, яка визначає напрями і алгоритми вирішення перелічених вище назрілих проблем шляхом розроблення та реалізації упродовж 2019–2023 рр. комплексних заходів з розвитку її бібліотечно-інформаційної та наукової діяльності.

Проте, важливі кроки у цьому напрямі має зробити і сама Бібліотека. Тому, виходячи з сучасних реалій, відзначення 100-річного ювілею НБУВ її колектив має використати для розширення, поглиблення співпраці з вітчизняними і зарубіжними науковими та культурними установами, бібліоте-

ками, інформаційними центрами, університетами, видавництвами, усіма сучасними осередками інтеграції, опрацювання та поширення наукових знань, посилення пропаганди своїх потенційних можливостей, активізації пошуку нових партнерів і потенційних замовників інформаційних послуг, для досягнення більш тісної інтеграції у світовий і європейський науково-інформаційний простір.

Бібліографічні посилання

1. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. *Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941*. Київ, 1998. 337 с.
2. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. *Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964*. Київ : Наук. думка, 2003. 360 с.
3. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. *Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991*. Київ, 2008. 374 с.
4. Грушевський М. С. *На порозі Нової України: гадки і мрії*. Київ : Друк. акціонер. т-ва «Петро Барський у Києві», 1918. С. 31.
5. *Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України»* : проєкт. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1592.html

References

1. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (1998). *Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1918-1941* [History of the Vernadsky National Library of Ukraine. 1918-1941]. Kyiv. [In Ukrainian].
2. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (2003). *Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1941-1964* [History of the Vernadsky National Library of Ukraine. 1941-1964]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
3. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (2008). *Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1965-1991* [History of the Vernadsky National Library of Ukraine. 1965-1991]. Kyiv. [In Ukrainian].
4. Hrushevskiy, M. S. (1918). *Na porozhi Novoi Ukrainy: hadky i mrii* [On the threshold of a New Ukraine: thoughts and dreams]. Kyiv: Printing-house «Petro Barskyi u Kyivi». [In Ukrainian].
5. *Stratetiia rozvytku bibliotechnoi spravy v Ukraini do 2025 r. "Yakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"*: proekt [Strategy for the development of the librarianship in Ukraine up to 2025 "Qualitative changes in libraries for the sake of sustainable development of Ukraine": project]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1592.html [in Ukrainian].

Volodymyr Popyk,

Doctor of History, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Director General of Vernadsky National Library of Ukraine

ACHIEVEMENTS, PROBLEMS, TASKS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Conceptual basis for Vernadsky National Library of Ukraine activity which were determined by academician V. I. Vernadskiy, importance of the Library 100-years accumulated experience in keeping and studying of manuscript and book heritage, scientific and informational activity in the field of librarianship in Ukraine, parameters for formation and using of VNLU electronic informational resources, special place and role of Ukraine's largest library in formation of an integral national scientific and information space, its strategic tasks and priorities in providing the needs of the national science, education, culture, management, political and legal, social and political development, innovative forward motion of Ukraine as a sovereign European state are under consideration in the article.

К е у о р д с: Vernadsky National Library of Ukraine, manuscript and book heritage of Ukraine, electronic information resources, national scientific information space.

Стаття надійшла до редакції 7.02.2018 р.

УДК 050:94(477) "1917/1921"

Євген Шпаргало,

мол. наук. співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Висвітлення подій Української революції 1917–1921 рр. часописом «Вісті комбатанта»

Проаналізовано висвітлення подій Української революції 1917–1921 рр. на сторінках журналу «Вісті комбатанта», що зберігається у фондах відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. З'ясовано, що головним аспектом, на якому зосереджувались автори статей журналу, була переважно військова складова національно-визвольних змагань в Україні початку ХХ ст.

К л ю ч о в і с л о в а: відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Українська революція 1917–1921 рр., «Вісті комбатанта», ветеранські організації української діаспори.

Питання Української революції 1917–1921 рр., яку в історіографії називають ще визвольними змаганнями, нині зумовлена не лише столітнім ювілеєм тих подій, а й нинішніми суспільними змінами, коли наш народ починає звільнятися від історичних міфів, які протягом десятиліть нав'язувалися ворожою пропагандою. За радянських часів ця тема подавалася в дуже негативному світлі, багато що замовчувалось, фальсифікувалось. Водночас діаспорою видавалося чимало публікацій про визвольні змагання. Цей період описувався як важливий етап історії України, коли вперше за кілька століть була спроба створити свою державу. Незважаючи на поразку у війні, події часів революції досліджувалися з різних сторін. Потрібно було розібратися в причинах початку тих подій, їх перебігу, а також у чинниках, що спричинили їх поразку. Писали про це як безпосередні учасники революції, так і вчені-дослідники з діаспори.

Після Другої світової війни здійнялася нова хвиля української еміграції. Вона вирізнялася великою кількістю тих, хто змушений був емігрувати з політичних мотивів. Не поверталися до України в них були поважні причини. Вони знали, що в СРСР до людей, які брали участь у визвольних змаганнях, або хоча б симпатизували їм, не було пощади, їх переслідували, піддавали ув'язненню, а то і фізичному знищенню. Це були і діячі часів визвольних змагань, і військовополонені, і ті, хто зазнав репресій у 20–30-х роках ХХ ст., а також ті, хто брав участь у війні на боці держав Осі. Згодом ці мігранти освоїлись у нових державах. Почали виникати різні об'єднання, засновувалися видавництва, видавалися газети і журнали. Одним з таких був журнал «Вісті комбатанта».

За роки незалежності відбулося переосмислення значення Української революції для національної

історії. Вийшло багато як загальних праць, так і досліджень окремих аспектів революції, визвольної боротьби нашого народу. Із загальних можна згадати «Нариси історії української революції 1917–1921 років» [1; 2], перевидані раніше заборонені праці та спогади учасників революції, дослідження їх життя, діяльності, зокрема В. Винниченка [4], С. Петлюри [5], М. Грушевського [6], П. Скоропадського [7] та ін. Досліджувалися теми державного будівництва [8], зовнішньої політики [9]. Розпочалося вивчення повстанських рухів та біографій отаманів, котрі їх очолювали [10]. Розробленню військової теми часів визвольних змагань сприяло перевидання фундаментальної праці Миколи Капустянського [11] – офіцера армії УНР, який обіймав у ній високі посади. Журнал «Вісті комбатанта» теж перестав бути забороненим на території України. Можна було вивчати й іншу літературу на військову тематику.

Журнал «Вісті комбатанта», що видавався українськими ветеранами, які опинилися в еміграції на території США і Канади, став надзвичайно популярним у незалежній Україні виданням для науковців, усіх, хто виявляв інтерес до військової тематики. Втім, досліджень змісту згаданого журналу в сучасній Україні не так багато. Із останніх можна згадати дослідження української військової символіки у працях В. Карпова, де «Вісті комбатанта» використовувалися для розкриття означеної теми [3]. У статті В. Карпова аналізуються події часів визвольних змагань у контексті розвитку військових символів українських армій того часу.

Мета статті – дослідити наявні у фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ номери журналу «Вісті комбатанта» на предмет висвітлення теми Української революції 1917–1921 рр.

«Вісті комбатанта» – це кварталник, що видавався з 1961-го по 2014 р. ветеранськими ор-

ганізаціями українців Північної Америки: «Об'єднання бувших Вояків Українців в Америці», «Братство колишніх вояків Першої української дивізії УНА», «Українська стрілецька громада в Канаді», «Об'єднання колишніх вояків УПА», «Братство Українських січових стрільців». Як відомо, після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр., а також після Другої світової війни багато українських солдатів і офіцерів опинилися в еміграції. Там і виникли організації ветеранів, деякі з них заснували свої друковані видання. «Вісті комбатанта» утворилися шляхом об'єднання двох таких видань: «Вістей», які видавалися «Братством колишніх вояків Першої української дивізії УНА» і «Голоса комбатанта» – «Об'єднанням бувших Вояків Українців в Америці». «Сутнє значення цієї події в тому, – писав редактор журналу Іван Кедрин-Рудницький, – що саме колишні вояки доказали у практиці, що вони таки мають почуття дійсності і знайшли в собі мужність зректися своїх партикулярних амбіцій, щоб кожна з отих організацій мала обов'язково «свій власний» журнал» (Вісті комбатанта. 1961. № 1–2. С. 5). Так відбулося об'єднання українських ветеранських організацій за кордоном.

Вищезгадані ветеранські організації 13 травня 1961 р. в Нью-Йорку уклали угоду, де були прописані принципи діяльності журналу. Сторони вирішили, що організації припиняють видавати свої окремі часописи і формують спільну редакцію. Третій пункт документа прописував так: «Журнал «Вісті Комбатанта» має бути загально-українським комбатантським періодиком і, як такий, не може заторкувати ніяких партійно-політичних справ» (Вісті комбатанта. 1961. № 1–2. С. 91). На той час в українській еміграції було багато політичних партій, відносини між якими залишали бажати кращого. Гетьманці виступали проти прибічників УНР, постійно конфліктували фракції ОУН, праві виступали проти лівих і навпаки. Не раз видавалися цілі книги, де одна сторона різко критикувала іншу, часто навіть за надуманими звинуваченнями. Це, звичайно, роз'єднувало українські сили, послаблювало їх можливості щодо політичної діяльності. Тому у першому ж номері журналу було заявлено: «...не можна на його сторінках пропагувати, поширювати, одобрювати ані опрокидувати політичні позиції будь-якого чи будь-якої з існуючих на еміграції українських середовищ, центрів, партій чи груп» (Вісті комбатанта. 1961. № 1–2. С. 91).

У 2014 р., за ініціативою Головної Управи Братства колишніх вояків 1-ї Української Дивізії Української Національної Армії, видання журналу

«Вісті комбатанта» припинилося. Причиною закриття стала необхідність змінити наповнення змісту у зв'язку із суспільно-політичними змінами, що відбулися в державі. Та й вік учасників ветеранських організацій, котрі утримували журнал, був вже досить поважний. Справу «Вістей» продовжив часопис «Гарт нації», який нині видається в Україні.

Квартальник друкував статті здебільшого на військову тему. Там подавалися матеріали про УПА, 1-шу дивізію Української Національної Армії (вона ж – дивізія «Галичина»), події обох світових воєн. Часто з'являлася аналітика стосовно тодішньої обстановки у світі – про «холодну війну». Достатньо помітне місце серед публікацій займали статті про визвольні змагання 1917–1921 рр. Цінності цим матеріалам додає те, що багато з них готувалися безпосередніми учасниками Української революції – як представниками командного складу, так і рядовими бійцями армій України того часу. Із таких, у першу чергу, слід згадати публікації політичних, військових діячів тих часів Я. Зозулі (1893–1984), В. Зарницького. У статті Я. Зозулі «Всеукраїнські Військові З'їзди 1917р.» розповідається про обставини, що призвели до такої активності серед мільйонів солдатів армії колишньої імперії. Коли Тимчасовий уряд своїм указом дозволив військовим частинам обирати комітети солдатських депутатів, цим правом почали активно користуватися. Однак, попри всі масові заходи з великою кількістю делегатів, формування боездатних збройних сил УНР не відбулося. Це показала нездатність українізованих військових частин зупинити наступ більшовиків на початку 1918 р. На цьому й наголошує у своїх висновках Я. Зозуля: «В найкритичнішому моменті показалося, що вояки з російської армії були ненадійними і відмовлялися вести війну з москалями. Тільки добровольці могли розуміти й бажати української держави» (Вісті комбатанта. 1967. № 4. С. 34).

У статті полковника В. Зарницького «Відродження збройних сил України 1917/1918р.» подається все дещо по-іншому. У лаконічній формі розповідається про перипетії 1917–1918 рр. Цей автор, на відміну від попереднього, вказує на нерішучість саме Української Центральної Ради. Її небажання використовувати українізовані частини чи сприяти їм зіграли свою негативну роль: «Армія є армією так довго, як довго вояк не тратить часу на безділля та має певну мету, війну за незалежність української держави. Безцільне перебування в прифронтовій полосі на протязі трьох місяців зробило своє. Зукраїнізоване військо втратило свій вояцький дух, дезорганізувалось, зневірюючись в національній

ідеї» (Вісті комбатанта. 1979. № 2. С. 78). Таким чином, пасивність керівництва УЦР призвела до розкладання тих українізованих частин, що були на фронті. Не дивно, чому на початку 1918 р. не було кому захистити українські землі.

Учасник визвольної боротьби полковник армії УНР Володимир Кедровський (1890–1970) описував, як у 1917 р. проводилась українізація військових частин: «Початки українізації в російській армії і Перший Український Військовий З'їзд» (Вісті комбатанта. 1967. № 1. С. 24–31); «Українізовані частини і регулярна армія» (Вісті комбатанта. 1968. № 2. С. 37–39). Слід зазначити, що В. Кедровський під час визвольних змагань обіймав важливі посади в УНР, однією з яких була посада очільника Державної Інспекції військ Армії УНР. У першій статті автор відзначає, що станом на 1917 р. в лавах армії було багато українців. Але коли почався рух за українізацію військових частин «влада рішуче виступила на боротьбу проти такого «небезпечного вчинку». На допомогу їй прийшло все, що було в Києві вороже українському національному рухові» (Вісті комбатанта. 1967. № 1. С. 26). Однак цей спротив «протверезив українське громадянство, зокрема, воєцтво». Почалася активна діяльність. В. Кедровський у публікації наводить окремі постанови тогочасних військових з'їздів. Друга його стаття проливає світло на те, як непросто було Україні в умовах розкладання армії колишньої імперії створювати свої збройні сили. Лютнева революція спричинилася до того, що Східний фронт Першої світової війни став розсипатися: «Мільйони вояків російської армії, що була розташована на протинімецькому й протиавстрійському фронтах та на всій території України поволі цілком дезорганізувалися і розклалися» (Вісті комбатанта. 1968. № 2. С. 37). Далі автор зазначає: «Подібні події відбувалися на всій території України, що унеможливило концентрувати певні українізовані частини так, щоб з них організувати регулярну армію. Всі залізничні були забруджені розбештаними російськими військами, а тому з боєм доводилося українізованим частинам здобувати собі вагони та паротяги для переїзду в призначені їм місця. Це все страшенно томило й хвилювало українізовані частини, зморувало їх і нарешті деморалізувало. Найліпше зорганізовані українізовані частини знаходилися поза межами України, бо там російська влада не так перешкоджала українізації, як в Україні, де вона боялася допустити до створення української регулярної армії» (Вісті комбатанта. 1968. № 2. С. 37). Тому й не дивно, що наприкінці 1917 – початку 1918 рр. в Україні зробили ставку на

добровольців, таких як Гайдамацький кіш Слобідської України, Січові Стрільці, Вільне козацтво.

Про українізацію військових частин 1917 р. йдеться і у статті Василя Федоровича «Перший Український корпус» (Вісті комбатанта. 1986. № 1. С. 21–27). На конкретних прикладах автор показує, як все відбувалось. Публікація готувалася на основі спогадів Павла Скоропадського, який очолював той корпус.

Полковник армії УНР Степан Лазуренко (1892–1969) описує заснування української військової частини – полку імені Б. Хмельницького, у створенні якого він брав безпосередню участь – у статті «Перший Козацький імені Богдана Хмельницького Полк» (Вісті комбатанта. 1967. № 2. С. 19–24). Автор акцентував увагу на протистоянні з представниками Тимчасового уряду, які не підтримували ідею українізації військових частин. І все-таки 1 травня 1917 р. українські солдати з київського гарнізону проголосили себе Першим Українським Козацьким імені Гетьмана Богдана Хмельницького Полком, який налічував 4 тисячі чоловік. Полк отримав прапор, під яким наступні три роки брав участь у визвольній боротьбі.

Західноукраїнський громадський і церковний діяч Володимир Клодницький (1891–1973) опублікував спогади «Моя служба в УГА» (Вісті комбатанта. 1969. № 2. С. 24–31), а Василь Ілашук (1893 – 1965), старший десятник УГА – «В денікінському полоні на Дарниці» (Вісті комбатанта. 1973. № 4. С. 15–31; 1973. № 5–6. С. 25–57). Учасник визвольних змагань Фотій Мелешко (1889–1970) у статті «В Єлизаветській залозі» (Вісті комбатанта. 1969. № 6. С. 21–26) подає свої спогади про події антигетьманського повстання. Він також опублікував спогади «Південно-східня група армій УНР та її командир отаман Янів» (Вісті комбатанта. 1970. № 3–4. С. 60–71; 1970. № 5. С. 7–11; 1970. № 6. С. 9–15; 1971. № 1. С. 21–25).

Валентин Сім'янців (1899–1992), сотник полку «Чорних запорожців» армії УНР, описує окремі епізоди Першого Зимового походу в статті «В Зимовому поході» (Вісті комбатанта. 1965. № 1. С. 22–23). Про ті ж події також писав сотник української армії Іван Козак: «Перший зимовий похід» (Вісті комбатанта. 1963. № 1. С. 6–8). Останній акцентує свою увагу на тому, чим Перший Зимовий похід вирізнявся від інших подій того часу. «Наймаркантнішою рисою цієї славної воєнної дії є її всебічна успішність. Цим вона різниться від інших подвигів української зброї новітніх часів...» (Вісті комбатанта. 1963. № 1. С. 8). Сотник армії УНР

Михайло Курах (1895–1962) у статті «Чи Січові Стрільці брали участь у Зимовому поході?» (Вісті комбатанта. 1961. № 1–2. С. 24–36) пояснює, чому Січові Стрільці були розпущені наприкінці 1919 р., переконливо спростовуючи звинувачення в зраді.

Полковник армії УНР Гриць Маслівець у своїй публікації «Правда про Тютюнника» розповідає про обставини, які погубили генерал-хорунжого армії УНР. У статті йдеться про те, як його змогли виманити до окупованої більшовиками України і схопити. Такі подробиці стали відомі лише під час Другої світової війни, коли Харків окупували німецькі війська і стали доступні матеріали радянських каральних органів. Резюмує всю цю історію дослідник так: «Тютюнника хіба можна пожалувати в його жадливій недолі. Але жаль якось не в'яжеться з його уявою. Я особисто мав до його та маю й тепер пошану і повне довір'я, а про закінчення його кар'єри та життя можу лише сказати: шкода його, він заслужив на інший, кращий кінець» (Вісті комбатанта. 1972. № 4. С. 40).

Генерал-хорунжий Генштабу Петро Самутин (1896–1982) написав для журналу низку статей про 6-ту січову стрілецьку дивізію, яка відіграла важливу роль під час «дива на Віслі» 1920 р. (Вісті комбатанта. 1970. № 3–4. С. 14–20; 1970. № 5. С. 12–17). Сам автор в тій структурі обіймав посади командира сотні, коменданта штабу дивізії. Павло Дубрівний (1894–1975) детально розкрив історію Першої козацько-стрілецької дивізії Армії УНР, більш відомої як «сірожупанники» в статтях «Сірожупанники» (Вісті комбатанта. 1962. № 3–4. С. 44–46) та «Сіра дивізія і література до неї» (Вісті комбатанта. 1967. №1. С. 18–23). Про «сірожупанників» також писав В. Прохода (1891–1971) у статті «Бої Сірожупанників на польському фронті» (Вісті комбатанта. 1969. – № 6. – С. 41–49). Цей автор воював у складі Сірої дивізії, яка сформувалася із українських полонених, що перебували в таборах Австро-Угорщини. Санітарний поручник Української Галицької Армії Іван Рижій опублікував цікавий матеріал під назвою «Санітарна Служба в Листопадових Днях у Львові» (Вісті комбатанта. 1965. № 3. С. 14–22; 1965. № 4. С. 17–24).

Теми тогочасного флоту України торкався Володимир Трембіцький (1919–2008), член НТШ в Америці та УВАН, автор багатьох публікацій з історії, геральдики, вексилології. У «Вістях комбатанта» він розмістив статті, а саме: «Основні дати та факти про морську справу Української держави» (Вісті комбатанта. 1988. № 1. С. 62–70); «Персональний склад адміралства та воєнно-морської команди українсь-

кої чорноморської флотії» (Вісті комбатанта. 1969. № 2. С. 51–63). Перша стаття зроблена у формі хронологічного списку, де зазначено головні дати історії українського флоту доби визвольних змагань. Вона охоплює період з березня 1917-го по 23 серпня 1919 р. Друга стаття цікава тим, що в ній подано списки командного складу флоту, а також говориться про те, скільки кораблів різного класу було в складі флоту.

Ціла низка статей журналу була присвячена суспільно-політичним аспектам визвольних змагань. М. Сулима в статті «В роковини Української революції» високо оцінював ці події: «Є незаперечним фактом, що роки визвольних змагань стали наріжним каменем творення української нації». Водночас автор виокремлює чинники, котрі призвели до поразки. Це і брак державотворчих сил, і несвідоме населення, що радо велосся на популістські гасла більшовиків, і наївність соціалістів, що мали більшість у Центральній Раді. І ще один важливий момент: «Якщо, замість цих чотирьох довжелезних універсалів, Центральна Рада була б створила чотири здисципліновані дивізії, наша держава могла б була легко справитися з більшовицькими та білогвардійськими диверсіями в Україні» (Вісті комбатанта. 1978. № 2. С. 34).

Василь Федорович у статті «Від нині воєдино. Чорні думки з нагоди соборности» зауважує, що ухвалений акт не розв'язав розбіжностей між двома частинами України. Періодом найбільшого напруження відносин, на думку автора, є той час, коли Директорія перебувала в Кам'янці (червень – листопад 1919 р.). І зрештою всі ці розбіжності призвели до того, що «постали дві концепції: одна для галичан «Радше з чортом, ніж з поляком», а друга для наддніпрянців «Нехай і чорти, аби не москаль»» (Вісті комбатанта. 1979. № 2. С. 28).

На суспільно-політичні теми у журналі писали такі автори, як: Ф. Кордуба – «З перспективи 50-річчя Листопадового зриву» (Вісті комбатанта. 1968. № 5–6. С. 90–99), Л. Ганкевич – «Заприсяження першого уряду ЗУНР у Львові» (Вісті комбатанта. 1961. № 4. С. 9–11). Відомий український громадський діяч діаспори, історик, журналіст і редактор журналу «Вісті комбатанта» Василь Верига (1922–2008) присвятив низку статей даній тематиці: «Лютнева революція 1917 року» (Вісті комбатанта. 1969. № 1. С. 13–15), «Українська національна революція» (Вісті комбатанта. 1977. № 5–6. С. 61–70), «Хто завинив» (Вісті комбатанта. 1979. № 1. С. 21–25).

Петро Потічний (1930 р.н.), професор Мак-Мастерського університету в Канаді, підготував статтю «Завдання і цілі української революції 1917 р.»

де йдеться про поміркованість вимог українських діячів на початковому етапі. Небажання до розриву з Росією автор пояснює так: «...вагання, що тривало аж до часу захоплення влади Леніном, треба приписати загально поширеній в Україні вірі в російську демократію, чи радше віру в ліберальні й демократичні сили, які ніби то існували в Росії» (Вісті комбатанта. 1969. № 1. С. 17). У подальшому це не раз спричиняло протистояння між політичними силами і діями, як приклад, суперечності між В. Винниченком і С. Петлюрою.

Хорунжий армії УНР Іван Гнойовий (1889–1974) опублікував частину своїх спогадів у статті «Катеринослав у боротьбі за українську незалежність 1917–1918 р.» Автор в деталях розповів про те, як тодішній Катеринослав зустрів зміну влади після відречення царя. Коли надійшли звістки про утворення Центральної Ради у Києві, почалося гуртування українських солдатів. Були встановлені зв'язки з українськими організаціями Катеринослава. Невдовзі розпочалася агітація. «Говорив я коротко й стримано про історію України, беручи своє знання з однотомової історії України М. Грушевського й історії Аркаса та популярних оповідань Кашенка. На закінчення своєї промови я дуже побіжно й обережно зазначив, що у новому устрої імперії ми хочемо бути українцями, а не «хахлами», чи «малоросами»; хочемо мати свою українську школу, свою мову в судах і урядах» (Вісті комбатанта. 1971. № 1. С. 43). Завдяки агітації вдалося створити полкову раду. Втім, не все йшло просто, оскільки було багато противників навіть серед тих, хто мав українське походження. «Навіть, один полковник з прізвищем «Дорошенко», до українства тоді не признався...» (Вісті комбатанта. 1971. № 1. С. 44).

У деяких номерах «Вістей комбатанта» можна знайти матеріали про зовнішню політику України тих часів. Так, В. Федорович у статті «Берестейський мир у світлі міжнародного права» (Вісті комбатанта. 1975. № 2. С. 26–30) аналізує мирний договір між УНР і Центральними державами від 9 лютого 1918 р. Важливим моментом цієї угоди, наголошує автор, стало визнання УНР, оскільки «згідно з вимогами міжнародного права, міжнародні акти, а в тому також і мирові договори, можуть заключувати тільки суверенні держави й деякі міжнародні організації». І хоча міжнародна обстановка того часу не дала змоги реалізувати більшість з того, що задумувалось, угода в Бресті мала велике значення. В. Федорович наводить один цікавий факт. Серед німецького керівництва було два протилежні підходи до України після підписання миру. Цивільне

керівництво, а саме кайзер Вільгельм II і уряд, ставилося до України, як до союзної держави. А ось військовики дотримувалися протилежної думки: Україна – це окупована територія. Автор також розглядає українсько-польські відносини 1917–1921 рр. у статті «Україна і Польща напередодні Ризького договору» (Вісті комбатанта. 1987. № 1. С. 12–20). Починається все з Третього універсалу Центральної Ради. Далі наводяться факти про те, як змінювалися відносини між двома країнами.

Заслуговує на увагу і його стаття «Центральна Рада і Тимчасовий уряд» (Вісті комбатанта. 1989. № 1. С. 29–35), в якій події революційної доби з березня по листопад 1917 р. подано у висвітленні журналу «Таймс». Незважаючи на те, що «англійський кореспондент лондонського «Таймс», що в часи війни перебував на терені Росії, був поклонником «єдиної, неділимої», все-таки «з вибухом революції в 1917 р. він швидко зорієнтувався в новій ситуації і старався доволі об'єктивно представляти незалежницькі рухи поодиноких народів» (Вісті комбатанта. 1989. № 1. С. 29). Незважаючи на несприйняття українського визвольного руху, англійський кореспондент все-таки визнає успіхи Української Центральної Ради. Особливо в середині 1917 р., коли їй вдалося здобути для себе деякі права від Тимчасового уряду, що було закріплено Другим універсалом.

Історик В. Трембіцький (1919–2008) описує різні аспекти зовнішньої політики часів Директорії УНР. Ця тема розкривається у низці його статей: «Про українсько-польське перемир'я 1 вересня 1919 року» (Вісті комбатанта. 1973. № 4. С. 32–33); «Заходи українських урядів у справі звільнення українських вояків з італійського полону» (Вісті комбатанта. 1973. № 4. С. 55–64); «Червоно-хресні взаємини з сумежними державами» (Вісті комбатанта. 1973. № 3. С. 87–93; 1973. № 4. С. 8–14); «Розміщення консульських бюр для червоно-хресних представництв Української держави» (Вісті комбатанта. 1975. № 3–4. С. 33–35).

У «Вістях комбатанта» порушуються і проблеми повстанського руху в Україні. Правда, таких матеріалів не так багато. У першу чергу, тут варто відзначити публікації Леоніда Полтави (1921–1990): «Повстанські загони на Півдні України» (Вісті комбатанта. 1967. № 3. С. 32–35) і «Українські повстанські загони в 1919/1922 роках» (Вісті комбатанта. 1967. № 5–6. С. 26–33). Із «Літопису Червоної Калини» була передрукована стаття «Противольшевицькі повстання в Україні в 1921 р.» (Вісті комбатанта. 1969. № 6. С. 57–67), де подаються по регіонах склад і кількість повс-

танців, хто їх очолював, а також інформація про їхні дії проти більшовиків.

Хоча на сторінках журналу «Вісті комбатанта» переважають публікації з військових аспектів Української революції 1917–1921 рр., не обходили автори статей і проблем, пов'язаних з причинами поразки визвольних змагань. Так, Я. Зозуля, В. Кедоровський у своїх дослідженнях наголошують на тому, що протягом 1917 р. не вдалося створити з українізованих частин справжньої регулярної армії УНР. Всі ті частини, в яких була здійснена українізація, фактично самі розпалися до кінця 1917 р. На означені причини вказує і В. Зарницький, але він ставить у вину деморалізацію і знищення українізованих частин саме Центральній Раді. Небажання використовувати військові підрозділи за призначенням, невміння поставити їм правильні завдання призвели до того, що на початку 1918 р. українізовані частини не здатні були зупинити більшовиків, часто проголошували нейтралітет або переходили на бік ворога. Подібної думки дотримувався і вищезгаданий М. Сулима, який вважав, що Центральна Рада не приділила достатньої уваги будівництву власних збройних сил. Водночас він виокремлював й інші причини: народ легко вівся на агітацію ворога; наївність соціалістичних партій в Україні. Із останнім зауваженням погоджується Петро Потічний. Він пише про згубний вплив переконаності українських політичних діячів у можливість мирного вирішення всіх питань з Росією. В. Федорович наголошує на ще одному моменті тих часів – відсутності єдності між діячами Наддніпрянської та Західної України, якої реально не було навіть після проголошення об'єднання УНР і ЗУНР. А в результаті цієї неузгодженості обидві сторони зазнали поразки.

Таким чином, «Вісті комбатанта» є цінним джерелом інформації про події доби визвольних змагань. Журнал містить свідчення очевидців та безпосередніх учасників тих подій. Дослідникам української військової тематики публікації часопису є особливо цікавими, адже в них змістовно розкривається специфіка військової справи України періоду визвольних змагань. Водночас це ніяким чином не применшує важливості квартальника як загальноісторичного джерела. Автори журналу активно досліджували різні аспекти Української революції в той час, коли в самій Україні ця тема була фактично заборонена. Завдяки друкованому органу комбатантських організацій української діаспори, а також іншим виданням діаспори, багато інформації дійшло до нашого часу. Це дає змогу нинішньому поколінню вивчати об'єктивну

історію України, що є важливою умовою консолідації українського суспільства, утвердження нашої державності.

Бібліографічні посилання

1. *Нариси історії Української революції 1917–1921 років* : у 2 кн. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К. : Наукова думка, 2011–2012. Кн. 1 / [В. Ф. Верстюк (кер.) та ін.]. 2011. 390 с.
2. *Нариси історії Української революції 1917–1921 років* : у 2 кн. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К. : Наукова думка, 2011–2012. Кн. 2 / [В. Ф. Верстюк (кер.) та ін.]. 2012. 460 с.
3. Карпов В. «Вісті комбатанта» – цінне джерело з дослідження історії розвитку української військової символіки. *Військово-історичний альманах*. 2011. Ч. 1. С. 153–159.
4. Винниченко В. *Відродження нації (Історія української революції : марець 1917 р. – грудень 1919 р.)*. К. : Книга Роду, 2008. 797 с.
5. Петлюра С. В. *Вибрані твори та документи* / уклад. Л. В. Голота. К. : Довіра, 1994. 271 с.
6. *Листування Михайла Грушевського* / Михайло Сергійович Грушевський ; ред. Любомир Винар ; упоряд. Галина Бурлака ; НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. К., 1997. 399 с.
7. Реєнт О. П. *Павло Скоропадський*. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2003. 304 с.
8. Гай-Нижник П. П. *УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.)*. К. : «ЩЄК», 2010. 304 с.
9. Гай-Нижник П. П. *Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.)*. К. : Дуліби, 2016. 532 с.
10. Коваль Р. М. *Повернення отаманів Гайдамацького краю*. Київ : Діокор, 2001. 287 с.
11. Капустянський М. *Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році*. К. : Темпора, 2004. 558 с.

References

1. Smolii, V. A., Verstiuk, V. F. (Eds). (2011). *Narysy istorii Ukrainiskoi revoliutsii 1917-1921 rokiv: u dvokh knykhakh* [Essays on history of Ukrainian revolution 1917-1921 in two volumes]. (Vol. 1.). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Smolii, V. A., Verstiuk, V. F. (Eds). (2012). *Narysy istorii Ukrainiskoi revoliutsii 1917-1921 rokiv: u dvokh knykhakh* [Essays on history of Ukrainian revolution 1917-1921 in two volumes]. (Vol. 2.). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Karpov, V. (2011). "Visti kombatanta" – tsinne dzherelo z doslidzhennia istorii rozvytku ukrainskoi viiskovoi symboliky ["The news of the combatant" – a valuable source for research on the history of the development of Ukrainian military symbols]. *Viiskovo-Istorychnyi Almanakh, 1*, 153-159. [in Ukrainian].
4. Vynnychenko, V. (2008). *Vidrodzhennia natsii* [Rebirth of nation]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Petliura, S. (1994). *Tybrani tvory i dokumenty* [Selected works and documents]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
6. Wynar, L. (Ed.) (1997). *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho* [Correspondence of Mykhailo Hrushevsky]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Reient, O. (2003). *Pavlo Skoropadskyyi* [Pavlo Skoropadsky]. Kyiv: Alternatyvy. [in Ukrainian].

8. Hai-Nyzhnyk, P. (2010). *UNR i ZUNR: stanovlennia orhaniv vlady i natsionalne derzhavotvorennia (1917-1920)* [UPR and WUPR: formation of the authorities and national state building (1917-1920)]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Hai-Nyzhnyk, P. (2016). *Ukrainska dyplomatiia i mizhnarodna finansova polityka uriadiv Tsentralnoi Rady, Ukrainiskoi Derzhavy (Hetmanatu) ta Dyrektorii UNR (1917-1922)* [Ukrainian diplomacy and international finance policy govern-

ments of Central Rada, Ukrainian State (Hetmanate) and Directory UPR (1917-1922)]. Kyiv: Duliby. [in Ukrainian].

10. Koval, R. (2001). *Povernennia otamaniv Haidamatskoho kraiu* [Return of the otamans of the Haydamak Region]. Kyiv: Diokor. [in Ukrainian].

11. Kapustianskyi, M. (2004). *Pokhid ukrainskykh armii na Kyiv-Odesu* [Campaign of Ukrainian armies on Kyiv and Odessa]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].

Yevhen Shparhalo,

Research Assistant of Department of Foreign Ukrainica, Vernadsky National Library of Ukraine

ELUCIDATION OF UKRAINIAN REVOLUTION EVENTS 1917–1921 IN JOURNAL «THE NEWS OF THE COMBATANT»

Analyzed the coverage of events of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 on the pages of the Journal of the Combatant, which is stored in the funds of the Department of Foreign Ukrainica at the Institute of Book Science of the Vernadsky National Library of Ukraine. It was found out that the main aspect, which was focused on the authors of the journal articles, was military events of national liberation struggle in Ukraine at the beginning of the twentieth century.

K e y w o r d s: Department of Foreign Ukrainica at the Institute of Book Science of the Vernadsky National Library of Ukraine, Ukrainian revolution 1917–1921, «The news of the combatant», veteran organization of Ukrainian Diaspora.

Стаття надійшла до редакції 7.02.2018 р.

УДК 016: [94 : 323.272] (477)''1917/1921''

Тетяна Добко,

д-р. наук із соц. комунікацій,

завідувач відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Олександр Дуднік,

канд. іст. наук, ст. науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Бібліографічні покажчики з історії національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)

У статті проаналізовано бібліографічні посібники з історії національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., видані в Україні, СРСР та кордоном у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Висвітлено їх структуру, тематику, інформаційне наповнення, простежено зміну методологічних засад їх підготовки, представлено актуальні бібліографічні посібники, підготовлені до 100-річчя Української революції.

К л ю ч о в і с л о в а: вітчизняна історична бібліографія; бібліографування видань, присвячених Українській революції 1917–1921 рр.; бібліографічні покажчики II половини ХХ – початку ХХІ ст.

Тематика національно-визвольних змагань українського народу, зокрема періоду Української революції 1917–1921 рр., є однією з найпоширеніших серед досліджень українських істориків і літераторів. За кількістю праць, приурочених їй, вона поступається хіба що Хмельниччині. Щоправда, в СРСР, зокрема після встановлення тоталітарного режиму й підміни національних інтересів класовими, дослідження

означеної тематики були заборонені. Відповідно й революційні події 1917–1921 рр. на українських землях подавалися тільки з класових позицій, а все, що стосувалося відродження української державності – таврувалося. Спотворення вітчизняної історії мало на меті позбавити наш народ історичної пам'яті, його майбутнього. На перешкоді таких планів стояла українська діаспора в країнах Заходу. Вона була чи не єдиним рупором, що нагадував

про інше бачення історичного минулого українців, зокрема, періоду революційної доби. «Залізна завіса», якою СРСР відгородився від Західного світу, не допомагала. Радянські історики змушені були, хоча й критично, реагувати на праці українських дослідників з діаспори. Так формувалися дві прямо протилежні історії українського народу – радянська і незалежна. Різнобічний масив документів, наукових робіт з революційної доби як українських радянських дослідників, так і українських вчених з діаспори бібліографувався і в СРСР, і за кордоном. Бібліографічні списки публікувалися у фахових журналах, збірниках, монографічних дослідженнях. Крім того, описи праць з революційного періоду включено до низки бібліографічних покажчиків суміжних тематик. Однак більшість з них залишається маловідомими для сучасних дослідників. Водночас, до радянських покажчиків нині взагалі не прийнято звертатися, що часто є помилковим як з історичної, так і методологічної точок зору.

В умовах становлення інформаційного суспільства бібліографічні покажчики є своєрідними навігаторами для дослідників. Відсутність інформації про них рівноцінна самій їх відсутності.

Отже, недостатнє вивчення означеного питання, а також 100-річчя відзначення національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. потребують проведення комплексного, системного аналізу бібліографічних джерел для створення цілісної та узагальнюючої картини бібліографічного забезпечення цієї теми. Дана стаття є продовженням нашого дослідження, викладеного у статті «Бібліографічні посібники з історії національно-визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.) (перша половина ХХ ст.)» [22]. У даній статті аналізуються бібліографічні джерела з означеної тематики, опубліковані у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.¹

Встановлення тоталітарного режиму в СРСР сприяло запровадженню єдиної, марксистсько-ленінської, методології вивчення й висвітлення історичних процесів, подій, що мало формувати у громадян лише однобічне їх розуміння, бачення

та оцінку. З 1930-х рр., згідно з новою методологією, у радянській історичній науці, і відповідно бібліографії, було уніфіковано назву жовтневих подій, запроваджено ідейні кліше для українських національних діячів і організацій. Видані вже до 20-ї річниці відзначення Жовтня покажчики у своїй назві містили загальноприйнятий у СРСР термін «Велика Жовтнева соціалістична революція», а ось дослідження представників українських національних сил в них не відображалися. Водночас була представлена література про громадянську війну і так звану боротьбу із зовнішньою «інтервенцією та контрреволюцією».

У перших розділах бібліографічних посібників, як правило, подавалися твори класиків марксистсько-ленінізму про соціалістичну революцію та її значення. Вони слугували методологічним підґрунтям вивчення і висвітлення відповідних подій. До бібліографічних покажчиків обов'язково включалася інформація про документи і матеріали партійних з'їздів, конференцій, пленумів ЦК, з'їздів Рад; про доповіді керівників Компартії та радянського уряду; про збірники документів; про монографії, статті, нариси, спогади і мемуари лише більшовицьких або прокомуністичних діячів і авторів. Замість праць зарубіжних дослідників, зокрема емігрантів, наводилися відомості про статті з критики їх робіт. Вони подавалися в окремому розділі або підрозділі за рубрикою «Критика буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії Великого Жовтня».

До кожної річниці Жовтневих подій з'являлися ретроспективні, науково-допоміжні та рекомендаційні тематичні бібліографічні посібники. Наприклад: бібліографічний список «До ХХ річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції» (Київ, 1937); «Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні» (Харків, 1957); «Підготовка і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції. Встановлення радянської влади на Україні»; «40 років Радянської влади на Україні» (Київ, 1958); «Великий Жовтень на Україні (березень 1917 р. – лютий 1918 р.)» (Київ, 1967); «Великий Жовтень у працях, опублікованих на Україні» (Київ, 1978) та ін.

Широко видавалися в УРСР й рекомендаційні біобібліографічні покажчики, присвячені більшовикам-революціонерам: «Вони боролися за владу рад» (Харків, 1965), «Їх іменами названо вулиці» (Харків, 1965), «Борці за велику справу» (Ужгород, 1967); «Їх імена безсмертні» (Київ, 1975) та

¹ Біобібліографічні покажчики докладніше представлено в окремій публікації: Добко Т. Біобібліографічні посібники з історії національно-визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.) як джерело енциклопедичних досліджень. *Українська енциклопедистика. Регіональний аспект : Матеріали V Міжнар. наук. конф. «Українська енциклопедистика»* / НАН України, Ін-т енциклопед. дослідж. Київ, 2017. С. 34–43.

ін. Літературу про захоплення більшовиками влади у регіонах висвітлювали красензавчі бібліографічні посібники «Великий Жовтень і революційно-визвольна боротьба трудящих Північної Буковини» (Чернівці, 1967); «Борці за владу Рад – наші земляки» (Хмельницький, 1975); «Борці за владу Рад на Чернігівщині» (Чернігів, 1987) тощо.

Ретроспективні покажчики змісту окремих періодичних видань є важливими джерелами з пошуку інформації про революційні події. Варто згадати систематичні покажчики змісту часописів «Літопис революції» за 1922–1933 рр. Ф. Сарани та «Життя й революція» за 1925–1934 рр. Н. Рєви², систематичні покажчики змісту «Українського історичного журналу» (УІЖ) за 1957–2001 роки.

Заслуговує на увагу покажчик «Бібліографії зарубіжних видань з історії України» (Київ, 1971), виданий накладом 300 примірників «для службового користування». Готувався він з «метою допомогти радянським науковцям та партійно-пропагандистському активу в рішучому викритті ідеологічних підступів антикомунізму» [3]. Незважаючи на конкретну ідеологічну спрямованість, покажчик і нині є цінним бібліографічним джерелом, адже включає відомості про значний пласт видань української еміграції, славистичних та «радянознавчих» центрів. У підрозділі «Дослідження в галузі «українознавства» представлені матеріали з історії визвольної боротьби України А. Крезуба (О. Думіна), П. Зленка, І. Шедрика та ін.

З-поміж загальносоюзних покажчиків, в яких містилися описи видань про події революційної доби в Україні, – «Великая Октябрьская социалистическая революция. Борьба за власть Советов в период иностранной военной интервенции и гражданской войны» (Москва, 1959); «Великая Октябрьская социалистическая революция. Борьба за власть Советов в период иностранной военной интервенции и гражданской войны» (Москва, 1960, 1962); «Великая Октябрьская социалистическая революция» (Москва, 1961); «Великая Октябрьская социалистическая революция (март 1917 – март 1918 г.)» (Москва, 1967); «Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война» (Москва, 1977).

² Покажчик до журналу «Літопис революції» / склав Ф. К. Сарана. *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР [при Раді Міністрів УРСР]*. 1957. № 3 (29). С. 99–128; № 4 (30). С. 111–146; Рєва Н. М. «Життя й революція». 1925–1934 : сист. покажч. змісту / ред. М. П. Гуменюк ; АН УРСР, Львів. наук. б-ка. Львів, 1970. [3], 168 с.

Події революційної доби 1917–1920 рр. були популярною темою у творчості радянських поетів, письменників, драматургів, а згодом і їх колег з країн соціалістичного табору. Художні твори відображено у ретроспективних бібліографічних покажчиках «Великая Октябрьская социалистическая революция в произведениях советских писателей. К истории советской литературы»; «Великая Октябрьская социалистическая революция в зарубежной художественной литературе и публицистике» (Москва, 1967) та ін. Літературні твори різних жанрів, представлені в них, з комуністичних позицій висвітлюють події тих часів і на теренах України.

На противагу радянській історіографії, вільна українська думка розвивалася в країнах Заходу. Серед бібліографічних видань української діаспори варто виокремити праці Ю. Лавриненка «Ukrainian Communism and Soviet Russian Policy Toward the Ukraine [Український комунізм та політика радянської Росії щодо України], 1917–1953»³ та С. Ріпецького «Бібліографія джерел до історії Українських Січових Стрільців» [1]. Вони й до нині є найгрунтовнішими з цієї теми. Зокрема, бібліографічне дослідження С. Ріпецького містить відомості про рідкісні друковані матеріали за 1912–1964 рр., що розкривають історичне значення УСС як першої військової формації новітньої доби історії України, її політичний характер та авангардну роль у визвольній війні. Матеріали покажчика згруповано за розділами: Преса УСС; Книги (збірники, календарі, альманахи, публікації окремих авторів, історичні праці, спомини, нариси, белетристика); Статті і публікації в журналах, газетах і збірниках. Представлені у виданні публікації висвітлюють усі історичні етапи та сфери життєдіяльності УСС – передумови зародження, участь у Першій світовій та польсько-українській війнах, перебування на теренах Великої України у 1919 р., ідеологію, традиції і культуру, духовне, освітнє, театральне, пісенне й літературне життя, а також пресу стрільців.

Велику цінність для дослідників має ґрунтовний двотомний покажчик українських вчених з діаспори Олега і Олександри Підгайних «The Ukrainian Republic in the Great East-European Revolution» [Ук-

³ Lawrynenko J. *Ukrainian communism and Soviet Russian policy toward the Ukraine : an annotated bibliography 1917–1953*. New York: Research program on USSR, 1953. 454 p. Retrieved from <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/8365-lawrynenko-j-ukrainian-communism-and-soviet-russian-polise-toward-the-ukraine-an-annotated-bibliography-1917-1953/>

раїнська Республіка у Великій Східноєвропейській революції] ⁴, який став доступним дослідникам в Україні лише за часів незалежності. Всі представлені у його розділах дослідження і джерела поділено на три групи: українські, західні (латиницею) та російські. Такий підхід дає змогу вченим порівнювати погляди різних авторів й всебічно аналізувати події. Відображені у посібнику матеріали висвітлюють питання національно-територіальної автономії українських земель (1907–1917), виникнення Української Республіки (УР) (1917–1918), існування Гетьманату, періоди Відродження, Соборності та занепаду УР, а також – війну й республіканське повстання 1920 р. та їх наслідки (кінець 1920–1923). Варто додати, що Підгайні уклали ще й покажчик, присвячений С. Петлюрі [4].

Відомий український бібліограф М. Тарнавська підготувала бібліографію «Українська національна революція в поезії 1917–1967» ⁵. Покажчик відображає як окремі збірки, так і поезії на тему національної революції, вміщені в антологіях, альманахах, збірниках.

На сторінках часопису «Українська книга» (Філадельфія) Л. Шанковський опублікував «Бібліографію до історії українського повстанського руху під час визвольної війни 1917–1920 рр. і після неї, 1921–1924 рр.» [2]. За абеткою тут подано як окремі видання, так і публікації з періодичних видань діаспори та України за 1924–1969 рр.

У 1989 р. Р. Маланчук, за підтримки Української Вільної Академії Наук у США і Канадського інституту українських студій Альбертського університету, підготував ановану бібліографію «Володимир Винниченко» (Едмонтон, 1989). У першій її частині подано твори В. Винниченка, публіцистику революційної доби (статті, виступи, листи, доповідні записки, щоденник тощо). У другій – літературу про відомого письменника і голову уряду УНР. Цінність покажчика ще й в тому, що у ньому представлено зміст архіву В. Винниченка, який зберігається у Колумбійському університеті США, а також маловідому в Україні літера-

туру державних, приватних і публічних бібліотек, наукових товариств, установ США і Канади.

До кінця 1980-х – початку 1990-х рр. український національно-визвольний рух у революційну добу розглядався радянською владою як буржуазно-націоналістичний, антинародний, а усі його прояви відносилися до контрреволюції. Центральна Рада, УНР, ЗУНР були затавровані як буржуазно-націоналістичні організації та утворення. В історичній літературі вони згадувалися лише як об'єкти, проти яких боролися робітники і селяни України на чолі з більшовицькою партією. На цій методології ґрунтувалася радянська історіографія й відповідно – методика підготовки, структура, змістове наповнення усіх бібліографічних посібників.

Як слушно зауважує Г. Казьмирчук, «...в процесі формування радянської історичної науки розвивається радянська історична бібліографія, яка характеризується класовим нетерпінням до інакомислячих, забороною опису праць тих вчених, хто попав у списки ворогів радвлади, а також тих, хто вимушений був емігрувати, рятуючи своє життя» [16, с. 55].

За ідеологічними підходами, покажчики періоду «перебудови» в СРСР фактично не відрізнялися від видань попередніх років. Адже тодішні зміни в суспільно-політичному житті країни КПРС подавала як продовження практики удосконалення і розвитку радянського суспільства, започаткованих Жовтнем 1917 р. Такими є покажчики: «Великий Жовтень на Україні та захист його завоювань» (Київ, 1987); «Шляхом Жовтня» (Київ, 1987); «Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война» (Москва, 1987); «Победа Великой Октябрьской социалистической революции и борьба за установление и упрочение Советской власти, 25 октября (7 ноября) 1917 г. – июль 1918 г.» (Москва, 1987–1991).

Радянська бібліографія, як і історіографія, не розкривала матеріалів з питань українського національно-визвольного руху. «Найцінніші джерельні матеріали до історії наших визвольних змагань, – зазначав С. Ріпецький, – це в першій мірі оригінальні документи, численні архівні фонди, як рівнож багато давніх опублікованих матеріалів – були у переважній більшості знищені внаслідок воєнних подій, революцій та плянкової акції московських більшовиків, які весь час свого панування в Україні, старалися затерти і знищити сліди і документи визвольної боротьби українського народу» [1, с. 5].

Наприкінці 1980-х рр., а особливо після проголошення незалежності України, історична наука поступово позбувається ідеологічного диктату, вчені

⁴ Pidhainy O. S. Pidhaina O. I. *The Ukrainian Republic in the Great East-European Revolution : a bibliogr.* [Part 1–2.] / pref. by M. Mladenovic. Toronto ; New York : New Review Books, 1971–1975. Vol. 5. 1971. XV, 376 p.; Vol. 6. 1975. XV, 387 p.

⁵ Тарнавська М. *Українська національна революція в поезії (1917–18–1967)* : бібліогр. / зібрала Марта Тарнавська. Едмонтон: Славута, 1969. 8 с. URL : <http://diasporiana.org.ua/slovniki-dovidniki/664-tarnavska-m-ukrayinska-natsionalna-revoluytsiya-v-poeziyi-1917-1967-bibliografiya/>

повертаються до тематики національно-визвольних змагань. Бібліографи поновлюють формальний принцип відображення бібліографічної інформації у гуманітарних науках, бібліографування підпорядковується насамперед науковості та неупередженості.

У роки незалежності стають доступні, сховані у «спецсховищах», архівні документи, дослідження вчених української діаспори. Знято табу і повертаються до наукового обігу замовчувані та заборонені імена національних героїв – учасників визвольних змагань. На новій джерельній базі здійснюються наукові дослідження, присвячені УЦР і УНР, відомим особистостям – будівничим української держави, народним героям. Інформація про такі праці розміщується у щорічному науково-допоміжному бібліографічному покажчику «Історія України», який видає Національна історична бібліотека України⁶.

Важливими джерелами з даної тематики є покажчики, що розкривають зміст періодичних видань, які виходили в Україні і за кордоном.

Нині вітчизняним науковцям доступні покажчики журналу «Український історик» (VI), що видавався у США за редакцією Л. Винара. У 1993 р. вийшов покажчик VI, в якому представлено літературу за всі попередні – 1963–1992 роки. Серед головних тем – «50-ліття Української Національної Революції» (1967, том VI), три томи журналу за 1966, 1984 та 1991 рр., присвячені М. Грушевському. Тематичними рубриками у низці номерів журналу були: «Воєнна історіографія» (1970), «Грушевськіяна» (1972), «Симон Петлюра» (1974) та ін. З-поміж досліджень революційної доби покажчик інформує про праці: І. Витановича «Аграрна політика українських урядів революції й визвольних змагань, 1917–1920» (1967, № 3–4), І. Каменецького «Німецька політика супроти України в 1918-му році та її історична генеза» (1968, № 1–4 ; 1969, № 1–3), Б. Мартоса «Перші кроки Центральної Ради (1973, № 3–4), Н. Полонської-Василенко «Революція 1917: Спогади» (1988, № 1–4 ; 1989, № 1–3), М. Шляхтиченка «До історії Директорії Української Народної Республіки» (1965, № 1–4)⁷.

⁶ *Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажч. за [1991–2016] роки / Держ. закл. «Нац. іст. б-ка України»*. Київ, 1993–2017.

⁷ *Український історик: журн. укр. іст. т-ва : покажч. змісту. 1963–1992 / АН України, Ін-т укр. археографії, Укр. іст. т-во, Історіогр. коміс ; упоряд.: М. Гавур, В. Шандра. Нью-Йорк ; Київ ; Мюнхен, 1993. 114 с. (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 27).*

Покажчик «Українського історика» 1999 р. видання містить бібліографію статей, рецензій, допоміжні покажчики, зокрема документальних публікацій часопису за 1963–1997 рр. Серед статей, приурочених визвольним змаганням, варто виділити працю С. Витвицького «Галичина у міжнародній політиці в 1914–1923 роках» (1995. XXXI. Ч. 1–4), дослідження Н. Р. Кічигіна «Аграрне питання Центральної Ради на сторінках «Українського історика» (1994. XXXI. Ч. 1–4) [11].

Підрозділ «Національно-визвольні змагання (1917–1920 рр.)» систематичного покажчика журналу «Визвольний шлях» (Великобританія)⁸, відображає публікації, вміщені на сторінках часопису упродовж 1948–1998 рр. [9].

Покажчик публікацій газети «Свобода» – першого друкованого видання Українського Народного Союзу у США, зокрема четвертий його випуск, вміщує інформацію про відозви, постанови, рішення, угоди УЦР за 1914–1918 рр., що дає змогу простежити її внутрішню і зовнішню політику [5].

Укладений Б. Ясінським покажчик змісту «Літературно-наукового вісника» за 1898–1932 рр., крім досліджень, документів і матеріалів, присвячених революційній добі, містить список рецензій на окремій з них⁹.

Праці з революційної доби відображені також у систематичних покажчиках журналів: «Вісник», що видавався у 1933–1939 рр. у Львові за редакцією Д. Донцова, «Червоний шлях», який виходив у Харкові у 1923–1936 рр., «Сучасність» за 1961–2003 рр.¹⁰ та ін.

⁸ Покажчик існує лише як опрацьована машинописна копія у двох примірниках, один з яких зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) і надається читачам у читальному залі довідково-бібліографічних видань, другий у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого.

⁹ Ясінський Б. Літературно-науковий вісник : покажч. змісту. Том 1–109 (1898–1932) / Богдан Ясінський. Київ ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000. 544 с. (*Записки наукового товариства ім. Шевченка, Філологічна секція*, т. 213).

¹⁰ Добко Т., Ясінський Б. *Вісник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя, 1933–1939* : сист. покажч. змісту / НАН України, НБУВ, Б-ка Конгресу США, НТШ. Київ ; Вашингтон ; Нью-Йорк, 2002. 340 с. ; *Червоний шлях (1923–1936) : сист. покажч. змісту* / М-во культури і мистецтва України, Нац. парлам. б-ка України ; упоряд.: Н. В. Лошинська, А. С. Захаркіна ; наук. ред. В. В. Патока. Київ, 2003. 215 с. ; *Бібліографічний довідник журналу «Сучасність». 1961–2003* / ред.-упоряд. Микола Чубук. Львів: Кальварія, 2003. 480 с.

Цілий розділ «У полум'ї революції і громадянської війни» включає покажчик змісту українського культурологічного журналу «Хроніка 2000» за 1992–2007 рр.¹¹

Фахівцями Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника підготовлено систематичний покажчик змісту журналу «Книгар»¹², що виходив у Києві у 1917–1920 рр. Особливо багатий актуальними матеріалами з визвольних змагань розділ «Критика і бібліографія», де, зокрема, розміщено рецензії на політико-агітаційні видання тих часів. Співробітниками цієї ж бібліотеки видано у трьох томах і чотирьох книгах бібліографічний посібник «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939»¹³, які також включають опис окремих видань про революційні часи, опубліковані у 1917–1927 рр.

Бібліографічний довідник українознавчих матеріалів «Джерела альтернативного українознавства (Європа, 1940–1945 р.)», підготовлений Б. Грановським (Київ, 2002), висвітлює періодичні видання української діаспори в Європі, радянської влади, німецької окупаційної адміністрації в Україні та проводу ОУН–УПА часів Другої світової війни. Посібник структурований за хронологічно-алфавітним принципом і має предметно-тематичний покажчик, що включає рубрики: «Більшовизм в Україні», «Військова справа», «Громадсько-політичні рухи», «Грушевськознавство», «Державотворення», «Діячі (історії) національні герої», в яких вказані статті з революційної доби. Б. Грановський уклав також біобібліографічний покажчик «Михайло Грушевський – перший президент України, академік» (Київ, 2001).

¹¹ *Хроніка 2000: систем. покажч. змісту / редкол.: Ю. Буряк [та ін.] ; авт.-уклад.: Є. Бабич, В. Патока ; наук. ред. В. Кононенко. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2008. 363 с.*

¹² *Льницька Л., Хміль О. Журнал «Книгарь»: літопис укр. письменства (1917–1920) : сист. покажч. змісту / відп. ред. Л. В. Сніцарчук : НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2016. 393 с.*

¹³ *Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939 : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. І. Льницька (кер. проекту), Т. М. Дубова, Л. Я. Кужель [та ін.] ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2010. Т. 1: 1914–1919. 2010. 470 с. ; Т. 2: 1920–1923. 2012. 802 с. ; Т. 3: 1924–1927, кн. 1. 1924–1925. 2015. 446 с. ; Т. 3: 1924–1927, кн. 2. 1926–1927. 2016. 1020 с.*

Цінним внеском у розвиток бібліографії з тематики визвольних змагань українського народу є покажчик «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)», укладений бібліографами НБУВ [12]. Зорієнтуватись у колосальному інформаційному масиві і всебічно висвітлити тему допомагає чітко розроблена систематизація матеріалу. Покажчик складається з шести розділів: Загальний розділ; УЦР. Утворення УНР; Українська держава. Гетьманат; Директорія. Відродження і розвиток УНР; ЗУНР; УСРР. Кожен розділ ділиться на підрозділи: Джерела; Документи; Спогади; Огляд джерел. Історіографія. До видання включено інформацію про вітчизняні та зарубіжні джерела: книги, брошури, автореферати дисертації, статті з журналів, збірників, тези наукових конференцій, рецензії, депоновані рукописи за 1917–2000 рр. українською, російською мовами, видані в Україні та СРСР, а також про численні публікації з видань США, Канади, Великобританії, Франції, Аргентини, інших країн (усього 6848 назв).

Матеріали посібника всебічно відображають різні думки, погляди, розкривають як процеси державотворення, так і соціально-економічну та зовнішню політику, становище селянства і розв'язання аграрного питання, розвиток освіти, науки, культури, релігії, розбудову збройних сил, стан міжнародних відносин. Слушними й нині є слова його укладачів: «Сучасна політична арена України своєрідно повторює чимало складових тодішньої гами суспільних чинників. Наш час багато в чому потребує вирішення завдань, що їх уже ставила історія перед Україною» [12, с. IV]. Не зважаючи на значний обсяг та широту охоплення матеріалів, покажчик не вичерпує бібліографування теми.

Актуалізація досліджень з питань соборності українських земель сприяла підготовці низки нових бібліографічних посібників. У першу чергу, тут варто згадати такі видання, як «Українська соборність: ідея, практика, проблеми (до 85-річниці проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР)», «Соборність України: від ідеї до сьогодення (до Дня Соборності України)»¹⁴.

¹⁴ *Українська соборність: ідея, практика, проблеми (до 85-річниці проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР) : бібліогр. покажч. / уклад. В. О. Герасимова, Н. М. Чала. Запоріжжя: ЗДУ, 2004. 25 с. URL: <http://library.znu.edu.ua/files/sobornost.pdf> ; *Соборність України: від ідеї до сьогодення (до Дня Соборності України) : бібліогр. покажч. / Донбас. держ. машинобуд. акад., Наук.-техн. б-ка ; уклад. В. І. Алексєєва; відповід. ред. Ж. І. Коробка. Краматорськ, 2015. 11 с.**

Тема державності, національно-представницьких органів знайшла своє відображення у низці відповідних бібліографічних показників. Це, насамперед, видання «Українська Центральна Рада: сторінки історії»¹⁵, яке включає документи УНР, книги і статті про її діяльність авторів різних політичних поглядів (загалом 773 записи). Матеріал систематизовано за розділами: Джерела історії УЦР (Документи, видані УЦР. Документи доби УЦР. Твори діячів УЦР. Мемуари); Діяльність УЦР на чолі національного руху та процесу відновлення української державності (Історія УЦР у загальних роботах. Політичні умови та окремі аспекти діяльності УЦР); Причини поразки та значення УЦР; Персоналії діячів УЦР; Бібліографія.

Національно-визвольні змагання українського народу 1917–1921 рр. характеризувалися жорсткою боротьбою з більшовицькою Росією на теренах Наддніпрянщини та відновленою Польською державою у Галичині. Література про особливості українсько-польських стосунків у революційні роки представлена у покажчику «Бібліографія історії українсько-польських відносин: суспільно-політичні та економічні процеси»¹⁶, підготовленому дослідниками Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича.

Революційна доба характеризувалася масовим терором і репресіями. Свою участь у них радянська влада приховувала і замовчувала, але, як виявилось, масштабно використовувала ці інструменти упродовж усього періоду свого існування. З літературою з даного питання можна ознайомитися в бібліографічному покажчику Є. К. Бабич і В. В. Патоки «Репресії в Україні (1917–1990 роки)»¹⁷ та анотованому покажчику архівних кримінальних справ «Основного» фонду СБУ «Репресії проти учасників антибільшовицького руху в Україні (1917–1925 рр.)» (Харків, 2015).

¹⁵ *Українська Центральна Рада: сторінки історії* : бібліогр. покажч. / склад. Т. О. Сосновська [та ін.] ; наук. ред. М. О. Малиновський ; Харків, держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 1999. 102 с. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8682>

¹⁶ *Бібліографія історії українсько-польських відносин: суспільно-політичні та економічні процеси (за матеріалами картотеки Мирона Кордуби)* / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; упоряд.: Олег Піх, Оксана Руда. Львів, 2009. 366 с.

¹⁷ *Репресії в Україні (1917–1990 рр.)* : наук.-допоміж. бібліогр. покажч. / Нац. парламент. б-ка України ; авт.-упоряд. Є. К. Бабич, В. В. Патока. Київ : Смолоскип, 2007. 519 с.

Розширити вивчення тематики визвольних змагань українського народу в західному регіоні допоможе бібліографічний довідник В. Великочия «Велика Східноєвропейська революція, Перша світова війна і Галичина (Українська історіографія суспільно-політичних процесів)»¹⁸, де наведено основну історичну літературу, присвячену суспільно-політичним процесам у Галичині періоду Великої Східноєвропейської (1914–1920 рр.) та Української (1914–1920 рр.) революцій, Першої світової війни (1914–1918 рр.). Тут також відображено праці вітчизняних і зарубіжних істориків упродовж ХХ – початку ХХІ ст.

Грунтовний бібліографічний показник «Схід і Південь України: час, простір, соціум», підготовлений колективом науковців НБУВ спільно з вченими Інституту історії НАН України, містить окремий розділ з переліком видань, що відображають національно-визвольні змагання українського народу 1917–1921 рр. на південно-східних теренах України [21, с. 92–109].

Останнім часом з'явилися нові показники видань, присвячених відомим діячам національних змагань 1917–1921 рр.: В. Винниченку, М. Грушевському [6; 20], Н. Махну [10; 18], С. Петлюрі [14; 19], П. Скоропадському [15; 17]; невідомим або маловідомим героям визвольної доби, зокрема козакам-гайдамакам Холодного Яру на Черкащині. Матеріали про виступи останніх проти більшовиків і створену ними Холодноярську республіку (1918–1922 рр.) представлено в історико-краєзнавчому бібліографічно-фактологічному покажчику «Під зеленими шатами Холодного Яру: сторінками історії»¹⁹.

Привертає увагу сучасних дослідників і тема героїв Крут. З нагоди 90-х роковин цієї події бібліографи НБУВ підготували два бібліографічні списки «Бій під Крутами 29 січня 1918 р.», які відобража-

¹⁸ Великочий В. *Велика Східноєвропейська революція, Перша світова війна і Галичина (Українська історіографія суспільно-політичних процесів. Бібліографія)* : бібліогр. довід. / М-во освіти і науки України, Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, Івано-Франк. обл. організація Нац. спілки краєзнавців України. Івано-Франківськ: Видав. Кушнір Г. М., 2014. 180 с.

¹⁹ *Під зеленими шатами Холодного Яру: сторінками історії* : бібліогр.-фактогр. покажч. / Упр. культури Черкас. облдержадмін., Черкас. обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; [уклад.: Л. Т. Демченко, Н. В. Адешелідзе ; ред. Г. С. Круглякова]. Черкаси, 2011. 40 с. : іл.

ють дослідження, спогади та художньо-літературні твори²⁰. Цій темі присвячено й методично-бібліографічні матеріали «Назавжди вписані в історію України: пам'яті героїв Крут»²¹. Ґрунтовна прикнижкова бібліографія, що охоплює книги, статті з періодичних видань, художню літературу України та діаспори за 1918–2013 рр., вміщена у збірнику документів і матеріалів, виданому Українським інститутом національної пам'яті «Бій під Крутами в національній пам'яті»²².

З нагоди 100-річчя Української революції за фондами бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету підготовлено рекомендаційний бібліографічний покажчик «Україна в революційну добу: до 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр.» (Кривий Ріг, 2017). У восьми тематичних розділах цього видання (У вогні війни і революції; Утворення УНР. Українська державність доби Центральної Ради; Рухи, партії, угруповання в боротьбі за утворення Української демократичної держави; Українська держава за гетьманату П. Скоропадського; Політична діяльність директорії УНР. Злука УНР і ЗУНР; Лицарський подвиг під Крутами; Визначні діячі доби української національно-демократичної революції; Катеринославщина в роки Української революції. Громадсько-політичні й військові діячі) репрезентовано фундаментальні історичні монографії, наукові й науково-методичні праці, навчально-методичні посібники, присвячені дослідженню означених подій (всього 277 записів за 1950–2016 рр.).

До ювілею УЦР опубліковано бібліографічний покажчик «Українська Центральна Рада як чинник

національної державності: до 100-річчя утворення УЦР»²³, який містить інформацію про книги, наукові статті, дисертаційні дослідження та інші публікації наукової бібліотеки Запорізького університету. Видання систематизовано за тематичними рубриками: Джерельна база; Початок Української революції та утворення Центральної Ради (ЦР); Склад і структура ЦР; Функції та основні сфери діяльності ЦР; Діячі ЦР; Вивчення теми «Українська Центральна Рада» в школі; Південь України в період ЦР.

Особливістю покажчика є те, що розділ «Спогади. Мемуари...» містить відомості про рідкісні і цінні документи різних років з електронної бібліотеки української діаспори «Diasporiana». У розділі «Електронні архіви» представлено унікальні свідчення учасників про перебіг українських національно-визвольних змагань початку ХХ ст. із рубрики «Документальні виставки online» Офіційного веб-порталу Державної архівної служби України, у розділі «Діячі ЦР» виокремлено персональні рубрики, в яких зібрано публікації про найбільш яскравих діячів ЦР. Загальна кількість включених до покажчика матеріалів становить 1369 бібліографічних записів.

Щойно побачив світ рекомендаційний бібліографічний покажчик «Січеславщина в огні та бурі революції 1917–1921 рр.» Т. Цимлякової²⁴, приурочений 100-річчю українських національно-визвольних змагань у Придніпров'ї. До посібника увійшли списки окремих публікацій з книжкових збірників і періодичних видань за період від початку 1990-х рр. і до нинішнього часу, а також біобібліографії визначних й водночас маловідомих в Україні діячів українського національного руху на Січеславщині, зокрема, Д. Лисиченка, М. Кузьменка, Т. Романченка та ін.

²³ *Українська Центральна Рада як чинник національної державності: до 100-річчя утворення УЦР* : бібліогр. покажч. / уклад.: О. А. Мерцалова; відп. за вип. Н. М. Чала ; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 114 с. URL: http://library.znu.edu.ua/bibliograf/pokazniki/2017/Ukrainska_rada.pdf.

²⁴ Цимлякова Т. *Січеславщина в огні та бурі революції 1917–1921 рр. (до 100-річчя українських визвольних змагань)* : реком. бібліогр. покажч. / упоряд.: І. Голуб, М. Шилкіна ; Дніпропетровськ. обл. універс. наук. б-ка (ДЮУНБ) ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія. Краєзнав. від., Дніпропетровськ. нац. іст. музей ім. Д. І. Яворницького. Дніпро. 2017. 68 с. (Серія: «За Україну, за її волю...»).

²⁰ Горбань С. М., Левченко Ю. С. Бій під Крутами 29 січня 1918 р.: за матеріалами газет 1993–2008 рр. (фонди НБУВ). *Україна: події, факти, коментарі*. 2008. № 3. С. 86–93 ; Карплюк О., Н. Моїсеєнко Н. Бій під Крутами 29 січня 1918 р. : бібліогр. 1918–2008 рр. (фонди НБУВ). *Україна: події, факти, коментарі*. 2008. № 2. С. 61–68.

²¹ *Назавжди вписані в історію України: пам'яті героїв Крут* : метод.-бібліогр. матеріали / Львів. обл. універс. наук. б-ка ; [уклад.: І. Лешнівська, Г. Москович, Т. Семенів ; ред. О. Буковина]. Львів : Ліґа-Прес, 2011. 20 с. : іл.

²² *Бій під Крутами в національній пам'яті* : [зб. док. і матеріалів] / Укр. ін-т нац. пам'яті ; [упоряд. : О. М. Любовець та ін.]. Київ : Пріоритети, 2013. 285 с. Видання доступне також в електронному вигляді. URL: http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/userupload/kruty_zbirnyk_2013.pdf

З нагоди 100-річчя національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. низка освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, Наукова педагогічна бібліотека Тернопільського ОКІППО, Наукова бібліотека Харківського наукового педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету та ін.) запланували підготовку бібліографічних посібників різних жанрів, переважно на фондах своїх книгозбірень, присвячених революційним подіям [23].

На даний час наукові співробітники відділу національної бібліографії НБУВ працюють над новим бібліографічним виданням «Українська революція і державність (1917–1921)», що охоплюватиме літературу, видану у 2000–2018 рр., і буде своєрідним продовженням покажчика, підготовленого НБУВ у 2001 р. Нині бібліографічна база даних покажчика вже нараховує понад 6 тисяч записів.

Національна історична бібліотека України на своєму сайті започаткувала рубрику «Українська революція 1917–1921 років». Нині ведеться інтенсивне наповнення бази даних.

Отже, тематика національно-визвольних змагань українського народу знаходить своє відображення у бібліографічних посібниках різних форм і жанрів. Позбувшись ідеологічного диктату, за роки незалежності України значно зросла кількість наукових праць з історії України, а також розширилася джерельна база бібліографування з даної тематики. Цьому сприяла співпраця й вільний обмін літературою з дослідниками з української діаспори. Відбулися якісні зміни у науково-методичних та методологічних засадах бібліографування інформації з гуманітарних та суспільних наук. Вперше побачили світ тематичні бібліографічні посібники, в яких представлені видання про діяльність УЦР, Українську революцію і національно-державне будівництво, висвітлюються питання соборності українських земель, більшовицькі репресії в Україні. Постійно зростає кількість біобібліографічних покажчиків, присвячених М. Грушевському, П. Скоропадському, В. Винниченку, С. Петлюрі, Н. Махну та ін.

Рідкісні бібліографічні видання відцифровуються, а нові – з'являються паралельно і в електронній формі, що забезпечує вільний доступ до них віддаленим користувачам.

Однак, існуючі бібліографічні покажчики, як і першоджерела, не вичерпують означеної теми. Сучасні бібліографічні дослідження визвольних змагань революційної доби ще не охоплюють всієї палітри видань про національних героїв та історію країв і регіонів. Спостерігається певне розпорощення бібліографічних сил. Необхідно поглибити співпрацю наукових та публічних бібліотек різних відомств, архівних установ щодо перспективного планування підготовки бібліографічних праць, розширення взаємодії зі створення всеукраїнського електронного ресурсу, який би комплексно, достовірно, оперативно, систематизовано відображав усю ретроспективу досліджень з історії українських визвольних змагань початку ХХ ст., перебіг подій у всьому його розмаїтті та повноті. Непересічне історичне значення Української революції потребує консолідації зусиль бібліографів, істориків, архівістів, музейних і педагогічних працівників для гідного увічнення пам'яті її героїв і надання доступу до текстів документів найширшому колу користувачів.

Бібліографічні посилання

1. Ріпецький С. *Бібліографія джерел до історії Українських Січових Стрільців / Братство укр. січ. стрільців*, Іст.-арх. комісія. Нью-Йорк : Вид. комісія братства УСС, 1965. 115 с.
2. Шанковський Л. *Бібліографія до історії українського повстанського руху під час визвольної війни 1917–1920 рр. і після неї, 1921–1924 рр.* Укр. книга. [Філадельфія], 1971. Ч. 1. С. 26–29.
3. *Бібліографії зарубіжних видань з історії України* : бібліогр. покажч. / АН УРСР, Ін-т історії ; уклад. : Ф. П. Максименко, В. М. Рябокони; відп. ред. Р. Г. Симоненко. Київ : Наук. думка, 1971. 180 с.
4. Pidhainy O. S., Pidhainy O. I. *Symon Petlura : a bibliogr.* Toronto ; New York : New Review Books, 1977. 71 p. (Bibliographic Ser. ; № 1 / Symon Petlura Inst. Public. ; № 1). URL: <http://diasporiana.org.ua/slovniki-dovidniki/15372-pidhainy-o-spidhainy-o-symon-petlura-a-bibliography>
5. *Svoboda : a select index : official publication of the Ukrainian National Association, INC. A Fraternal Association* : Vol. 4 : August 1914 to December 1918 / Immigration history research center ; ed. : W. Anastazievsky, comp. : R. Stepchuk. Saint Paul, 1994. 394 p.
6. *Володимир Кирилович Винниченко (1880–1951)* : бібліогр. покажч. / М-во культури та мистецтв України, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; склад. : Т. В. Гологорська, Т. Г. Шерстюк ; наук. ред. В. М. Пивоваров. Харків, 1995. 110 с.
7. *Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945)* : матеріали для бібліогр. / НАН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; упоряд. : Г. Шовкопляс, І. Шовкопляс ; бібліогр. ред. Л. Беляева ; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ ; 1996. 54 с.
8. *Архівна і бібліотечна справа доби визвольних змагань в Україні (1917–1921 рр.)* : каталог кн. виставки / Укр. держ. НДІ архів. справи та документознавства, Держ. іст. б-ка України ; упоряд. Л. Ястремська [та ін.]. Київ, 1997. 58 с.

9. *Визвольний шлях 1948–1998* : сист. покажч. змісту. [Ч. 1] / Нац. парламент. б-ка України, Укр. інформ. служба в Лондоні ; уклад. : Є. К. Бабич, Г. І. Гамалій, К. В. Камінська [та ін.] ; наук. керівники : Ф. П. Погребенник, В. В. Патока. Київ, 1999. 278 с. На правах рукопису.

10. *Нестор Махно : реальність і міфи* : бібліогр. покажч. / Запоріж. обл. універс. наук. б-ка; уклад. Г. Нагорна. Запоріжжя, 1999. 20 с.

11. *Український історик: журн. укр. іст. т-ва : покажчик змісту 1963–1997* / під заг. ред. Л. Винара. Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1999. № 1. 174 с.

12. *Українська революція і державність (1917–1920 рр.)* : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) [та ін.] ; уклад. : А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва [та ін.] ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2001. 816 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/00002709/.

13. Білокінь С. І. Бібліографія історична. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2003. Т. 2 : Б – Біо. С. 624–625.

14. *Петлюра С. В. (1879–1926)* : [бібліографія] / Дніпропетровськ. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. : Н. Білінова. Дніпропетровськ, 2007. 13 с.

15. Булгаков Ю., Павленко С. *Життя та діяльність Павла Скоропадського в українській історіографії 1991–2011 рр.* : бібліографія ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Логос, 2012. 59 с.

16. Казьмирчук Г. Д. *Історична бібліографія* : [курс лекцій і метод. матеріалів для магістрів іст. ф-ту] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, іст. ф-т, Каф. історії для гуманіт. ф-тів ; [уклад.] Казьмирчук Григорій Дмитрович ; [ред. С. В. Набока]. Київ : УкрСІЧ, 2013. 183 с. : іл.

17. *Останній гетьман України : до відзначення 140-річчя від дня народж. Павла Петровича Скоропадського (1873–1945)* : бібліогр. покажч. / уклад. : Е. А. Черкасова, О. В. Левчук; відп. за вип. В. О. Герасимова ; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2013. 26 с. URL: http://library.znu.edu.ua/bibliograf/2013/pavlo-skoropadskij_pokazhchik.pdf.

18. *Легендарний син Гуляйтілля : (до 125-річчя від дня народж. Нестора Івановича Махна)* : бібліогр. покажчик / Запоріж. обл. універс. наук. б-ка ім. О. М. Горького ; укладач Г. М. Нагорна. Запоріжжя : ВАЛПІС, 2014. 115 с.

19. *Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років* : матеріали до бібліогр. : [анот. бібліогр. покажч.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [авт.-уклад. : О. А. Вакульчук (керівник) та ін. ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) та ін.]. Київ, 2015. 377, [1] с.

20. *Людина великого масштабу : до 150-річчя від дня народж. Михайла Грушевського* : бібліогр. покажч. / уклад. : О. А. Горбань, О. В. Мартинова ; Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2016. 56 с. URL: http://library.znu.edu.ua/bibliograf/pokazniki/Do_150_rokiv_M-Grushevskogo.pdf

21. *Схід і Південь України: час, простір, соціум* : у 2 т. Т. 2 : Матеріали до бібліографії / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України ; уклад. : Т. В. Добко (керівник), О. Я. Дуднік, А. М. Колесніченко, Л. С. Новосолова, В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна [та ін.] ; редкол. : В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, Я. В. Верменич [та ін.] ; наук. ред. В. І. Попик. Київ, 2016. 944 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF0000072.

22. Добко Т., Дуднік О. Бібліографічні посібники з історії національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. (перша половина ХХ ст.). *Бібліотечний вісник*. 2017. № 6.

23. *Довідник науково-інформаційної й видавничої діяль-*

ності та основних заходів, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітньої галузі / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. : Л. О. Біла, І. І. Хемчян ; наук. ред. І. І. Хемчян; від. за вип. Л. О. Біла]. Київ, 2017. 103 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/directory_2017.pdf

References

1. Ripetskyi, S. (1965). *Bibliografii dzherel do istorii Ukrainykh Sichovykh Striltsiv* [Bibliography of sources for the history of the Ukrainian Sich Riflemen]. Niu-York: Vyd. komisiiia bratstva Ukrainykh Sichovykh Striltsiv. [in Ukrainian].

2. Shankovskiy, L. (1971). *Bibliografii do istorii ukrainskoho povstanskoho rukhu pid chas vyzvolnoi viiny 1917-1920 rr. i pisliia nei, 1921-1924 rr.* [Bibliography to the history of the Ukrainian insurgent movement during the liberation war of 1917-1920 and after it, 1921-1924]. [Filadelfiia]. *Ukr. Knyha, 1*, 26-29. [in Ukrainian].

3. Maksymenko, F. P., Riabokon, V. M. (Eds). (1971). *Bibliografii zarubizhnykh vydan z istorii Ukrainy: bibliohr. pokazhch.* [Bibliographies of foreign publications on the history of Ukraine: bibliographer. index]. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].

4. Pidhainy, O. S., Pidhainy, O. I. (1977). *Symon Petlura : a bibliogr.* Toronto; New York: New Review Books, 71 p. (Bibliographic Ser. N. 1 / Symon Petlura Inst. Public. N. 1). Retrieved from <http://diasporiana.org.ua/slovniki-dovidniki/15372-pidhainy-o-spidhainy-o-symon-petlura-a-bibliography>

5. Anastazievsky, W., Stepchuk, R. (Eds.) (1994). *Svoboda: a select index: official publication of the Ukrainian National Association, INC.* A Fraternal Association: Vol. 4: August 1914 to December 1918. Saint Paul: Immigration history research center Publ.

6. Holohorska, T. V., Sherstiuk, T. H., Pyvovarov V. M. (Eds). (1995). *Volodymyr Kyrylovych Vynnychenko (1880-1951): bibliohr. pokazhch.* [Volodymyr Kirillovych Vynnychenko (1880-1951): bibliographer. index]. Kharkiv. [in Ukrainian].

7. Shovkopliias, H., Shovkopliias, I. (Eds). (1996). *Hetman Pavlo Skoropadskiy (1873-1945): materialy dlia bibliohr.* [Hetman Pavlo Skoropadsky (1873-1945): materials for the bibliographer]. [in Ukrainian].

8. Yastremska, L. (Eds). (1997). *Arkhivna i bibliotekna sprava doby vyzvolnykh zmahani v Ukraini (1917-1921 rr.): kataloh kn. Vystavky* [Archival and Library Affairs of the period of Liberation struggle in Ukraine (1917-1921): catalog of the book. Exhibitions]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Babych, Ye. K., Hamalii, H. I., Kaminska, K. V. (Eds). (1999). *Vyzvolnyi shliakh 1948-1998: syst. pokazhch. zmistu* [The liberation way of 1948-1998: syst. pointer content. [Part 1]. (Na pravakh rukopysu – On the rights of the manuscript)]. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Nahorna, H. (Eds.). (1999). *Nestor Makhno: realnist i mify: bibliohr. pokazhch.* [Nestor Makhno: Reality and Myths: a Bibliographer index]. Zaporizhzhia. [in Ukrainian].

11. Vinar, L. (Eds.). (1999). *Ukrainskyi istoryk : zhurn. ukr. ist. t-va: pokazhchik zmistu 1963-1997* [Ukrainian's historian : Journal of the Ukrainian Historical Society: index of content 1963-1997], 11. Niu-York; Toronto; Kyiv; Lviv; Miunkhen. [in Ukrainian].

12. Panova, A. L., Soldatenko, V. F., Bieliaieva, L. V., Omelchuk, V. Yu. (Eds). (2001). *Ukrainska revoliutsiia i derzhavnist (1917-1920 rr.): nauk.-bibliohr. vyd.* [Ukrainian

Revolution and Statehood (1917-1920): scientific and bibliographic edition]. Kyiv. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/00002709/ [in Ukrainian].

13. Bilokin, S. I. (2003). Bibliohrafiia istorychna [Historical bibliography]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Vol. 2, pp. 624-625. Kyiv. [in Ukrainian].

14. Blinova, N. (Eds.). (2007). *Petliura S. V. (1879-1926): (bibliohrafiia)* [Petliura S. V. (1879-1926): (bibliography)]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

15. Bulhakov, Yu., Pavlenko, S. (2012). *Zhyttia ta diialnist Pavla Skoropadskoho v ukrainskii istoriohrafii 1991-2011 rr.: bibliohrafiia* [Life and activity of Pavlo Skoropadsky in Ukrainian historiography 1991-2011: bibliography]. Kyiv: Lohos Publ. [in Ukrainian].

16. Kazmyrchuk, H. D. (2013). *Istorychna bibliohrafiia: (kurs leksii i metod. materialiv dlia mahistriv ist. f-tu)* [Historical bibliography: [course of lectures and methodical materials for masters of the historical faculty]]. Kyiv: UkrSICH. [in Ukrainian].

17. Cherkasova, E. A., Levchuk, O. V. (Eds.). (2013). *Ostannii hetman Ukrainy: do vidznachennia 140-ricchia vid dnia narodzh. Pavla Petrovycha Skoropadskoho (1873-1945): bibliohr. pokazhch.* [The last hetman of Ukraine: to celebrate the 140th anniversary of the birthday. Pavlo Petrovich Skoropadsky (1873-1945): bibliographer. Index]. Zaporizhzhia. Retrieved from <http://library.znu.edu.ua/bibliograf/2013/pavlo-skoropadskij-pokazhchik.pdf> [in Ukrainian].

18. Nahorna, H. M. (Eds.). (2014). *Lehendarnyi syn Huliaipillia: (do 125-ricchia vid dnia narodzh. Nestora Ivanovycha Makhna): bibliohr. pokazhchik* [The legendary son of Gulyaypillia: (to the 125th anniversary of the birthday Nestor Ivanovich Makhno): a bibliographer. index]. Zaporizhzhia: VALPIS, 115 p. [in Ukrainian].

19. Vakulchuk, O. A. (et al.) (Eds.). (2015). *Symon Petliura na storinkakh ukrainskykh hazet 1917-1920 rokiv: materialy do biobibliohr: (anot. bibliohr. pokazhch.)* [Simon Petliura on the pages of the Ukrainian newspapers of 1917-1920: materials to the biobibliograph: (annotated bibliographic index)]. Kyiv. [in Ukrainian].

20. Horban, O. A., Martynova, O. V. (Eds.). (2016). *Liudyna velykoho masshtabu: do 150-ricchia vid dnia narodzh. Mykhaila Hrushevskoho: bibliohr. pokazhch.* [Man of great scale: to the 150th anniversary of the birthday of Mikhail Hrushevsky: a bibliographer. index]. Zaporizhzhia. Retrieved from http://library.znu.edu.ua/bibliograf/pokazniki/Do_150_rokiv_M-Grushevskogo.pdf [in Ukrainian].

21. Dobko, T. V., Dudnik, O. Ya., Kolesnichenko (et al.) (Eds.). (2016). *Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium: u 2 t. T. 2: Materialy do bibliohrafii* [East and South of Ukraine : time, space, socium: 2 vol. Vol. 2: Materials to the bibliography]. Kyiv. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF0000072 [in Ukrainian].

22. Dobko, T., Dudnik, O. (2017). Bibliohrafichni posibnyky z istorii natsionalno-vyzvolnykh zmahan ukrainskoho narodu 1917-1921 rr. (persha polovyna XX st.) [Bibliographic Guides to the History of the Ukrainian People's National Liberation Struggle (1917-1921), the first half of the 20th century]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 6. [in Ukrainian].

23. Bila, L. O., Khemchian, I. I. (et al.) (2017). *Dovidnyk naukovo-informatsiinoi i vydavnychoi diialnosti ta osnovnykh zakhodiv, spriamovanykh na pidvyshchennia profesii noi maisternosti bibliotechnykh pratsivnykiv osvitianskoj haluzi* [Directory of scientific information and publishing activities and main steps aimed at increasing the professional skills of library workers in the education industry]. Kyiv. Retrieved from http://dnbp.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/directory_2017.pdf [in Ukrainian].

Tetiana Dobko,

Doctor of Science in Social Communication, Head of department, Vernadsky National Library of Ukraine

Oleksandr Dudnik,

PhD in History, Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

BIBLIOGRAPHIC INDEXES TO THE HISTORY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S NATIONAL LIBERATION STRUGGLE (1917-1921) (THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY)

The paper analyzes bibliographic materials on the history of the national liberation struggle of the Ukrainian people (1917-1921) published in Ukraine, the USSR and abroad in the second half of the 20th and the beginning of the 21st century. Their structure, subjects, informational content are illuminated, the changes in the methodology of their compiling principles are analyzed, modern bibliographic indexes, dedicated to the 100th anniversary of the Ukrainian revolution are presented.

In the second half of the 20th century bibliographic indexes on this issue were prepared only by the representatives of the Ukrainian diaspora in the West. Among them valuable works by S. Ripetskii «Bibliography of Sources on the History of Ukrainian Sich Riflemen» (New York, 1965), «The Ukrainian Republic in the Great East-European Revolution: a bibliogr. [Part 1-2.] / OS Pidhainy, OI Pidhaina (Toronto; New York, 1971-1975)» and «Symon Petlura» (Toronto, New York, 1977), an annotated bibliography Volodymyr Vynnychenko (Edmonton, 1989) et al. In the USSR, they were mentioned only in the context of criticizing the falsifications of the Great October Socialist Revolution.

In the 90s of the 20th century, the key bibliographic database was significantly expanded thanks to the retrieval of documents from special library funds, the inclusion of publications of foreign authors and diaspora, as well as publication of new research works by Ukrainian scholars. Bibliographic indexes published in independent Ukraine, reflecting the events of the Ukrainian Revolution (1917-1921), national-state construction, the issue of the spiritual unity of the Ukrainian lands, Bolshevik repressions in Ukraine are included. Modern bibliographic studies of the liberation movement of the revolutionary era have not yet covered the history of all national lands and regions.

К е у о р д s: historical bibliography, national liberation struggle of the Ukrainian people, Ukrainian revolution of 1917 – 1921, bibliographic reviews, lists and indexes published in the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century.

Стаття надійшла до редакції 7.12.2017 р.

УДК 027.021(477-25)ННСГБ НААН

Любов Дубровіна,

член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Час плинний... бібліотека вічна

Рец. на кн.: **Вергунов В. А.** Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України: історія та сучасність (до 100-річчя від дня створення): монографія. Київ, 2017. 463 с.

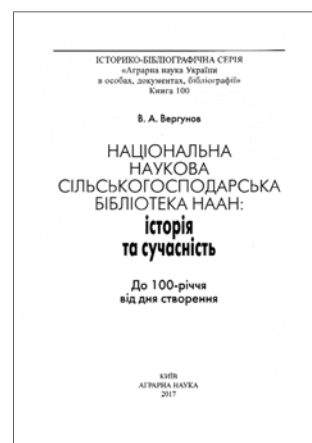
Дослідження академіка НААН України В. А. Вергунова присвячене столітньому історичному шляху унікальної бібліотечної установи – Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України. ННСГБ НААН України, яка за весь період свого існування сформувала величезний бібліотечний фонд різноманітних джерел з аграрної науки, а нині перетворилася у потужний науково-методичний центр для 210 бібліотечних закладів сільськогосподарського профілю країни, зокрема для бібліотек науково-дослідних інститутів, науково-дослідних станцій, ВНЗ I–IV рівнів акредитації.

Позитивною особливістю монографії є те, що вона підготовлена з використанням цілої низки офіційних урядових, відомчих постанов та розпоряджень стосовно бібліотечної справи, залученням великої кількості архівних документів, які введені в науковий обіг вперше і проливають світло на невідомі сторінки історії бібліотеки, показують динаміку її розвитку у непростих умовах сьогодення.

Зібраний матеріал вдало організований структурно. Кожному етапу становлення і розвитку головної книгозбірні сільськогосподарської та лісотехнічної літератури України присвячений окремий розділ. Відкривається книга вступним словом Президента НААН України, академіка НААН України Я. М. Гадзала. Наводиться детальна хронологія. Початок славетної історії установи В. А. Вергунов пов'язує із заснуванням бібліотеки Генеральним секретаріатом земельних справ Української Центральної Ради 16 липня 1917 р., яку очолював учений-агроном Г. О. Кох.

Автор переконливо доводить, що за сто років еволюційного поступу в бібліотеці сформувалася унікальна за своєю повнотою й універсальністю колекція вітчизняних та іноземних видань XIX–XXI ст. на 25 мовах з 59 країн світу, обсяг якої сьогодні перевищує мільйонний рубіж одиниць зберігання. Бібліотека системно здійснює документообіг з багатьма зарубіжними спеціалізованими книгозбірнями та інформаційними центрами, зокрема з бібліотеками країн СНД, Національною аграрною бібліотекою США, бібліотекою університету штату Айова тощо. Щорічно фонди бібліотеки поповнюються 10–13 тис. примірників нових видань з різних галузей сільськогосподарської науки.

Особливою гордістю бібліотеки є наявні у її фондах рідкісні стародруки, котрі становлять національне надбання. Це праці видатних російських та українських учених В. Докучасва, М. Вавилова, О. Чайнова, П. Костичева, В. Вільямса, М. Кулешова, М. Іванова, В. Ремесла та багатьох інших. Сьогодні потужним інформа-

ційним ресурсом бібліотеки послуговуються більше ніж 500 тис. користувачів.

ННСГБ, маючи статус науково-дослідної установи, розробляє інструктивно-регламентуючу документацію, методичні матеріали, надає практичну та консультаційну допомогу, виконує функції науково-інформаційного та освітнього центру з питань сільського господарства. Відповідно до постанови Президії УААН від 26 квітня 2000 р. про виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України», в ННСГБ НААН України створено Центр (від 2014 р. – Інститут) історії аграрної науки.

Видання, що рецензується, узагальнює як традиційні, так і інноваційні форми роботи бібліотеки. Успішно виконуючи свої функції впродовж сторічного періоду, ННСГБ доклала зусиль, щоб сконцентрувати та репрезентувати накопичені знання у вигляді специфічного інформаційного галузевого ресурсу. Такий підхід є надзвичайно перспективним, враховуючи подальшу європейську інтеграцію нашої країни. Серед першочергових завдань бібліотеки автор виокремлює: створення власних електронних продуктів, розроблення та вдосконалення пошукових інформаційних стратегій, оцифрування документних ресурсів, запровадження інноваційних засобів і методів захисту інформації при збереженні ефективності доступу, перманентне урізноманітнення спектру бібліотечно-інформаційних послуг для максимально повного задоволення сучасних потреб користувачів. В останні роки інформаційна діяльність бібліотеки відбувається за напрямками: формування електронних інформаційних ресурсів, створення електронної бібліотеки та архіву відкритого доступу, розвиток онлайн-форм обслуговування користувачів бібліотеки, інтеграція й глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів тощо.

У книзі детально розглядається документний контент бібліотеки, який представлений в електронному каталозі «УкрАгротека». Нині він нараховує понад 450 тисяч бібліографічних записів. «УкрАгротека» формується з 2000 р. і включає анотовані бібліографічні записи на книги, брошури, журнали, бази даних, електронні документи, on-line-ресурси та інші документи з бібліотечної колекції, а також на статті зі збірників наукових праць, періодичних видань, які з'явилися на світ в Україні і безпосередньо стосуються питань розвитку агропромислового комплексу. БД «УкрАгротека» включена до переліку міжнародних науково-технічних баз даних і довідкових ресурсів з питань сільського господарства та суміжних галузей, до яких надається вільний доступ, котрий забезпечує її ефективне використання. Окрім того, бібліотека надає доступ користувачам до інших онлайн-продуктів, представлених у форматі електронних виставок, інформаційно-аналітичних, наукових, бібліотекознавчих ресурсів.

Читачам буде цікаво дізнатися, що ННСГБ надає доступ і до деяких світових повнотекстових електронних документів аграрного спрямування. На сьогодні вона підтримує і поповнює більше 20 бібліографічних, реферативних, фактографічних і повнотекстових баз даних, в яких міститься понад 20 млн бібліографічних записів і мільйони сторінок повних текстів. Це, насамперед, бази Agros, Agris, Agricola, Agora та ін. Окрім цього, бібліотека надає доступ до деяких повнотекстових баз даних на електронних носіях – це книжкові та періодичні видання, автореферати дисертацій та ін.

Останнім часом ННСГБ дедалі більше уваги приділяє придбання електронних баз даних, організації аналітико-синтетичної переробки інформації та передаванню її на відстані. Даний напрям стає ключовим у її діяльності. Розширення доступу до електронної інформації, наголошує дослідник, спрямоване, насамперед, на створення об'єднаного автоматизованого інформаційного банку зарубіжної і вітчизняної літератури за окремими галузями знання, зокрема науки, техніки, сільського господарства.

Безперечно, інтерес у фахівців викличуть матеріали, пов'язані з перспективними напрямками роботи бібліотеки, а саме, з формуванням системи інформаційного обслуговування, налагодженням взаємовигідних зв'язків з бібліотеками, різними інформаційними установами, центрами тощо. Світове бібліотечне співтовариство дедалі глибше усвідомлює, що саме кооперація зусиль бібліотек дає змогу не тільки скоротити витрати на традиційні бібліотечні процеси, а й сформувати новий тип міжбібліотечних відносин. Тому й не дивно, що в останні роки так стрімко розвиваються кооперативні зв'язки при комплектуванні, зберіганні, використанні фондів, з'являються нові форми сумісного володіння фондами, які вже поширюються на електронні ресурси і мікрофільми. З огляду на це, бібліотека взяла курс на міжнародне співробітництво з науковими бібліотеками ближнього зарубіжжя щодо обміну електронними інформаційними ресурсами, ознайомлення з новими надходженнями, задоволення тематичних запитів сторін. Це відкриває широкі можливості для активізації

бібліотечно-інформаційного обслуговування, зростання ролі бібліотек у культурному житті країн.

Для ННСГБ, як наголошує автор, показовими є кооперація та кооперація з науковими бібліотеками науково-дослідних установ і галузевих освітніх закладів системи НААН та Міністерства аграрної політики і продовольства України щодо формування єдиного інформаційного простору. Бібліотекою започатковано кілька спільних проєктів. Один з них реалізується у рамках бібліографічної серії «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах ННСГБ НААН України та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю України». Він спрямований на виявлення і забезпечення доступу до іноземних сільськогосподарських видань із фондів ННСГБ як головної бібліотеки та її мережі. Інший орієнтований на створення єдиного електронного реєстру «Фонду видань XVII–XIX ст. бібліотек науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю України».

У монографії ґрунтовно представлені численні дослідження Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки ННСГБ, внесок бібліотеки у розкриття Terra incognita історії розвитку сільськогосподарської справи в Україні, в оприлюдненні і об'єктивну оцінку призабутих напрацювань відомих вітчизняних учених-аграріїв, розглянуто роль сільськогосподарської бібліографії у відображенні основних історичних етапів створення і накопичення знань з різних галузей аграрної науки, інформаційного забезпечення пріоритетних напрямів державної політики в агропромисловому комплексі України. На базі бібліотеки нині готується до друку 12 бібліографічних серій, найбільш популярні з них: «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії», «Біобібліографія вчених-аграріїв України» та ін.

Автор не обходить увагою кадровий склад бібліотеки, представлений у четвертому, біографічному, розділі монографії. Тут подаються короткі, але змістовні біографічні відомості як про директорів, так і науковців, спеціалістів, «які стверджують наукову славу» бібліотеки, десятиліттями працюючи в її стінах в ім'я аграрної науки.

Додатки до монографії сформовані з найважливіших офіційних документів з історії бібліотеки. Особливе місце серед них посідає бібліографія наукових видань бібліотеки, яка розкриває важливу ділянку її роботи за 1990–2017 рр. – персоналізований науковий внесок вчених НААН України.

Таким чином, монографія всебічно розкриває історичний шлях та сучасні здобутки ННСГБ НААН України, віддає належне її досягненням на ниві вітчизняної аграрної науки та освіти, чітко окреслює шляхи вирішення найбільш актуальних проблем бібліотечної діяльності в умовах євроінтеграції нашого суспільства, його входження у світовий інформаційний простір.

Варто відзначити високу поліграфічну якість видання, органічне поєднання текстових масивів і зображувальних засобів. Численні малюнки, таблиці, графіки, фотоілюстрації сприяють кращому сприйняттю матеріалу, дають змогу глибше зануритися у живий контекст історії бібліотеки.

Бібліотекознавчі читання пам'яті Павли Іванівни Рогової

2 листопада 2017 р. у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського НАПН України втретє відбулися бібліотекознавчі читання, присвячені вшануванню пам'яті кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури України, доцента Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, директора-організатора найбільшої педагогічної бібліотеки країни Павли Іванівни Рогової (1947–2014) з нагоди 70-річчя від дня її народження.

Багатогранна особистість – бібліотекознавець, бібліограф, педагог, талановитий організатор і керівник – вона понад 40 років свого життя віддала бібліотечній справі, зокрема розвитку педагогічних бібліотек України як спеціальних, дослідженню їх історії, актуалізації діяльності, розбудові спеціальної бібліотеки Київського міського будинку вчителя, створенню й розвитку низки педагогічних книгозбірень: Центральної освітянської бібліотеки МОН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, а також мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

У заході взяли участь фахівці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, ІППО Київського університету імені Б. Грінченка, спеціальної наукової бібліотеки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, бібліотеки імені А. Ф. Залевської Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, студенти ІV курсу Інституту журналістики Київського університету імені Б. Грінченка.

Бібліотекознавчі читання відкрила доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського **Л. Д. Березівська**. Привітавши учасників заходу, вона повідомила про започаткування почесних нагород імені П. І. Рогової, якими, відповідно до розробленого Положення, відзначатимуть працівників, пенсіонерів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, а також наукових установ, закладів освіти, освітянських бібліотек за вагомих внесок у розвиток освіти і науки, за активну співпрацю з ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, участь у впрова-

дженні результатів науково-дослідної роботи, науково-методичне забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек, МОН України та НАПН України; активну соціокультурну діяльність; високий професіоналізм та багаторічну сумлінну працю.

У своїй доповіді «Внесок П. І. Рогової в розвиток біографістики» **Л. Д. Березівська** відзначила роль першого директора установи у започаткуванні інформаційно-бібліографічних ресурсів «Видатні педагоги України та світу», «Педагоги-новатори», «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу» і біобібліографічних серій «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України».

У промові доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України, головного наукового співробітника ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського **О. В. Сухомлинської** йшлося про внесок П. І. Рогової в популяризацію спадщини В. О. Сухомлинського. Доповідачка зазначила, що ім'я великого педагога у 2003 р. було присвоєне бібліотеці завдяки наполегливості П. І. Рогової. Завдячуючи їй, відбулося й відкриття читальної зали Фонду В. О. Сухомлинського, що нині функціонує як наукова лабораторія з вивчення життя, діяльності, педагогічної спадщини видатного українського педагога-гуманіста.

Доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України **О. Я. Савченко** розповіла про співпрацю з Павлою Іванівною у рамках Української Асоціації Василя Сухомлинського, відзначила її вагомий роль у створенні, становленні й розвитку головної педагогічної бібліотеки країни.

Від Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виступила доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, завідувач відділу **Т. В. Добко**. Вона детально охарактеризувала бібліографічну та педагогічну діяльність П. І. Рогової, її культурологічні захоплення, акцентувала увагу присутніх на постійному прагненні Павли Іванівни до наукового пошуку, професійного самовдосконалення.

Головний бібліотекар відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **Т. Ф. Букшина**, наголосила на комунікабельності Павли Іванівни, на її вмінні прислухатися до думок інших людей. Доповідачка пригадала перші роки розбудови бібліотеки на базі фондів двох спеціальних бібліотек – наукової бібліотеки Інституту педагогіки та Центральної освітянської бібліотеки МОН України. Під керівництвом П. І. Рогової колектив

бібліотеки провів велику роботу з організації багатогалузевого фонду, забезпечення його збереження згідно з існуючими стандартами і нормами, що, своєю чергою, сприяло створенню системи якісного бібліотечно-інформаційного забезпечення розвитку освітянської галузі держави, цілеспрямованому підвищенню кваліфікації освітян, давало змогу задовольняти фахові потреби науковців, педагогів, вчителів, бібліотекарів та інших груп користувачів, котрі приїздили до бібліотеки з усіх куточків країни.

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти і виховання ІППО Київського університету імені Б. Грінченка **О. Є. Матвійчук** присвятила свій виступ пам'яті П. І. Рогової і Т. І. Розкіної (директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва). Цих неординарних особистостей поєднувала велика дружба, тісна співпраця з розбудови мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. У продовження теми завідувач спеціальної наукової бібліотеки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України **Л. Н. Штома** продекламувала власний вірш, присвячений Павли Іванівні, наголосивши на її великій працездатності, вмінні витримувати удари долі.

Науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **Н. Г. Мацібора** торкнулася проблем підготовки до друку бібліографічних посібників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, випуск яких ініціювала Павли Іванівна. Завідувач відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **І. І. Хемчян** зупинилась на науковому доробку П. І. Рогової, на її публікаціях з історії освітянських бібліотек України, становлення мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України як системи науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної науки і освіти. Згадавши дисертаційне дослідження П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті роки XX ст.)», доповідачка наголосила, що саме Павли Іванівна вперше у вітчизняному бібліотекознавстві здійснила системне дослідження історії розвитку педагогічних бібліотек в Україні, виокремила їх як спеціальні серед інших, чітко окреслила їх суспільні функції. І. І. Хемчян підкреслила, що розробляючи

оригінальні наукові проекти з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства й книгознавства, поєднуючи у своїй роботі наукові досягнення й кращий практичний досвід бібліотек, П. І. Роговій вдавалося вирішувати найскладніші питання щодо бібліотечно-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки й освіти.

Підвищений інтерес у учасників бібліотекознавчих читань викликали спогади **Л. І. Дяченко**, однокласниці П. І. Рогової, яка з особливою теплотою розповідала про роки навчання з Павлою Іванівною, про її небайдужість до всього, що відбувалось навколо, про її активну життєву позицію вже в юному віці.

У рамках заходу працювала книжкова виставка «Український бібліотекознавець, бібліограф, педагог, дослідник, керівник, багатогранна особистість: пам'яті П. І. Рогової (1947–2014)». Архівні матеріали, документи, видання, представлені на виставці, переконливо засвідчили подвижницьку працю Павли Іванівни на бібліотечній ниві, її науковий доробок, вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи України, наочно репрезентували її науково-педагогічну та громадську діяльність.

Варто відзначити й те, що у 2015 р. на вшанування пам'яті Павли Іванівни Рогової, яка більшу частину свого життя віддала бібліотечній справі, пройшла доволі непростий шлях від бібліотекаря до директора державної бібліотеки, фахівці відділу науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготували, присвячений їй, віртуальний ресурс (<http://dnpb.gov.ua/ua/інформаційно-бібліографічні-ресурси/видатні-бібліотекознавці/рогова-павла-іванівна/>). Його оновлені матеріали були представлені учасникам бібліотекознавчих читань.

Алла Рубан,
наук. співробітник
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського
Ірина Хемчян,
завідувач відділу
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського